

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta

Humanistinen

Laitos

Historian laitos

Tekijä

Tanja Sairila

Työn nimi

"Hurjapäitä raivottaria" Neuvostoliittolaiset naissotavangit suomalaisilla sotavankileireillä vuosina 1941-1944.

Oppiaine

Suomen historia

Työn laji

Pro gradu-tutkielma

Aika

Kesä 2002

Sivumäärä

121 tekstisivua + lähteet

Tiivistelmä - Abstract

Jatkosodan alussa suomalaiset saivat suuren määrän sotavankeja, joiden sijoittamisessa Suomen sotavankiorganisaatiolla oli vaikeuksia. Rintamalta vangitut naissotilaat tulivat yllätyksenä suomalaisille eikä Suomessa aluksi tiedetty, miten naisiin tulisi suhtautua tai mihin heidät tulisi sijoittaa. Yhtenäisiä sääntöjä naisten suhteen ei sotavankileireillä ollut eikä sellaisia saatu aikaiseksi koko sodan aikana. Naisia sijoitettiin muutamille sotavankileireille, joissa heidän läsnäolonsa aiheutti erikoisjärjestelyitä. Naiset oli sijoitettava omiin parakkeihinsa, heille oli järjestettävä naisvartijat ja lisäksi heidät oli pidettävä miesvangeista erillään. Aluksi naisia kohdeltiin vihollissotilaina eivätkä he saaneet miesvankeja parempaa kohtelua sukupuolensa perusteella. Naiset joutuivat esimerkiksi tekemään samoja ulkotöitä ja naisvankeja rangaistiin ruumiillisesti. Sodan edetessä naisvankien asema muuttui leireillä: he tekivät miehiä kevyempiä töitä leirien sisällä eikä heitä saanut rangaista ruumiillisesti. Vaikka naiset olivat sotavankien kokonaislukumäärään nähden pieni ryhmä, saivat he huomiota leireillä; usein syynä oli häiritsevä käytös. Toisaalta, koska naiset olivat pieni marginaaliryhmä, saatettiin heidän tekemisiinsä kiinnittää liikaakin huomiota. Naiset pysyivät leirien erikoisuuksina koko sodan ajan eikä sotavankiorganisaatio pystynyt koskaan täysin sijoittamaan naisia yhdeksi ryhmäksi leirien sisälle.

Tämä tutkimus tarkastelee naissotavankien vankeusaikaa suomalaisilla sotavankileireillä jatkosodan aikana. Tarkoituksena on selvittää, kuinka naisia kohdeltiin; olivatko suomalaisten silmissä vihollisen sotilaita vai naisvankeja. Tutkimuksessa tarkastellaan myös, millaiseksi naisten elämä leireillä muodostui; minkälaista oli elää naisena suomalaisella sotavankileirillä. Lisäksi tutkimuksessa selvitetään Suomen sotavankiorganisaation suhtautumista naisiin leireillä.

Asiasanat

Sotavanki, jatkosota, naiset.

Säilytyspaikka

Historian laitos

1	JOHDANTO	4
1.1	Suomen sotavankiorganisaatio toisen maailmansodan aikana	4
1.2	Mitä naisvangeille tehdään?	9
1.3	Naisten asema sotahistoriallisessa tutkimuksessa	9
1.4	Sotavankileirejä käsittelevä tutkimus	12
1.5	Sotavankinaiset tutkimuskohteena	15
2	NAISET SOTATOIMISSA NEUVOSTOLIITOSSA	18
2.1	Naiset tarttuvat aseisiin	18
2.2	Bolsevikkinaiset	20
2.3	Toverit isänmaan puolesta	22
2.4	Pikkusisaria vai sotilastovereita?	27
3	NAISVANKIEN TAUSTA	29
3.1	Keitä he olivat?	29
3.2	Sotilasarvoja vai ei?	35
3.3	Tehtävät Suomen rintamalla	37
4	SUOMALAISET JA NAISSOTILAAT	42
4.1	Kotirintaman ylläpitäjät	42
4.2	Sisällissodan painajaiset	47
4.3	Hurjia naissotureita	52
4.4	Naisten sijoittaminen	56
4.5	Erikoisjärjestelyitä leireillä	62
4.6	Oma parakki kullaan kallis	66
4.7	Ruokaa, lämpöä ja lääkintää	71
4.8	Lapsia leireillä	78
5	ELÄMÄÄ LEIREILLÄ	85
5.1	Tehtävät	85
5.1.1	Työntekoa leireillä	85
5.1.2	Sisaret hennot punaiset	88
5.1.3	Kapinallisia ja sopeutujia	89
5.2	Levottomuuksia leireillä	91
5.2.1	Niskurointi henkilökuntaa kohtaan	91
5.2.2	Ryhmän sisäiset levottomuudet	103
5.2.3	Naiskarkurit	107
5.2.4	Raippaa vai arestia	113
6	MITÄ NAIKVANGEILLE TAPAHTUI SODAN JÄLKEEN	117
7	VIHOLLISSOTILAISTA NAIKVANGEIKSI	118
	LÄHTEET	122

1 JOHDANTO

1.1 Suomen sotavankiorganisaatio toisen maailmansodan aikana

Vuonna 1918 sisällissodan aikana otettiin itsenäisen Suomen ensimmäiset sotavangit, vaikka he olivatkin suomalaisia.¹Toisen maailmansodan aikainen Suomen sotavankiorganisaatio peri joitakin piirteitään sisällissodan aikaisista punavankien vankileireistä. Punaisten vankien kohtelu näillä leireillä tarjoaa esimerkin sotavankien kohtelusta ja heihin suhtautumisesta. Tästä menettelytavasta on löydettävissä yhtymäkohtia jatkosodan aikaiseen neuvostoliittolaisten sotavankien kohteluun, johon vaikuttivat myös Suomessa venäläisistä sotilaista ja heidän taistelutavoistaan luotu kuva. Lisäksi myös Suomen vasemmisto vertasi sotavankien kohtelua vuoden 1918 vankileirien jatkumoksi. Toisaalta, suurin osa johtavista sotavankiviranomaisista oli itsekin kokenut sisällissodan ja he ehkä yrittivät ottaa nyt uutta sotavankijärjestelmää organisoidessa opiksi vanhoista virheistään.²

Talvisodan aikana Suomi sai ensimmäiset neuvostosotavankinsa. Vankeja otettiin talvisodan aikana 5615 sotavankia.³ Vangiksi saatiin pari naistakin, joiden olemassaoloa ei kommentoida missään tutkimuksessa.⁴ Vangit sijoitettiin Karvian, Köyliön, Huittisten ja Pelson varavankiloihin ja siten he olivat vankeinhoitoviranomaisten vastuulla. Talvisodan aikana puolustusvoimat huolehtivat sotavangeista siihen saakka, kunnes nämä oli kuljetettu sotavankileiriä lähimpänä olevalle rautatieasemalle. Puolustusvoimat maksoi vankien ylläpidosta aiheutuneet kustannukset ja toimitti leireille sekä aseita että vartiomiehiä. Vankeinhoitoviranomaiset olivat puolustusvoimien ohjesäännön ja Kotijoukkojen esikunnan valvonnan alaisia.⁵ Vankien vähäisen määrän takia ei leiriorganisaatio voinut kehittyä kovinkaan paljon, mikä kostautui jatkosodan alkaessa.

Jatkosodan hyökkäysvaiheessa suomalaiset saivat suuren määrän sotavankeja. Vangeista huolehtiminen aiheutti ongelmia, koska tähän ei ollut varauduttu ja

¹ Hallikainen 2000,8.

² Hallikainen 2000,9.

³ Sama; Hanski 1990, 32-33.

⁴ Hanski 1990,32-33.

⁵ Kujansuu 1999, 16;Hallikainen 2000, 11.

sotavankiorganisaatio joutui tekemään nopeita ratkaisuja vankien sijoittamisen ja muista tarpeista huolehtimisen suhteen. Vanha järjestelmä osoittautui liian vaatimattomaksi, koska vankien määrä sodan alussa ylitti kaikki odotukset. Suomalaiset ottivat yhteensä 64 188 neuvostoliittolaista sotavankia, joista 56 000 otettiin syksyn 1941 hyökkäysvaiheen aikana. Kaikki vangit eivät näy tilastoluvuissa, koska osa vangeista onnistui karkaamaan tai sai surmansa jo rintamalla ennen kirjanpitoon päätymistä.⁶

Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen mukaan sotavangeista luovutettiin takaisin 42 454, eli menehtyneiden määrä oli melkoinen. Leireillä kuoli 18 700 sotavankia ja Heimopataljoona 3:ssa kaatui 85, saksalaisille luovutettiin 2048 ja karkureita oli 721 vankia.⁷ Sotavankileirien määrävahvuudet oli mitoitettu liian pieniksi ja oli tehtävä organisaation muutoksia. Vankeja jouduttiin sijoittamaan esimerkiksi varavankiloihin varsinaisten sotavankiviranomaisten leirien lisäksi.⁸ Myös päämajan sotavankiasioiden hoitamiseen varattu organisaatio osoittautui liian pieneksi. Sotavankiasioiden johtaminen oli määrätty Päämajan järjestelyosaston hallinnollisen toimiston tehtäväksi, mutta sotavankiasioiden hoitaminen oli vain yksi toimiston tehtävistä.⁹

Käytännössä sotavankiasioiden hoito jäi kotialueella Kotijoukkojen esikunnan tehtäväksi. Sen oli huolehdittava sotavankileirien perustamisesta, sotavankien huollosta, siirroista ja vartioinnista. Kotijoukkojen esikunnassa sotavankiasioita hoiti sotavankitoimisto. Sotavankiorganisaatioon kuuluivat myös sotavankitarkastajat, joiden tehtävänä oli valvoa sotavankien käsittelyä, käyttöä, vartiointia ja huoltoa.¹⁰ Tällaisena sotavankiorganisaatio toimi 20.5.1942 asti. Tällaisenaan järjestelmä ei toiminut tehokkaasti koska se aiheutti runsaasti päällekkäisyyksiä. Päämajan järjestelyosasto lähetti usein suoria käskyjä sotavankileireille ohi Kotijoukkojen esikunnan, joka puolestaan antoi omia käskyjään. Tästä oli seurauksena se, ettei leireillä aina tiedetty miten ja kenen käskyjen mukaan tulisi menetellä.¹¹ Tästä oli puolestaan vakaviakin seurauksia sotavankien käsittelyn ja olojen kannalta. Koska sotavankien asiat olivat

⁶ Kujansuu 1999, 16; Hallikainen 2000, 9-11

⁷ T 19661/B 60, Tilastoja sotavangeista (toukokuu1953). Sark; Hallikainen 2000, 11.

⁸ Kujansuu 1999, 41.

⁹ Hallikainen 2000, 11.

¹⁰ Kujansuu 1999,16-18; Hallikainen 2000, 11.

¹¹ Hanski 1990,37; Pietola 1987,15.

useamman elimen valvonnassa, oli valvonta hyvin heikkoa ja säännökset epämääräisiä.¹²

Organisaatio ei ollut tarpeeksi tehokas huolehtiakseen sotavankien yhä kasvavasta määrästä ja vuoden 1942 alkupuolella sotavangit siirrettiin kokonaan puolustusvoimien vastuulle ja näin vankeinhoitoviranomaisten taakka keveni. Päämajaan perustettiin 20.5.1942 sotavankitoimisto, jonka päälliköksi määrättiin eversti Sulo Malm.¹³ Näin sotavankiasioiden johto siirtyi järjestelyosaston hallinnolliselta toimistolta sotavankitoimistolle. Eräs syy sotavankitoimiston perustamiseen oli myös se, että talven 1941-42 aikana oli ilmennyt runsaasti puutteita sotavankien hoidossa ja kohtelussa. Eräs sotavankitoimiston tehtävistä olikin valvoa, että sotavankien käsittelyssä noudatettiin kansainvälisiä sotavankisopimuksia.¹⁴ Päällekkäisyydet asioiden hoidossa jatkuivat, sillä Kotijoukkojen esikunta jatkoi edelleen tehtäviään, jotka olivat lähes samat Päämajan sotavankitoimiston kanssa.¹⁵

Perusteellisempi uudistus saatiin aikaan syyskuussa 1943, kun Päämajaan perustettiin Sotavankikomentajan esikunta. Kotijoukkojen esikunnan sotavankitoimisto lakkautettiin ja sen henkilökunta siirrettiin Sotavankikomentajan esikunnan käyttöön, kuten Päämajan sotavankitoimistokin. Kotijoukkojen esikunnan tehtäväksi jäi edelleen sotavankimuodostelmien huolto, mutta nyt se toimi sotavankikomentajan valvonnassa. Sotavankikomentajaksi nimitettiin eversti Malm.¹⁶

Tällaisena sotavankiorganisaatio toimi jatkosodan loppuun saakka ja se järjesteli myös sotavankien palautuksen Neuvostoliittoon. Sotavankikomentajan esikunnan työtä jatkoi esikunnan selvityselin, joka selvitteli sodan jälkeen sodan aikana sotavankien käsittelyssä ilmenneitä epäkohtia ja väärinkäytöksiä. Viimeisin organisaatiouudistus selkeytti järjestelmää asettaen sotavankiasioiden ylimmän johdon ja valvonnan saman elimen tehtäväksi. Samalla päättyi Kotijoukkojen esikunnan ja suojeluskuntajärjestön käskyvalta sotavankiasioissa.¹⁷

¹² Hallikainen 2000, 12.

¹³ Kujansuu 1999, 17-18; Hallikainen 2000, 13.

¹⁴ Hanski 1990, 37-38.

¹⁵ Kujansuu 1999, 18.

¹⁶ Kujansuu 1999, 18.

Talvisodan aikana Suomessa toimi seitsemän sotavankileiriä, joista viisi oli jo edellä mainittujen Pelson, Karvian, Köyliön ja Huittisten varavankiloiden yhteydessä. Lisäksi käytössä oli kaksi järjestelyleiriä, Utti ja Parikkala, jonne sotavangit tuotiin edelleen lähetettäväksi. Lisäksi sotavangeille oli varattu Sotasairaala 28 Kokkolasta. Sotavankeja sijoitettiin myös tavallisiin vankiloihin, kuten esimerkiksi Turkuun ja Viipuriin.¹⁸

Jatkosodan aikana perustettiin kaikkiaan 32 sotavankileiriä, jotka eivät kaikki toimineet samaan aikaan. Lisäksi suurilla leireillä saattoi olla useitakin ala- ja työmaaleirejä ja sotavankeja sijoitettiin myös useisiin sotavankikomppanioihin. Käytössä oli myös kaksi järjestelyleiriä kokoamista ja uudelleen lähettämistä varten Nastolassa (Sv.järj.leiri N:o 1) ja Naarajärvellä (Sv.järj.leiri N:o 2).¹⁹

Lisäksi perustettiin niin sanottuja erikoisleirejä upseereille (Sv.leiri N:o 1), poliittisille vangeille (Sv.leiri N:o 3, Huittinen- Ruokolahti-Laihela), heimosotavangeille (Sv.leiri N:o 21, Liminka-Aholahti) sekä karanneille, karkaamista yrittäneille tai muuten kurittomille vangeille niin sanottu kurileiri (Sv. leiri N:o 24, Riitasensuo-Mustasaari). Sotavankien suuren määrän takia tarvittiin myös lisää sairaaloita ja vankeja hoidettiinkin seitsemässä sotasairaalassa (SotaS 28 Kokkola, 58. Kannus, 63. Utti, 64. Viipuri, 65. Lappeenranta ja Rauduskylä, 66. Petroskoi ja 69. Helylä).²⁰

Sotavankiorganisaatioon kuului myös leirien valvonnasta ja tarkastuksista huolehtiva taho. Sotavankitarkastajat toimivat sodan alussa Kotijoukkojen esikunnan alaisina. Kun päämajaan muodostettiin oma sotavankitoimisto, siirtyi kaksi tarkastajaa, eversti Maximilian Spåre ja everstiluutnantti C. Björklund sen alaisiksi. Heinäkuussa 1942 he olivat kuitenkin suoraan päämajan järjestelyosaston alaisia ja toimivat sen antamien ohjeiden mukaisesti. Sotavankikommentajan esikunnan perustamisen jälkeen he siirtyivät sen alaisuuteen.²¹

¹⁷ Hallikainen 2000, 11-15.

¹⁸ Hallikainen 2000, 11-15.

¹⁹ Sama.

²⁰ Hanski 1990, 36-37, liite 2.

²¹ Hallikainen 2000, 11-15.

Sekä Maximilian Spåre että Björklund hoitivat tehtäviään aina sodan loppuun asti.²² Vuoden 1942 suuri kuolleisuus sotavankien keskuudessa kiinnitti huomiota valvonnan tehostamiseen ja sen seurauksena valvontajärjestelmää laajennettiin ja keskitettiin juuri päämajan yhteyteen. Tilanteen edelleen selventämiseksi jaettiin maa kahteen tarkastuspiiriin; itäiseen ja läntiseen. Läntisen piirin muodosti kotialue ja itäisen vallattu alue. Läntisen piirin tarkastajaksi määrättiin Maximilian Spåre ja itäisen C.Björklund.²³

Kun Maximilian Spåre ja C.Björklund siirtyivät päämajan alaisuuteen, määrättiin heidän tilalleen kotijoukkojen esikuntaan kaksi uutta tarkastajaa, everstiluutnantti Waldemar Spåre ja majuri E.Schinberg. Ilmeisesti Waldemar Spåre valvoi kotialueen muodostelmissa sotavankien käsittelyä, E.Schinberg taas valvoi suomalaisen henkilökunnan asioita, kuten heidän koulutustaan. Sotavankien käsittelyä valvottiin niin sanottujen sotavankiasiain upseerien kautta. Myös suojeluskuntapiirien komentajat olivat vastuussa sotavankien kohtelusta ja käsittelystä.²⁴ Lisäksi esimerkiksi sotavankien terveydenhuoltoa koskevia tarkastuksia suorittivat erityiset sotavankien lääkintähuollon ja terveydenhuollon tarkastajat, joita olivat muun muassa lääkintäkapteeni P.G.Forssell ja lääkintämajuri W.Lajander.²⁵

Valvontaviranomaisilla ei ollut mahdollisuutta kovin tarkkaan ja tehokkaaseen valvontaan. Valvontaorganisaatio näytti suhteessa sotavankien määrään ja sijoituspaikkojen määrään verrattuna olevan riittämätön kunnolliseen ja tehokkaaseen valvontaan.²⁶ Useimmissa tapauksissa ainakin ne leirit, joiden tarkastuskertomuksia tämän tutkimuksen yhteydessä on käyty läpi, ovat yleensä saaneet tyydyttävät arvostelut. Parissa raportissa samasta epäkohdasta huomautetaan molemmilla tarkastuskerroilla, muttei mitenkään painokkaasti. Valvonta tarkastuskerroilla näytti olleen kuitenkin tarkkaa; eräällä kerralla sotavankitarkastaja jopa maistoi sotavankien ruokaa ja haastatteli heitä, koska vangit olivat tehneet valituksia ruoan laadusta.²⁷

²² Mikkola 1976,26.

²³ Kujansuu 1999,18.

²⁴ Mikkola 1976,27- 28.

²⁵ Svl N:o 2; tarkastuskertomus 18.8.1942, Lääk.kapt.P.G.Forssellin tarkastusmatka Svl.N:o 1:n, Köyliö ja Svl N:o 2:n,Karvia. Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 15, tarkastuskertomukset H 2. SArk.

²⁶ Mikkola 1976,27.

²⁷ Kotij,Esik,Sv,Tsto, tarkastuskertomus N:o 28, 21.-24.7.1943, tarkastuskertomukset H 3. SArk.

1.2 Mitä naisvangeille tehdään?

Venäläisten sotavankien mukana oli suomalaisten yllätykseksi mukana myös naissotilaita. Tilanne oli uusi sekä suomalaisille sotilaille että ontuvalle sotavankiorganisaatiolle. Suomessa sotiva nainen oli tuntematon ilmiö ja naissotilaisiin suhtauduttiin aluksi ihmetellen. Ylikuormitettu sotavankiorganisaatio joutui visaisen pulman eteen: mitä naisvangeille tuli tehdä? He olivat vihollisen sotilaita, joten heitä tuli kohdella sen mukaan. Toisaalta he olivat kuitenkin naisia ja "heikompa sukupuolta," eikä heitä voinut kohdella samoin kuin miesvankeja. Suomessa ei saatu sodan aikana aikaan mitään yhtenäistä ohjesäännöstöä siitä, kuinka naisia tulisi leireillä kohdella. Ainoastaan yksi sääntö laadittiin, eli 10.12.1942 annettu ohjesääntö, jonka mukaan naisia ei saanut rangaista ruumiillisesti.²⁸ Suomea tosin koskivat kansainväliset säädökset, kuten esimerkiksi Geneven sopimus vuodelta 1929, jossa säädettiin että naista oli kohdeltava heidän sukupuolelleen kuuluvalla kunnioituksella. Haagin sopimus vuodelta 1907 ei puuttunut millään tavalla naisen asemaan sotavankina.²⁹

Naisvankien ryhmä oli pieni, noin 200 naista ja myös siksi erityinen; ei siis vain sukupuolensa takia. Ensimmäisiä naisvankeja kummeksuttiin ja heitä pidettiin harvinaisina ilmestyksinä, joita saatettiin käydä töllistelemässä vankikopeissa. Vangitut naiset olivat myös lehtijuttujen arvoisia. Naiset pysyivätkin erityistapauksina koko vankeusaikansa ja heidän kohtelunsa vaati usein erityishuomiota sotavankileirien henkilökunnalta.

1.3 Naisten asema sotahistoriallisessa tutkimuksessa

Sotahistoriassa naisen rooli sodankäynnissä on yleensä jäänyt lähinnä kotirintaman pystyssä pitäjäksi tai syyttömäksi uhriksi, johon sodan julmuudet kohdistuvat.³⁰ Näin on ollut varsinkin toista maailmansotaa koskevissa tutkimuksissa. Ulkomaisesta

²⁸ T 19657/F26, PM Sv.kom.esik. 1941-1944, 10.12.1942. SARk.

²⁹ Hallikainen 2000, 63-66.

³⁰ Lampinen: Calling of Ghosts: a female story of war and rape of women.; De Catallo Neuburger ja Tiziana Valentini: Women and Terrorism. Violence Against Women in War and Armed Conflict Situations. Toim. Indai Lourdes Saylor; Copelon, Rhonda. "Surfacing Gender: Reconceptualizing Crimes Against Women in Time of War." Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina. Toim. Alexandra

tutkimuksesta löytyi teoksia, jotka käsittelevät naisia ja sodankäyntiä historiallisesta, sosiologisesta tai naistutkimuksen näkökulmasta. Kuitenkin naisten aseman uhrina on edelleen keskeinen uudemmassakin tutkimuksessa, mutta se antaa myös toisenlaisen roolin naisille aktiivisina osallistujina, ei vain kotirintaman ylläpitäjänä.³¹ Naistutkimuksen puolelta sotivaa naista on tutkittu esimerkiksi Eva Isakssonin toimittamassa artikkelikokoelmassa *Nainen ja sotalaitos*, johon George Stities on kirjoittanut artikkelin "*Vallankumouksen ja isänmaan sankarittaret: Venäjän ja Neuvostoliiton naiset sodassa*". Stitiesin artikkeli pohjautuu hänen Anne Elliot Griessen kanssa kirjoittamaansa artikkeliin. Artikkelissa tarkastellaan naisten liittymistä armeijaan enemmänkin yhteiskuntatieteellisestä kuin historiallisesta näkökulmasta.

Nancy Loring-Goldmanin toimittama teos *Female Soldiers - Combatants or Noncombatants: Historical and Contemporary Perspectives* (1982) käsittelee naisten roolia sotatoimissa kotona ja rintamalla vuosisadan alusta lähtien. Kirjassa tarkastellaan naisten osallistumista sotiin eri maissa ja eri rooleissa: kotirintamalla huolehtijoina tai esimerkiksi vastarintaliikkeissä tai Venäjän mallin mukaisesti taistelijoina miesten rinnalla. Kirja on jaettu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä tarkastellaan molempia maailmansotia, ja naisten rooleja siinä joko taistelijoina tai kotirintamalla. Toisessa keskitytään enemmän naisten rooliin kotirintamalla ja kolmannessa käsitellään naisten tuloa asevoimiin Yhdysvalloissa ja siitä syntynyttä keskustelua.

Tärkeintä tälle tutkimukselle on Anne Elliot Griessen ja Richard Stitiesin kirjoittama artikkeli *Russia - Revolution and War* venäläisistä naisista vallankumouksen ja maailmansotien aikana. Artikkelissa luodaan myös lyhyt katsaus toisen maailmansodan jälkeisiin aikoihin ja naisten rooliin Neuvostoliiton puolustusvoimissa. Siinä kerrotaan ensinnäkin valtion suhtautumisesta sotiin naisiin ja sen harjoittamasta propagandasta,

Stigmayer. Lincoln: University of Nebraska Press, 1994.

³¹ Esimerkiksi Margaret Collins: *Sisters in the Resistance: How Women fought to free France 1940-1945*; *Australians at War in the Twentieth Century*. Toim. Joy Demasi ja Marilyn Lake; Elshtain, Jean Bethke. *Women and War*. New York: Basic Books, 1987; Elshtain, Jean Bethke, and Sheila Tobias: *Women, Militarism, and War: essays in History, Politics and Social Theory*. Savage, MD: Rowman and Littlefield, 1990; Vickers, Jeanne. *Women and War*. London: Zed Books, 1993.

rekrytoinnista, naisten aselajeista, minkä ikäisiä he olivat, kansallisuuksista, koulutuksesta ja kuinka he pärjäsivät sodassa miesten rinnalla. Yhtään henkilökohtaista tarinaa sotaan lähtevästä naisesta, kuten Svetlana Aleksijevitshin teoksessa "*Sodalla ei ole naisen kasvoja*", ei ole. Lähteenään he ovat käyttäneet useita venäjänkielisiä teoksia, mutta mukaan mahtuu myös muutama englanninkielinen tutkimus.

Griessen ja Stitiesin artikkeliin tukeudutaan paljon toisessa luvussa, jossa käsitellään naisten osallistumista sotatoimiin Venäjällä ja Neuvostoliitossa. Näin siksi, että artikkeli on ainoa tieteellinen tutkimus aiheesta. Esimerkiksi Aleksijevitshin teos on taas populaari eikä siihen ole merkitty alaviitteitä tai muitakaan lähteitä.

Suomalaista tutkimusta aiheesta edustavat Marja Honkainen - Piironen gradu *Punakaartin Aseelliset Naiskomppaniat Suomen Sisällissodassa 1918*. (1995) Honkaisen gradua ei kuitenkaan ole käytetty tässä tutkimuksessa, koska tarkoituksena on vain kuvailla suomalaisten tunteja ja saada vertailukohtia jatkosodan aikaisesta suhtautumisesta sotavankinaisiin, ei antaa perinpohjaista selostusta punakaartin naisista.

Juha Siltala kuvaa artikkelissaan *Röda Gardets Kvinnor* (Historisk Tidskrift för Finland, 1996) suomalaisten hämmennystä, vihaa ja pelkoakin kun punakaartin naiset sotivat miesten rinnalla sisällissodassa. Siltala valottaa hyvin suomalaisten (lähinnä valkoisten) tuntemuksia ja suhtautumista punakaartin naisiin. Suhtautuminen kaartin naisiin heijastui myös suomalaisten suhtautumiseen naisvankeihin jatkosodan aikana.³² Siltalan artikkelia käytetään juuri näiden tuntemuksien kuvaamisen takia.

Suomalaisessa tutkimuksessa naisten toisen maailmansodan aikainen toiminta on kuitenkin saanut huomiota ja löytyykin paljon tutkimuksia lotista sekä kotirintaman toimista³³ Esimerkiksi useissa paikallishistorioissa mainitaan paikkakunnan lottatoiminta.³⁴ Riikka Raittiin ja Elina Haavio-Mannilan toimittama *Naisten Aseet-Suomalaisena Naisena Talvi- ja Jatkosodassa* (1994) on suomalaisten naisten

³² Siltala 1996, 12

³³ Naisten Aseet: suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Toim. Raitis Riika & Elina Haavio-Mannila. Juva 1994. Harmaa nuoruus. Toim. Seikkala Kaija. Kokkola 1992. Naisten marssi: rintamanaiset kertovat. Toim Keski-Pohjanmaan rintamanaiset.

³⁴ Junnila, Heikki: Alajärven Historia: erämaasta kaupungiksi. Alajärven kaupunki 1999. Leväniemi Veikko: Järviseedun historia. Toim. Toivo Nygård. Evijärvi 1983. Kari Alafrosti: Kalannin historia. Jyväskylä 1999.

sodanaikaista asemaa ja työpanosta koskeva tutkimus, joka on tehty Marttaliiton aloitteesta ja Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen toimesta. Myös Helsingin yliopiston historianlaitos ja Museovirasto ovat osallistuneet kirjan työvaiheisiin. Tutkimuksen tavoitteena on ollut sekä kerätä aineistoa tutkijoille ja muillekin asiasta kiinnostuneille että saada materiaalia Museoviraston muistitietoaineistoon.

Aineisto koottiin kyselylomakkeella postikyselynä ja vastaajia pyydettiin kertomaan kokemuksistaan ja havainnoistaan mm. sotienaikaisen työelämän, terveydenhoidon, järjestötyön, kotitaloustyön ja vapaaehtoisen avustustoiminnan osalta. Vastauksia kyselyyn tuli yli 1200, eli aineistoa on käytetty runsaasti. Teos on luotettava ja kattava kuvaus suomalaisten naisten sotienaikaisesta toiminnasta erilaisissa tehtävissä. Myös henkisen puolen kuvauksissa on onnistuttu saamaan hyvää materiaalia, ja teosta voidaan käyttää vertailussa Aleksijevitshin haastatteluihin. Näin avautuu kaksi näkökulmaa sotaa käyvien maiden naisten sodanaikaiseen toimintaan.

Materiaalia venäläisestä sotivasta naisesta tämän tutkimuksen kannalta löytyy aikaisemmin jo mainitusta Svetlana Aleksijevitshin *Sodalla ei ole naisen kasvoja*-teoksesta, johon hän on koonnut venäläisten naisten kokemuksia rintamalta toisessa maailmansodassa. Tieteellistä tutkimusta teos ei kuitenkaan edusta, vaan se on luonteeltaan lähinnä dokumentaatio vailla lähdeviitteitä. Kansilehdessä Aleksijevitshin kerrotaan olevan reportteri, joka keräsi tietoja neljän vuoden ajan eri puolilta Neuvostoliittoa.

Kuitenkin teos on arvokasta lähdemateriaalia, sillä se luo ainoana katsauksen venäläisen naisen asemaan ja toimenkuvaan armeijassa. Se auttaa luomaan kuvaa venäläisestä sotavankinaisesta ja selvittämään, miksi he lähtivät sotimaan. Aleksijevitshin haastatelluista kukaan ei ollut jäänyt vangiksi eivätkä he puhu Suomea vastaan käydystä sotatoimista mitään. Kaikki haastatellut kertovat sotineensa saksalaisia sotilaita vastaan.

1.4 Sotavankileirejä käsittelevä tutkimus

Sotavankien ja sotavankileirien tutkimus on lisääntynyt Suomessa 1990-luvulla. Ensimmäinen tutkimus oli Timo Mikkolan 1976 julkaisema poliittisen historian pro

gradu *Sotavankikysymys Suomessa 1941-44*. Tätä teosta voidaan sanoa sotavankitutkimuksen perusteokseksi, eikä syyttä, sillä Mikkola pyrkii antamaan yleiskuvan sotavankileirien oloista: vankien kohtelusta, säännöstöstä ja oikeastaan kaikesta mikä liittyi sotavankien käsittelyyn. Myöhempi tutkimus viittaakin Mikkolaan useasti.

Teoksesta saa hyvän yleiskuvan leirien oloista ja menettelytavoista ja siitä on hyvä tehdä vertailuja esimerkiksi naisten kohtelun ja yleisen menettelytavan suhteen. Mikkola ei ole kuitenkaan kiinnittänyt huomiota naisiin muuten kuin muutaman lyhyen lauseen verran kertoessaan naisten erityisasemasta rangaistuksien suhteen. Mikkolaa käytetään tutkimuksessa paljon, varsinkin kun muodostan yleiskuvia leireistä ja vankien kohtelusta niissä.

Uudempaan tutkimukseen kuuluu perusteoksena Raija Hanskin 1990 julkaistu pro gradu *Behandlingen av krigsfångar under vinter – och fortsättningskriget*. Siinä tarkastellaan suomalaisten vankileirien toimintaa lähinnä jatkosodan aikana kansainvälisten sopimusten noudattamisen näkökulmasta. Hanski käsittelee systemaattisesti sotavankileirien menettelytapoja jokaisen vankiryhmän osalta ja mainitsee siinä lyhyesti myös naissotavangit, omassa pienessä luvussaan. Siinä hän ilmaisee lukumäärän olleen jatkosodan aikana 194³⁵, vaikka Neuvostoliitolle luovutettiin raporttien mukaan vuonna 1944 204 naissotavankia, joista kaksi oli lapsia.³⁶ Naisvankien lukumäärän Hanski viittaa tässä Mikkolaan. Mikkolan viite taas perustuu Päämajan sotavankikomentajan esikunnan sotavankitilanneilmoitukseen 20.10.1944.³⁷ Kuitenkin voidaan olettaa, että tutkimuksessa käytetty tilasto Neuvostoliittoon luovutetuista sotavangeista vuodelta 1951 olisi luotettavampi, tähän mennessä oli varmaankin jo tarkistettu luovutettujen vankien kokonaismäärä. Tilastoon on kirjattu sotavankien siirrot ryhmittäin ja naisvangit on laitettu ryhmään 7.³⁸ Siirrot ja naisten lukumäärät vastaavat Naarajärven leirin (sodan lopulla siellä säilytettiin suurinta osaa naisvangeista) tilastoja pois siirretyistä naisvangeista.³⁹ Muuten Hanski ei naisia teoksessaan käsittele.

³⁵ Hanski 1990, 82

³⁶ T 19661/ B 60, sotavankien luovutukset 15.10-44 – 4.12.44. SArk.

³⁷ Mikkola 1976, 194.

³⁸ T 19661/ B 60, sotavankien luovutukset 15.10-44 – 4.12.44. SArk.

³⁹ T 8625/2, Sv.järj.leiri N:o 2, luetteloita NL luovutetuista sv. SArk.

Uusimpaan tutkimukseen kuuluvat Jyväskylän yliopistossa tehdyt tutkimukset, kuten Juha Kujansuun lisensiaattityö *Kenraalikorppi ja sikalaryssät. Jatkosodan politrukki- ja upseerisotavangit* vuodelta 1999, joka käsittelee erään erikoisryhmän, upseerisotavankien, kohtelua ja asemaa sotavankileiri N:o 1:ssä Köyliössä. Vaikka pääpaino on luonnollisesti upseerisotavangeissa, mainitsee hän useasti myös leirillä olleet naissotavangit.

Janne Hallikainen on tutkinut vuonna 2000 ilmestyneessä pro gradu-tutkielmassaan *Toimen menettämisestä raippaan, pilkasta luotiin: Neuvostoliiton sotavankeihin kohdistunut kurinpito ja mielivalta Suomen sotavankimuodostelmissa Jatkosodan aikana* sotavankileirien kurinpitajärjestelmää. Naiset mainitaan omassa luvussaan yhtenä ryhmänä leireillä, ja käsittelyssä mainitaan naisten rooli kansainvälisissä sotavankien asemaa määrittelevissä sopimuksissa. Muuten naisvankien kuvaus on samoilla linjoilla kuin esimerkiksi Mikkolan ja Hanskin eli naisten erityisasemaa lievempine rangaistuksineen korostetaan. Hallikainen tosin mainitsee muita ongelmia, joita syntyi naisvankien parissa: välikohtauksia miesvartijoiden ja naisvankien välillä, kurinpito- ongelmia ja sitä tosiasiaa, että joillakin naisilla oli myös lapsia vankeudessa mukaan tai he jopa synnyttivät leirillä. Naisten aseman hän katsoo olleen kokonaisuudessaan hyvän. Hallikainen onkin ainoa joka on lähemmin ottanut naissotavangit tarkempaan käsittelyyn; aiempi tutkimus on tämän osalta varsin puutteellista. Hallikaisen teoksen johdannossa on selkeä kuvaus Suomen sotavankileiriorganisaatiosta, johon tutkimuksessa viitataan usein.

Eino Pietolan teos *Sotavangit Suomessa 1941-44* vuodelta 1987 kuuluu kirjallisuuden joukkoon, sillä vaikka Pietola ilmaisee sen olevan dokumentteihin perustuva teos, siinä ei ole lähdemerkintöjä. Asioiden oikeellisuutta on siten mahdotonta tarkistaa ja siksi teokseen on suhtauduttava samoin kuin Aleksejevitshinkin teokseen, kriittisesti. Tosin Aleksejevitshillä ei ole niin jyrkkää asenteellisuutta kuin Pietolalla, joka tekee varsin jyrkkiä johtopäätöksiä. Hän on antanut haastateltavien kertoa oman tarinansa niihin mitään kommentoimatta tai lisäämättä. Pietola käsittelee sotavankileirien organisaatiota ja sotavankien kohtelua sotavankileireillä jatkosodan aikana. Kirjan alku onkin ehkä luotettavinta antia koko teoksessa. Muussa osuudessa Pietola käsittelee sotavankien

asemaa ja leimaa suomalaisten leirien olot huonoiksi syyttäen ylempiä tahoja piittaamattomuudesta. Leirien henkilökunnan hän kuvaa paremmassa valossa yllättäen, koska on itse toiminut aliupseerina sotavankileirillä. Sotavankinaiset Pietola mainitsee vain nopeasti, mutta kohta onkin herkullinen ja on harmi, ettei lähdeviitteitä ole merkitty.

Lisäksi pienenä kuriositeettina voisi mainita Aatami Kuortin kirjan vuodelta 1989 *Veljeni Sotavangit.Rauhantoiminnassa sota- aikana*, jossa pappina sotavankienkin parissa toiminut Kuortti kuvailee yhdessä luvussa käyntiä naissotavankien parakissa ja keskustelua heidän kanssaan Jumalasta ja kuinka naisvangit suhtautuivat ylimielisesti uskontoon. Tietenkään lähdeviitteitä ei ole, mutta lukua käytetään pienenä yksityiskohtana käsiteltäessä naisten asenteita vankeutta kohtaan.

1.5 Sotavankinaiset tutkimuskohteena

Tutkimukseni tarkoituksena on käsitellä neuvostoliittolaisten naissotavankien vankeusaikaa suomalaisilla vankileireillä jatkosodan aikana. Tavoitteena on selvittää, kohdeltiinko naisia sotavankileireillä vihollisotilaina vai naisvankeina. Tutkimuksessa tarkastellaan myös, millaiseksi naisten elämä leireillä muodostui; minkälaista oli elää naisena suomalaisella sotavankileirillä. Mitä tehtäviä naissotavangeille kuului, saivatko he sukupuolensa perusteella parempaa ruokaa, vaatteita tai lievempiä rangaistuksia miehiin verrattuna. Lisäksi tutkimuksessa selvitetään naisvankien taustoja ja valotetaan naisten motiiveja; miksi he lähtivät sotimaan.

Tutkimuksen tehtävänä on myös selvittää suomalaisen vankileiriorganisaation suhtautumista sotavankinaisiin, koska Suomen vankileirijärjestelmässä esiintyi epäselvyyksiä naisten käsittelemisessä. Tästä johtuvat erilaiset menettelytavat aiheuttivat hämmennystä sotavankileireillä. Tämän kysymyksen valottamiseksi on tärkeää luoda ensin katsaus suomalaiseen naiskuvaan, naisten rooliin suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksen kannalta on tarpeellista tarkastella myös suomalaisten naisten tehtäviä sodan aikana ja kuinka Suomessa oli suhtauduttu sotiin punakaartin naisiin sisällissodan aikana. Leireissä alettiin alkuhämmennyksen jälkeen etsiä paikkaa naisille ja heistä tuli osa organisaatiota. Kuitenkin monet pienet kuin suuretkin naisiin

liittyvät asiat aiheuttivat päänvaivaa sotavankiorganisaatiolle, kuten esimerkiksi naisten vaatetus tai leireillä syntyneet lapset.

Tutkimus on rajattu koskemaan vain jatkosodan aikaa. Naissotavankien määrä oli suurempi jatkosodan aikana kuin talvisodan, jossa saatiin vain kaksi naissotavankia.⁴⁰ Koska tutkimuksessa käsitellään naisten vankeusaikaa Suomessa, sodan jälkeisistä vaiheista ei kerrota. Lopussa käsitellään epilogimaisesti sotavankidokumentissa haastateltujen vankien vaiheita sodan jälkeen mutta syvemmälle ei mennä.

Tutkimuksen perustuu suurimmaksi osaksi arkistolähteisiin. Pääsääntöisesti kaikki arkistomateriaali on sijoitettu Sota-arkistoon, jossa säilytetään sotavankileirien ja päämajan sotavankitoimiston arkistoja. Naisista löytyi materiaalia pääasiallisesti neljän naisia säilyttäneen sotavankileirin arkistoista. Näitä leirejä olivat leirit N:o 1, Köyliö, N:o 2, Karvia, N:o 3, Huittinen, N:o 4, Pelso ja sotavankien järjestelyleiri N:o 2 Naarajärvellä.

Päälähteenä käytetään sotavankileiri N:o 1 eli Köyliön arkistosta löydettyjä leiriltä poissirrettyjen naissotavankien sotavankikortteja, joita voidaan käyttää laaja- alaisesti. Kortteihin merkittiin naisten syntymäaika ja – paikka, perhesuhteet, siviiliammatti, asema armeijassa, vangitsemisaika ja –paikka, siirrot eri leireille, haavoittumiset ja lisähuomautuksiin mm. rangaistukset, jos niitä oli vankeusaikana saanut. Kortteja on kaikkiaan 146 kappaletta, eli niiden avulla voidaan saada hyvä otos yhteensä 204:stä naissotavangeista. Aineistona kortit antavat tietoa naisvankien taustoista, ja niiden kautta voi saada jonkinlaisen kuvan siitä, millainen oli se neuvostoliittolainen nainen, joka lähti rintamalle. Korttien asianmukaista täyttämistä valvottiin sotavankileirien tarkastusten yhteydessä.⁴¹ Korttien täyttäjinä olivat yleensä lotat tulkkien avustamana tai pelkästään venäjän kielen tulkit. Kuitenkin, koska on mahdollista, että vangit kuulusteltaessa valehtelivat joistakin asioista, ei täydellistä sotavankinaisen profiilia korteista voi saada.

Kortit tuli täyttää heti kun vanki saapui leirille ja niitä täydennettiin lähinnä siirtojen ja lisähuomautusten kohdalta. Korttien täyttämistä varten laadittiin sääntöjä, ja

⁴⁰ Hanski 1990,82.

⁴¹ Kotij.E. sv. tsto, tarkastuskertomukset H 1- H3

Kotijoukkojen Esikunta kehottikin kortteja täytettäessä kiinnittämään huomiota eräisiin seikkoihin: henkilöiden nimet ja paikkakunnat oli kirjoitettava venäjänkielisen ääntämisen mukaisesti, ei venäläisen kirjoitustavan mukaan. Kortistot oli leireissä järjestettävä suomalaisten aakkosten mukaan. Syntymäpaikkaa merkittäessä oli käytettävä venäläisiä ilmaisuja, eli esimerkiksi Vologodskin alue tuli merkitä Vologodskaja obl. Kylä merkittiin esim. selo Danilovo tai der Sosnovka. Kyläneuvostoa tarkoitettiin s/s merkinnällä, esim. Kostjahovsky s/s.⁴² Näiden merkintöjen takia sotavankikorteista onkin paikoitellen hieman hankala saada selville syntymäpaikkoja.

Tekstiin on alaviitteisiin lisätty korteista saatuja tietoja naisista, jos hänestä oli tehty kortti. Kaikista tekstissä mainituista sotavankinaisista ei kuitenkaan ole korttia.

Muut sotavankileirien arkistoista löytyneet lähteet muodostuvat monista erilaisista asiakirjoista: sotavankien passituksista, tiedoksiannoista, kyselyistä ja oikeuspöytäkirjoista, joista jälkimmäiset ovat erinomaista tutkimusmateriaalia. Oikeuspöytäkirjoissa kuulustellaan naissotavangeja ja leirien henkilökuntaa erilaisten järjestyshäiriöiden, karkaamisien ja muiden rikkomusten takia ja ne antavat naissotavangeista kurittoman kuvan. Samalla saadaan katsaus leirien jokapäiväiseen elämään, henkilökunnan ja vankien välisiin suhteisiin, vankien keskinäisiin suhteisiin ja mikä parasta, joissakin niistä naisvangit itse kertovat mielipiteitensä. Näistä pystytään päättämään osittain millaiseksi naiset itse kokivat vankeutensa ja millaisia persoonallisuuksia heidän joukossaan oli.

Sotavankileirien tarkastuskertomukset on sijoitettu Kotijoukkojen Esikunnan sotavankitoimiston ja Päämajan sotavankitoimiston arkistoon. Sotavankileirejä tarkastettiin aika ajoin ja tarkastajana toimivat yleensä Maximilian Spåre tai Waldemar Spåre. Yleensä naiset mainittiin, kun tehtiin tarkastuksia joissain yllämainituissa naisia sisältäneissä leireissä. Lisäksi tarkastuksissa puututtiin leirin siisteyteen, sairaanhoitoon, vankien ruokintaan, vaatetukseen ja yleiseen kohteluun. Leirien yleisistä oloista voidaan muodostaa kuvaa näiden kertomusten kautta, ja tarkastajat näyttävät olleen puolueettomia eivätkä yrittäneet kaunistella oloja leireillä.

⁴² T-6861/23 Svl 3, saapuneita kirjelmiä 1941. SARk.

Tutkimusta varten kävin läpi Kansan Arkiston toista maailmansotaa koskevia papereita, jotka kuitenkin sisältävät propagandistista tekstiä eivätkä liene kovinkaan luotettavia.

Yhtenä lähteenä on käytetty Tv 1:llä 3.12. 2000 esitettyä sotavankidokumenttia "Ryssä Perkele-Sotavankina Suomessa". Dokumentti tarjoaa suomen vankileireillä olleiden sotavankien näkökulman leireistä ja suomalaisesta henkilökunnasta. Tutkimukselle parhaita materiaalia dokumentissa ovat naissotavankien haastattelut, jotka valottavat naisten vankeusaikaa ja heidän kokemuksiaan leireistä. Tällaista materiaalia ei ole muualta löytynyt ja siksi siihen viitataan usein kun käydään läpi elämää leireillä. Täytyy kuitenkin muistaa, että haastatteluissa on aina se mahdollisuus, että haastateltava ei kunnolla muista tapahtumia tai että aika on kullannut ja synkentänyt muistoja.

Tutkimuksessa viitataan muutamiin kirjeisiin, joiden kopiot ovat omistuksessani. Aimo Löfberg lähetti minulle Sota-Arkistolla käymämme keskustelun jälkeen muutaman tutkimuksiinsa kuuluvan kirjeen. Nämä olivat alikersantti Reino Löfbergin kirje 1.9.1941 ja majuri Gunnar Visapuun kirje 3.10. 1941. Näistä kirjeistä saa hyvän kuvan suomalaisten reaktioista ensimmäisten naisvankien ilmaannuttua ja siksi ne ovat tutkimukselle arvokkaita. Kolmas kirje on tuttavani kautta sattumalta kohdatun entisen vanginvartijan Kauko Kenkkilän kirje, jonka hän kirjoitti vastaten kirjeitse lähetettyihin kysymyksiini. Kenkkilä oli Karvian leirillä vartijana samaan aikaan kun naisvankeja säilytettiin siellä. Kirjeessä hän kertoo yleisesti sotavankien oloista ja tehtävistä leireillä ja myös hieman miesvartijoiden ja naisvankien suhteista yhden tapauksen valossa.

2 NAISSET SOTATOIMISSA NEUVOSTOLIITTOSSA

2.1 Naiset tarttuvat aseisiin

Naiset osallistuivat miesten rinnalla sotiin: ensimmäiseen maailmansotaan, vallankumoukseen ja toiseen maailmansotaan. Todellista roolia taistelevana sotilaana ei venäläisillä naisilla kuitenkaan ollut sodassa ennen ensimmäistä maailmansotaa. Sodan sytyttyä 1914 sitä kannattivat yläluokkaiset ja koulutetut naiset sekä feministit, kuten myös eräät sosialistiset naiset. Kuitenkin monet radikaalit sosialistinaiset ja

tehdastyöläiset olivat kuitenkin sitä vastaan. Näistä punaisista naisista, työläisistä ja sosialisteista, koostui suurin osa Lokakuun vallankumouksessa taistelleista naisista.⁴³

Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä hallitus ei edes harkinnut naisten mahdollisuutta osallistua sotaan taistelemalla miesten rinnalla, vaan naisten oletettiin osallistuvan esimerkiksi sairaanhoitajina, kuten Krimin sodan (1853-56) aikana. Kuitenkin jo 1915 alkoivat venäläinen ja länsimainen lehdistö kertoa tarinoita naissotilaista jotka palvelivat joukoissa miehiksi naamioituneina. Hallituksen vastaus tilanteeseen oli vaihteleva: tsaari ei koskaan laillistanut naisten asevelvollisuutta, mutta joitakin naisia palkittiin myöhemmin urhoollisuudesta. Univormuissa taistelevat naissotilaat kuitenkin yllättivät ja kauhistuttivat vihollispuolen joukkoja.⁴⁴

Muutamit naissotilaat saavuttivat mainetta ja eräs heistä oli Marija Bokareva, joka pöyristyneenä miessotilaiden huonosta taistelumoraalista muodosti oman naispataljoonansa eli "Kuoleman pataljoonan". Pataljoonan tarkoituksena oli vahvistaa armeijan selkärankaa ja saattaa perääntyvät miehet häpeään. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun naisia käytettiin esimerkkeinä sotilaallisesta urheudesta ja taistelukunnosta estämään perääntyminen ja vihollisen kanssa veljeily. Noin 2000 naista ilmoittautui vapaaehtoiseksi Bokarevan pataljoonaan, mutta suurin osa vetäytyi palveluksesta Bokarevan ankaran ja tinkimättömän kurin takia. Naispataljoona taisteli ensimmäisen kerran Venäjän länsirintamalla kesäkuussa 1917. Monet naisista kuolivat taisteluissa ja Bokareva lakkautti pataljoonan toiminnan kesäkuun lopulla.⁴⁵

Samantapaisia yksiköjä oli muodostettu myös Moskovaan, Odessaan ja Permiin, mutta vain Bokarevan pataljoona osallistui oikeaan taisteluun.⁴⁶ Viimeisen kerran naiset osallistuivat ensimmäiseen maailmansotaan sotilaina 25. lokakuuta 1917, kun naispataljoona auttoi hallituksen joukkoja vastustamaan bolsevikkien Talvipalatsin valtausta. Toisella puolella sotivat bolsevikkinaiset, joita punaiset käyttivät aluksi eräänlaisina iskujoukkoina.⁴⁷

⁴³ Griesse ja Stities 1982, 61-63.

⁴⁴ Griessa ja Stities 1982, 63-64.

⁴⁵ Griesse ja Stities 1982,64.

⁴⁶ Griesse ja Stities 1982,64.

⁴⁷ Griesse ja Stities 1982,65.

2.2 Bolsevikkinaiset

Sisällissodan alettua 1918 bolsevikkinaisia käytettiin taisteluissa jo enemmän: he toimivat muun muassa muonituksessa, sanitääreinä lääkinnässä, he rakensivat linnoituksia ja kaivoivat taisteluhautoja, levittivät propagandaa, olivat mukana sissitoiminnassa, vakoilijoina ja osallistuivat myös perinteiseen taisteluun miesten rinnalla. Kaikkea tätä järjesti ja johti itse bolsevikkien johto, jonka apuna järjestelyssä oli erityinen kommunistisen puolueen naisten osasto. Perusero ensimmäisen maailmansodan Venäjän hallituksen puolella taisteleviin naisjoukkoihin näissä bolsevikkien naisjoukoissa oli se, että esimerkiksi sairaanhoitajat ja sanitäärit saivat samalla myös aseellista ja poliittista koulutusta.

Naisjoukoilla oli paitsi ideologinen ero toisiinsa nähden, myös se ero että he sotivat erilaisissa sodissa. Ensimmäinen maailmasota oli kansainvälinen sota Saksaa sekä muita keskusvaltoja vastaan ja siinä taisteltiin perinteisin keinoin. Sisällissodassa vastakkain taistelivat menestyksekkäät vallankumoukselliset ja tappiolliset laillisen hallituksen joukot. Valkoisten ja bolsevikkien naissotilaiden erona oli se, että valkoisten puolella naisten oli aluksi salattava sukupuolensa ja usein he naamioituivat miehiksi päästäkseen rintamalle. Kun heidän oikea sukupuolensa kävi ilmi, olivat naiset yleensä jo saavuttaneet kunnioitusta muiden sotilastovereiden silmissä ja he saivat jäädä rintamalle.⁴⁸

Bolsevikkien puolella naiset osallistuivat tasavertaisina taistelijoina, jotka eivät salanneet omaa sukupuoltaan, mutta eivät myöskään saaneet erikoiskohtelua sen varjolla. Tämän katsotaan johtuneen ei vain kommunistisesta ideologiasta, vaan myös siitä, että Venäjällä maaseudun yhteisöissä, joista suurin osa sotilaista oli lähtöisin, naiset olivat aina toimineet melko tasaveroisina työntekijöinä miesten rinnalla; tehtävät olivat olleet yhtä raskaita. Lisäksi naissotilaista käytettiin kommunistisessa propagandassa esimerkkinä täydellisestä sukupuolten tasa-arvosta. Tällä iskulauseella bolsevikit yrittivät tavoittaa suurten massojen suosion.⁴⁹

⁴⁸ Griesse ja Stities 1982, 65-66.

⁴⁹ Griesse ja Stities 1982, 65-66

Bolsevikkien puolella naisia taisteli kaikilla rintamilla Siperiasta Krimille, Baltiasta Keski-Aasiaan. He palvelivat esimerkiksi kiväärinaisina, ammusjunien kuljettajina, hävitysjoukoissa ja tykistössä. Suurin osa taisteli miesten kanssa, mutta osasta oli muodostettu omia noin 300 naisen joukkoja. Nämä joukot palvelivat partisaaneina, tiedustelijoina ja vakoilijoina.⁵⁰ Jos valkoisten puolella ensimmäisessä maailmansodassa aluksi kummasteltiin naissotilaita, odotettiin bolsevikkien puna-armeijan sotilaiden hyväksyvän naiset ilman mitään ennakkoluuloja tasavertaisiksi taistelutovereiksi yhteistä vihollista vastaan. Näin ei kuitenkaan käytännössä tapahtunut, vaan miehet olivat aluksi ennakkoluuloisia ja naisten oli todistettava oma arvonsa joukoissa.

Vallankumouksen puolesta sotivista naisista tehtiin myöhemmin legendoja, joista kerrottiin tarinoita hyvänä esimerkkinä aatteelle omistautumisesta. Vuonna 1931 Leningradissa painettu propagandakirjanen "Puna-Armeijan Naissotureita" kertoo vallankumouksesta ja sen taisteluihin osallistuneista urhoollisista naisista. *"Puna-armeijaan lähti työläis- ja talonpoikaisnaisia. He lähtivät komentajiksi, komissaareiksi, rivisotureiksi, tiedustelijoiksi ja sairaanhoitajiksi. He taistelivat käsi kädessä punaisten soturien kanssa. Siten rakensi työläisten ja talonpoikain valta puna-armeijansa; ankarissa otteluissa vallankumouksen vihollisia vastaan se lujittui ja oppi olemaan maailman vallankumouksen armeijana."*⁵¹

Naisten laajamittainen osallistuminen eri aloille oli ihannoitavaa ja kirjasessa korostetaankin naisten uhrautuvaisuutta aatteen puolesta ja heidän erinomaista taisteluintoaan. Naisesimerkit esitetään tinkimättöminä sotilaina jotka eivät eronneet paljoakaan miehistä. *"Heidän joukossaan oli myöskin naiskomentajia, jotka eivät eronneet sadoista muista komentajista. Karkea ja käskevä ääni, ankara kuri, komentajan päättäväisyys ja tahto. Sellaisia he olivat rintamalla. Sellainen oli Ljuda Makijevskajakin - panssarijunan komentaja. Kuka saattoi tuntea tässä tserkessiläispukuisessa komentajassa, kaukasialainen karvalakki päässä ja nagaani kädessä-proletaarinaisen?"*⁵²

⁵⁰ Griesse ja Stities 1982, 65.

⁵¹ Bogat 1931, 8.

⁵² Bogat 1931, 12.

Taistelussa "riistäjiä" vastaan oli käytettävä kaikki voimavarat eivätkä vanhanaikaiset sukupuoliroolit voineet enää päteä. Propagandassa haluttiin korostaa jokaisen merkitystä vallankumouksen puolesta taistelemisessa.

Sodan jälkeen oli aika alkaa rakentaa uutta sosialistista yhteiskuntajärjestelmää, jossa nainen työskenteli edelleen melko tasavertaisessa asemassa työläisenä miesten rinnalla. Bogatin kirjassaan antamia ohjeita alettiin soveltaa käytäntöön. *"Työtätekevän naisen tulee olla etumaisella paikalla teollisuudessa ja maataloudessa korvatakseen armeijaan lähtevät miehet. Työläisnaiset ja talonpoikaisnaiset! Oppikaa tarkasti ampumaan! Se on välttämätöntä sekä tehtaiden puolustamista varten että lasten suojelemiseksi vallankumouksen vihollisilta!"*⁵³

Molemmilla sukupuolilla tuli olla samat mahdollisuudet edetä työelämässä ja monet naiset toki etenivätkin, mutta esimerkiksi neuvostohallituksessa ja kommunistisen puolueen johdossa oli kuitenkin vain muutama nainen.⁵⁴ Sodan jälkeen suuret määrät naisia astui teollisuuden palvelukseen. Suuria määriä naisia koulutettiin myös teknisille ja talouselämän aloille. Eräät alat, kuten esimerkiksi lääketiede, suorastaan täyttyivät naisista.⁵⁵ Ammatillinen tasa-arvoisuus oli merkittävällä tasolla esimerkiksi Suomeen verrattuna tuohon aikaan (1920-40-luvuilla). Tekninen osaaminen oli korkealla tasolla naisten joukossa sotien välisenä aikana ja sitä käytettiin hyväksi toisen maailmansodan sytyttyä.

2.3 Toverit isänmaan puolesta

Kun Neuvostoliitto joutui mukaan toiseen maailmansotaan, alkoi valtava sotapropagandan vyöry, jonka tarkoituksena oli kannustaa jokaista taisteluun oman maan puolesta. Tästä esimerkkinä sodan nimittäminen "Suureksi isänmaalliseksi sodaksi". Tämä propaganda värittää osaltaan tutkimuksessa käytettyjä neuvostoliittolaisten kirjailijoiden kirjoittamia teoksia. Kommunistisen ideologian mukaan nykyinen yhteiskuntajärjestys oli aikanaan saavutettu armottomalla ja määrätietoisella taistelulla, jossa ei uhrauksia kartettu. Toiseen maailmansotaan

⁵³ Bogat 1931, 39.

⁵⁴ Liljeström 1997,38.

⁵⁵ Griesse ja Stities 1982, 68.

joutuminen aloitti massamittaisen sotasankarien liikkeen mikä noudatti vanhoja ihanteita. Taisteluhuudoin *"Isänmaan puolesta, Stalinin puolesta"* tuhannet ihmiset syöksyivät innoissaan rintamalle kuolemaan. Neuvostoliitossa korostettiin, että neuvostoihmisen sankaruus ei ollut tavanmukaista sotasankaruutta, vaan jotain ylevämpää. Itsensä uhraamisesta tuli taas kerran ylevää ja sitä jopa väitettiin ainutlaatuisiksi ilmiöksi maailmassa; kukaan ei ollut niin isänmaataan rakastava ja urhoollinen kuin neuvostoihminen.⁵⁶

Griessen ja Stitiesin mukaan sodan ensimmäisinä kuukausina Neuvostoliiton hallituksen tavoitteena olleen miesten ja naisten tehtävien erottaminen: miehet rintamalla ja naiset korvaamaan kotirintamalle heidän tehtäviään. Naisia päästettiin nyt aiemmin liian vaaralliseksi mielletyille aloille, kuten kaivosteollisuuteen. Vain kourallisen naisia arvioidaan olleen sodan alkaessa armeijan palveluksessa, mihin he myös jäivät. Vuonna 1941 oli vain muutamia vapaaehtoisia naisia, jotka ohjattiin armeijan tukijoukkoihin, ei taisteluun. Vasta vuonna 1942, jolloin miestappio olivat käyneet suuriksi, alettiin naisiakin järjestelmällisesti värvätä mukaan Komsomol-liiton eli nuorien kommunistien liiton kautta. Värvätyt naiset olivat nuoria, lapsettomia ja vapaita muusta sotaa tukevasta työstä. Motiiveina näyttää olleen suru menetetyistä sukulaisista ja läheisistä, kuin myös neuvostohallituksen propaganda, jossa hehkutettiin saksalaisten harjoittamilla julmuuksilla erityisesti naisia ja lapsia kohtaan vallatuilla alueilla.⁵⁷

Joitakin naisia, joilla jo oli lapsia, otettiin myös mukaan armeijaan, mutta he näyttävät jääneen vähemmistöön. Ääritapauksena voisi esittää aliluutnantti Ljubov Tsernajan tarinan: *"Minulla oli kaksivuotias poika ja odotin toista lasta. Yhtäkkiä alkoi sota. Mieheni oli rintamalla. Lähdin vanhempieni luo ja aiheutin tahallani keskenmenon. Kävin salakirjoittajakurssit. Pyrin rintamalle, halusin kostaa sen lapsen puolesta jota en voinut synnyttää."*⁵⁸

Aleksijevitshin haastatteluiden mukaan naisia olisi liittynyt armeijan riveihin jo kohta sodan sytyttyä. Toinen huippu oli Stalingradin joutuminen saarroksiin 1942 ja sen helmikuuhun 1943 kestänyt piiritys. Ongelmana on kuitenkin se, etteivät monet

⁵⁶ Vihavainen 1998,23-27.

⁵⁷ Griesse ja Stities 1982, 69.

⁵⁸ Aleksijevitsh 1988,35.

haastatellut mainitse armeijaan liittymisensä vuosilukua. Sotaan lähtemiseen suhtauduttiin haastatteluissa paitsi tunteikkaasti myös itsestäänselvyytenä. Eräs nainen kuvaa rintamalle lähtöään näin: *"Ilmoittauduin vapaaehtoiseksi sotaan. Miten olisin voinut olla ilmoittautumatta, kun kaikki pyrkivät rintamalle. Muuta ei ajateltukaan."*⁵⁹ *"Äidillämme ei ollut poikia, kaikki viisi lasta olivat tyttöjä. Pakenimme sodan jaloista Stalingradiin. Kun Stalingrad joutui saarroksiin, lähdimme kaikki vapaaehtoisesti rintamalle. Koko perhe: äiti ja viisi tytärtä."*⁶⁰

Arvioiden mukaan toiseen maailmansotaan osallistui noin 800 000 naista puna-armeijan leivissä; yhteensä naisia osallistui noin miljoona. 500 000 näistä naisista osallistui taisteluihin rintamilla.⁶¹ Lukuja on hankala tarkistaa, koska neuvostohallitus hyväksyy Griessen ja Stitiesin mukaan kokonaismäärän tarkkoja lukuja tarkistamatta. Jos nämä lukumäärät ovat lähelläkään oikeita, voidaan laskea että toisen maailmasodan aikaan naiset muodostivat noin 8 % taistelujoukoista. Komsomolin toimesta rintamalle lähti noin 500 000 naista joista noin 200 000 oli sen jäseniä. Noin 70 % näistä naisista osallistui aktiivipalvelukseen.⁶²

Innokkaita naisia jouduttiin ainakin Aleksijevitshin mukaan joskus käännyttämään pois kutsuntatoimistojen ovilta. Sairaanhoitajatar, ylikersantti Jelena Jakovleva kertoi eräästä yrityksestään näin: *"Kun tulimme uudelleen, ties monennenko kerran, kutsuntatoimiston upseeri oli vähällä ajaa meidät ulos: 'Jospa edes osaisitte jonkin ammatin, jos olisitte sairaanhoitajia tai autonkuljettajia...Tehän ette osaa mitään. Mitä teette sodassa?'"*⁶³

Jakovleva koulutettiin sairaanhoitajattareksi siten, että kolmikuukautisen kurssin sijasta hän kävi suorittamassa vain päästötutkinnon; into päästä rintamalle oli niin kova että muutama kuukausikin olisi ollut liian pitkä aika. Tutkinnon jälkeen Jakovleva laitettiin työskentelemään sotasairaalaan, ei rintamalle vuonna 1941. Tätä hän ei suostunut hyväksymään, vaan seuraavana vuonna hän karkasi sotasairaalaista rintamalle jättäen jälkeensä vain lapun: *"En tule päivystysvuorolleni. Lähdän rintamalle."* Asia oli tällä

⁵⁹ Aleksijevitsh 1988, 26.

⁶⁰ Sama.

⁶¹ Aleksijevitsh 1988,8; Griesse ja Stities 1982, 73.

⁶² Aleksijevitsh 1988,8; Griesse ja Stities 1982, 73.

⁶³ Aleksijevitsh 1988,32.

selvä ja ilmeisesti Jakovleva pääsi rintamalle ja sai jäädä sinne, koska hän sai sotilasarvon.⁶⁴

Jakovlevan tarina antaa kuvan tyypillisestä nuoresta, isänmaallisesta neuvostonaisesta, joka oli valmis antamaan kaikkensa voiton hyväksi. Aleksijevitshin teos vilisee tuollaisia tarinoita ja antaa kuvan siitä miten neuvostoideologia vaikutti nuoriin; hehän olivat sitä ikäluokkaa joka oli imenyt sitä itseensä jo kouluajoista lähtien. Oma persoona unohdettiin ja oltiin valmiita sulautumaan massoihin, jotka yhdessä ponnistelivat isänmaansa puolesta. *"Puolue oli kasvattanut meidät siihen vakaumukseen, ettei maailmassa ollut mitään isänmaata kalliimpaa."*⁶⁵

Tehtävät armeijassa olivat samantyyppisiä kuin sisällissodan aikoihin: naiset työskentelivät useilla eri osa-alueilla. Kuten marsalkka Andrei Jeremenko sanoi: *"Tuskin lienee ainuttakaan sotilasammattia, jossa urheat naisemme eivät olisi toimineet yhtä hyvin kuin heidän veljensä, aviomiehensä ja isänsä."*⁶⁶

Vuoteen 1943 mennessä naisia oli jo useissa erilaisissa tehtävissä armeijassa. Laajat miestappiot propagandan aiheuttaman isänmaallisen innostuksen ohessa pakottivat armeijan vastaanottamaan naisia rintamalle yhä enemmän ja enemmän. Naisia oli mukana jalkaväessä, ilmatorjunnassa, panssarivaunuissa, tykistöissä, kuljetuksessa, viestinnässä, ilmassa, sairaanhoidossa ja partisaanitoiminnassa. Komsomol-osastot kouluttivat noin puoli miljoonaa naista aseelliseen palvelukseen esimerkiksi kranaatinheitäjäiksi, kevyt- ja raskas konekivääriampujiksi, tarkka-ampujiksi ja pikakivääri- sekä kiväärinaisiksi. Maaliskuussa 1943 perustettiin naistarkka-ampujien keskuskoulu, josta valmistui parin kuukauden välein noin 150 koulutettua ampujaa.⁶⁷ Vuonna 1942 helmikuussa perustettu ensimmäinen naisten erillinen reservikiväärirykmentti koulutti noin 5 200 naissotilasta jalkaväkeen.⁶⁸

Ilmatorjunnasta tuli suorastaan naisvaltainen ala omine naisupseereineen ja useine tuhansine naispuolisine ilmatorjujineen. Naiset pärjäivät ilmatorjunnassa suorastaan

⁶⁴ Aleksijevitsh 1988,16-17.

⁶⁵ Aleksijevitsh 1988,39.

⁶⁶ Aleksijevitsh 1988, 7-8.

⁶⁷ Central Sniper Training Center for Women. Griesse ja Stities 1982,69.

⁶⁸ The First Separate Women's Reserve Rifle Regiment. Griesse ja Stities 1982, 69.

erinomaisesti. Saksalainen lentäjä muisteli :"*Mieluummin lentäisin kymmenen kertaa Tobrukin yli kuin yhdenkin kerran venäläisten naisten tulituksen läpi.*"⁶⁹

Naislentäjiä palveli kolmessa lentomuodostelmassa jotka saavuttivat voittoja sodassa. Naisia palveli lennostossa vähemmän kuin esimerkiksi jalkaväessä, mutta naislentäjät olivat omistautuneita ja osaavia pilotteja joilla oli merkitystä sodankäynnin kannalta. Naisia oli alettu kouluttaa lentäjiksi jo 1930-luvulta lähtien, osana laajamittaista naisten teknisille aloille kouluttamista. Nuorille järjestettiin ilmailukerhoja, joihin sekä nuoret miehet että naiset saattoivat ottaa osaa. Sodan alettua nämä naiset olivat valmiina palvelukseen. Usein aluksi meneteltiin niin, että ensin miehet astuivat palvelukseen ja naiset jäivät kouluttamaan uusia lentäjiä. Kuuluisimman naislentäjän mainitaan olleen nimeltään Marina Raskova, joka oli johtanut ja saavuttanut mainetta voitokkaalla naisvaltaisella kaukoitään suuntautuneella lennolla.⁷⁰

Naissairaanhoitajat kuuluivat sotilashenkilöstöön paitsi suuren määränsä myös tehtäviensä ja palveluspaikkansa suhteen. He taistelivat rintamalla sotilaiden rinnalla kantaen välillä haavoittuneita ja toimittivat kalustoa sekä erinäisiä tarvikkeita aina etulinjoille asti. Hoitohenkilöstöä osallistui taisteluihin sotilaiden rinnalla ja kantoi asetta. Lähellä etulinjoja rajat hoitohenkilöstön ja sotilaiden välillä hävisivät ja naiset osallistuivat samoihin tehtäviin omiensa ohella.⁷¹

Naispartisaanien osuutta partisaanijoukoista on vaikeampi määritellä. Kesäkuussa 1941 Stalin itse kutsui naisia mukaan partisaanitoimintaan ja heinäkuussa marsalkka S.M. Budennyi kehotti naisia ja miehiä osallistumaan partisaanien toimintaan ja tuhoamaan saksalaiset joukot. Useita naisia liittyikin partisaanien joukkoon. Naiset toimivat joukoissa erilaisissa tehtävissä: muonituksessa, sairaanhoitajina tai yleensä erilaisissa huoltotehtävissä.⁷² Kaikki naiset kuitenkin kantoivat asetta ja osallistuivat iskuihin. Partisaaneille järjestettiin koulutusta, johon naiset ottivat osaa: 1262 naista kävi niin sanotun virallisen koulutuksen läpi, lisäksi partisaaneja koulutettiin paikallisilla leireillä.⁷³ Minkälaisista koulutusta noilla "epävirallisilla" leireillä sai, ei kerrota.

⁶⁹ Griesse ja Stities 1982, 69

⁷⁰ Griesse ja Stities 1982,62; Aleksijevitsh 1988, 34-35.

⁷¹ Griesse ja Stities 1982,71.

⁷² Seppälä 1971,121.

⁷³ Griesse ja Stities 1982, 71.

Naiset toimivat esimerkiksi siten, että saksalaisten rintamalla he naamioituivat maalaisnaisiksi päästen näin linjojen ohi suorittamaan tuhoiskujaan saksalaisten joukoille. Suomessa suoritettiin 1944 partisaanien isku Pielisjärven Kuorajärven kylään. Partisaaneja johti suomalaiseen lottapukuun pukeutunut naispartisaani joka myös puhui suomea.⁷⁴

Kuuluisimmaksi naispartisaaniksi nimitetään Griessen ja Stitiesin tutkimuksessa Zoja Kosmodejanskaja, jota myös Tanjaksi kutsuttiin. Saksalaiset saivat hänet kiinni tuhoiskusta ja kiduttivat ja hirttivät hänet jättäen ruumiin roikkumaan puuhun varoitukseksi paikallisille kyläläisille. Missä päin ja milloin tämä tapahtui, eivät Griesse ja Stities kerro. Tanjasta tuli kuitenkin eräänlainen legenda kansan keskuudessa, vaikka moni muukin partisaanitoimintaan osallistunut kärsi kiinni jäätyään kauhean kuoleman. Aleksijevitshin haastattelemissa naisista jotkut mainitsevat kuulleensa Tanjasta ja ihailleensa häntä. Kaartin alikersantti ja radiosähkittäjä Sofia Sereveraan ja hänen ystäviinsä vaikutti hänen esimerkkinsä siinä määrin, että he päättivät kaikki lähteä rintamalle.⁷⁵

Toinen, vaikkakin Griessen ja Stitiesin mukaan vähemmän tunnettu partisaaninainen oli Elena Mazanik, joka ujutti pommin Wilhelm Kuben, julmaksi mainitun saksalaiskuvernöörin sängyn alle. Kuten sisällissodankin aikana, naiset muodostivat kaupungeissa verkostoja urkkien tietoja saksalaisista valloittajista ja toimittivat ne partisaaneille metsiin. Mainintoja löytyy myös niistäkin naisista, jotka oli otettu partisaaneihin vasten omaa tahtoaan.⁷⁶

2.4 Pikkusisaria vai sotilastovereita?

Aleksijevitshin haastatteluiden mukaan naiset pyrkivät kiivaasti armeijaan sodan alettua ja heidät myös otettiin sinne. Neuvostoliitossa vallinneen tasa-arvoideologian mukaan naiset ja miehet tekivät miltei samoja työtehtäviä rinnakkain, sulassa sovussa.⁷⁷

⁷⁴ Griesse ja Stities 1982, 71; Seppälä 1971, 188-190.

⁷⁵ Aleksijevitsh 1988, 39.

⁷⁶ Griesse ja Stities 1982, 72.

⁷⁷ Liljeström 1997, 38-41.

Näin ei kuitenkaan ollut armeijassa ja rintamalla. Sotaan lähteviin naisiin suhtauduttiin miessotilaiden taholta epäilevästi tai jopa vihamielisesti ainakin aluksi. Kaikki komentajat tai sotilaat eivät olleet tietoisia naisten roolista sisällissodassa tai ensimmäisessä maailmansodassa. Epäily muuttui hyväksynnäksi sen jälkeen kun naiset olivat lunastaneet paikkansa miesten joukossa taistelussa.

Griesse ja Stities mainitsevat John Armstrongin⁷⁸ tutkimuksen, jonka mukaan olot neuvostoarmeijassa eivät olleet kovin ruusuisia naisille totuttelunkaan jälkeen: naisiin ei luotettu tai heitä kohdeltiin epäoikeudenmukaisesti. Aleksijevitshin haastatteluiden mukaan naissotilaiden kohtelu miesten taholta vaihtelee: välillä heitä pidettiin "pikkusisarina", joiden taakkaa haluttiin helpottaa, tasavertaisina taistelutovereina alusta lähtien (tai sitten syrjinnästä ei kerrottu) tai he ovat ensin joutuneet todistamaan käytännössä taitonsa.⁷⁹

Vaikka naisia oli ollut sotatoimissa mukana jo aikaisemmin ja tasa-arvo työelämässä oli suurempi kuin vaikkapa Suomessa, silti naisten sotatoimiin osallistuminen oli outoa joillekin miehille ja vaati totuttelua. Partisaanien joukossa naiset ovat ilmeisesti olleet täysin tasa-arvoisia; sillä pienellä erolla että naiset paitsi osallistuiivat iskuihin, heille myös annettiin niin sanottuja perinteisempiä tehtäviä kuten esimerkiksi muonitusta ja viestintää.

Erikoisuutena voidaan mainita yhdessä taistelevat avioparit. Esimerkiksi Aleksandra ja Ivan Boiko, jotka taistelivat molemmat toisessa maailmansodassa yhdessä; nainen oli upseeri sekä komentaja tankissa ja mies ajaja-mekaanikko. Molemmat selvisivät hengissä.⁸⁰

Naiset saattoivat lähteä rintamalle korvaamaan kaatuneen perheenjäsenen, esimerkiksi isän, veljen taikka aviomiehen. Esimerkiksi eräs Aleksijevitshin haastattelema nainen, Antonina Bondreva, joka sodan alettua meni lennonopettajaksi Nuorisoliiton ilmailukerhoon. Heillä oli parivuotias lapsi. Miehen kuoltua Antonina pyysi päästä

⁷⁸ Armstrong, Soviet Partisans. Griesse ja Stities eivät ilmoittaneet muita tietoja Armstrongin teoksesta.

⁷⁹ Aleksijevitsh 1988, 18.

⁸⁰ Griesse ja Stities 1982,72.

rintamalle, jonne hänet ilmeisesti otettiin.⁸¹ Yleensä rintamalle lähtevät naiset olivat kuitenkin naimattomia, joissain tapauksissa suoraan koulusta repäistyjä tyttöjä jotka "*Suuren isänmaallisen sodan*" herättämä innostus ajoi heitä tekemään oman velvollisuutensa voiton puolesta. Ikänsä perusteella he eivät eronneet palvelukseen astuneista miehistä vaan he olivat suunnilleen samanikäisiä kuin asevelvolliset nuoret pojat.

3 NAISVANKIEN TAUSTA

3.1 Keitä he olivat?

Griessen ja Stitiesin tutkimuksessa ei ole tarkkoja tietoja toisessa maailmansodassa sotineista naisista; tiedot esimerkiksi kansallisuudesta, iästä ja sotilasarvoista ovat jääneet artikkelin mukaan vain heikoiksi oletuksiksi.⁸² Tässä tutkimuksessa naisvankien taustoja voidaan selvittää paitsi vertaamalla Griessen ja Stitiesin tutkimukseen, myös sotavankikorteista, joihin naisten tiedot merkittiin. Korttien kautta voi muodostaa yleiskuvan, mutta mihinkään syvälliseen analyysiin sotavankinaisen persoonasta niiden avulla ei pääse.

Kortteihin merkittiin naisten syntymäpaikka, vanhempien nimet, oma osoite ja tiedot siitä, kenelle mahdollisesta tapaturmasta ilmoitetaan. Yleensä tämä henkilö oli isä tai äiti; parissa tapauksessa lähin omainen oli joku sukulainen, esimerkiksi sisar, veli, aviomies tai täti. Yhdessä kortissa ilmoitettiin naapurin nimi. Korteista löytyi myös pari henkilöä joilla ei ollut joko vanhempia tai ketään sukulaisia elossa tai muuten vain saavutettavissa. Näihin kortteihin merkittiin vain: "vanhemmat kuolleet" tai "ei sukulaisia." Yksi nainen ei tiennyt omien sukulaistensa sen hetkistä olinpaikkaa.⁸³

Suurin osa kortteihin merkityistä naisista oli naimattomia; naimisissa oli seitsemän naista, joiden kohdalla tapaturmasta tulikin ilmoittaa aviomiehelle. Naimisissa olleet naiset, jotka lähtivät sotaan, näyttävät olleen vähemmistönä, vaikka onkin löydetty pari tapausta, jossa aviopari olisi taistellut yhdessä sodassa. Naimattomuus ei ollut

⁸¹ Aleksijevitsh 1988, 34.

⁸² Griesse ja Stities 1982, 73.

⁸³ T 7699/64, Svl 1: poissiiirrettyjä naissotavankeja A-Z. SARk.

mitenkään erikoista, sillä yleensä sotaan lähteneet naiset olivat nuoria; Griessen ja Stitiesin mukaan jopa hyvinkin nuoria.⁸⁴ Toisaalta taas sotavankikorttien mukaan seitsemän naimisissa olevaa naista olivat eri ikäisiä: nuorin 20-vuotias, vanhin 29-vuotias. Eivätkä kaikki vanhinta ikäluokkaa edustavat olleet korttien mukaan naimisissa.

Sotavankikorttien mukaan nuorin näistä 146:sta oli vangitsemishetkellä vasta 15-vuotias koululainen Jelizaveta Petrovna.⁸⁵ Vanhin taas oli 45-vuotias Valentina Jakovleva.⁸⁶ Nämä kaksi edustavat molempia ääripäitä, sillä suurin osa oli syntynyt vuosien 1917-1923 välillä; eli he olivat vangitsemishetkellä noin 18-24-vuotiaita.⁸⁷ Ikänsä puolesta sotaan lähteneet naiset eivät olleet mikään poikkeus; he olivat saman ikäisiä kuin asevelvolliset miehet.⁸⁸

Kortteihin merkittiin naisten syntymäaika- ja paikka. Omaisten osoitetta ei ole aina merkitty erikseen ”tapaturmasta ilmoitetaan” sarakkeeseen, vaan se on sama kuin syntymäpaikan osoite. Näiden tietojen mukaan suurin osa naisista oli kotoisin jostain Leningradin alueelta. Osoitteet oli merkitty venäjäksi joten aivan tarkkoja osoitteita ei ole selvitetty. Tämä oli kuitenkin varsin luontevaa, sillä jatkosodan alkaessa Suomea vastassa olevat joukot kuuluivat Leningradin sotilaspiiristä 24.6.1941 muodostetun Pohjoisen Rintaman alaisuuteen.⁸⁹ Muita usein toistuvia alueita olivat Kaliminskin, Smolenskajan, Kurskin ja Jaroslavin alueet, mitkä olivat suurehkoja kaupunkeja Moskovan lähistöllä. Suurin osa naisista oli siis kaupunkilaisia. Useimmat harjoittivatkin kaupunkioloihin sopivia ammatteja siviilissä kuten tehdastyöläiset tai toimistotyöläiset. Vain pari naista olivat ammatiltaan maanviljelijöitä tai kolhoosityöläisiä. Sinällään asuinpaikalla ei näytä olleen vaikutusta sotaan lähtemiseen,

⁸⁴ Griesse ja Stities 1982, 74.

⁸⁵ Petrovna Jelizaveta Nikolajevna H-778. Syntynyt 22.4.1926 Smolenskissa. Venäläinen, ammatiltaan koululainen, keittiöapulaisena 123 Div 495:ssä. Vangittu 21.9. 1941 Terijoen seudulta. Haavoittunut 21.9.1941 hartiaan ja vasempaan lonkkaan sekä vasempaan kuppeeseen. Sijoitukset leireillä: 28.2.-42 Svl N:o2, 13.10-42 Svl N:o1, 5.12.-42 Miehikkälän keskitysleiri.

⁸⁶ Jakovleva Valentina Nikotorovna Ö -4946.Syntynyt 18.1.1896 Leningradissa. Venäläinen, ammatiltaan konekirjoittaja, kirjuri 3 Div.esik. Vangittu 7.9.1941 Nurmilitshin seudulla. Sijoitukset leireillä: 27.9.-41 Svl N:o 4, 28.2 -42 Svl N:o 2, 13.10-42 Svl N:o1, 16.1.-43 Sv. järj.leiri N:o 2.

⁸⁷ T 7699/64, Svl 1: poissiiirrettyjä naissotavankeja A-Z.SArk.

⁸⁸ Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemiehistön 22.6.1941 antamalla asetuksella kutsuttiin 1905-1918 syntyneet asevelvolliset reserviläiset palvelukseen. Eli ne, jotka eivät olleet 35 vuotta vanhempia eivätkä 23 vuotta nuorempia. Sodan ensimmäisinä päivinä annettiin kutsut 40-45 ja jopa 50-vuotiaille sekä myös niille, jotka eivät eri syistä olleet saaneet kutsua astua palvelukseen. Kuprijanov 1972, 26.

⁸⁹ Manninen 1987, 346.

sillä sotainnostus valtasi koko maan syrjäisiäkään paikkoja sivuuttamatta. Aleksijevitshin haastatteluista käy ilmi, että maaseudun työläisten (naisten) oli hankalampi lähteä, sillä maatalous tarvitsi työvoimaa viljelyksille.⁹⁰

Naisten siviiliammatit voidaan jakaa ylempiin ja alempiin toimihenkilöihin ja työläisiin. Ylempiin toimihenkilöihin kuului esimerkiksi opettaja ja lääkäri. Alempiin voisi sijoittaa konekirjoittajan ja kirjanpitäjän. Naisista löytyi myös opiskelijoita, koululaisia ja ylioppilaita. Näihin ryhmiin tai ammatteihin kuuluvia oli yhteensä 59 naista. Työläisammattien edustajia oli enemmän, 69 naista. Työläisammatteja oli monenlaisia, niihin kuului muun muassa veturinkuljettajan apulainen, mekaanikko, autonkuljettaja ja sorvari. Yleisin työläisammatti oli tehtaantyöläinen. Naisten ilmoittamat siviiliammatit ovat voineet kuulusteluhetkellä herättää ihmetystä, sillä Suomessa nämä alat olivat - ja ovat vieläkin - varsin miesvaltaisia. Naisvangit olivat jo tämänkin seikan puolesta erikoisuuksia.

Naisten joukossa oli myös paljon lääkintähenkilöitä, kuten sairaanhoitajia, sanitäärejä ja välskäreitä. Heidän jakamisensa joko ylempiin ja alempiin toimihenkilöihin tai työläisammattiryhmään on hankalaa, sillä koulutus näihin ammatteihin vaihteli. Leireillä pidettiin kirjaa sotavangeista, joita voitiin käyttää hoitohenkilökuntana ja näissä selvityksissä kirjattiin ylös myös koulutus jonka he olivat Neuvostoliitossa saaneet. Naarajärven leireillä kirjattiin ylös leirin sotavankilääkintähenkilökunnan tietoja, joiden mukaan pisimmän koulutuksen olivat saaneet lääkärit, joilla oli takanaan viisi tai neljä vuotta lääketieteen opiskelua. Sairaanhoitajat olivat saaneet kolme - tai kaksivuotisen koulutuksen ja välkärit kolmivuotisen välskärikurssin.⁹¹

Syyspohjassa tehdyssä selvityksessä korkeimman koulutuksen lääkintätaitoisista oli saanut miespuolinen lääkintämajuri, jolla oli lääketieteen tutkinto Kasanskin kaupungin yliopistosta. Hän oli toiminut Leningradissa kirurgina. Muu lääkintähenkilöstö koostui naisvangeista, jotka olivat joko sairaanhoitajia tai välskäreitä. Sairaanhoitajat olivat saaneet 7-10 vuotta kestäneen keskikoulun jälkeen oppia lääketieteellisessä opistossa noin 2-3 vuotta. Leirin välskäreistä toinen oli käynyt niin ikään keskikoulua ja lääketieteellistä opistoa kolme vuotta, toisen koulutuksesta ei ollut tietoa. Myöskään

⁹⁰ Aleksijevitsh 1988, 26.

⁹¹ T 8627/1 Sv.järj.leiri N:o 2: sal.läh.lääk.kosk.kirjelmia 1943-44. SARk.

leirin toisen naispuolisen lääkärin koulutuksesta ei tiedetty; nämä henkilöt eivät suostuneet kertomaan mitään koulutuksestaan.⁹² Välskärin ja sairaanhoitajan saama koulutus ei näytä ainakaan kestoltaan eroavan toisistaan, sisältö on tietenkin eri asia.

Köyliön leirillä oli muutama varsin hyvin koulutettu naislääkäri: Agnessa Ivanjan, III luokan lääkärikapteeni ja siviiliammattiltaan lääkäri, oli opiskellut Taskentin kaupungissa lääketieteen yliopistossa ja ollut sitten kolme vuotta ”aspentuurina” Moskovassa yliopistossa voimansiirtoalalla. Tämän jälkeen hän oli työskennellyt Pavlovin fysiologisessa instituutissa kolme vuotta lääketieteen akatemiassa. Leirin tietojen mukaan hän osasi hyvin saksaa, osasi laboratoriotyöt ja oli myös verisairauksien spesialisti. Varsin koulutettu nainen siis. Leirin kolme muuta naislääkäriä olivat myös hyvin koulutettuja. Välskäreinä toimi koulutukseltaan ja siviiliammattiltaan erilaisia naisia: yksi oli siviiliammattiltaan hammaslääkäri, toinen välskäri myös siviilissä ja kolmas oli ”studentti”.⁹³

Näyttää siltä, että jos jako ryhmiin on tehtävä, tulisi siviiliammateissa sairaanhoitajat ja välskärit sijoittaa ennemmin toimihenkilöihin kuin työläisammatteihin, koska he ovat saaneet koulutusta opistoissa, joissa opiskelu on luultavasti ollut korkeakoulutusta. Kun nämä hoitoalan ammattilaiset lisätään ylempiin ja alempiin toimihenkilöihin kuuluviin, nousee ryhmän lukumäärä 59:stä 95:n.

Naiset olivat kansallisuudeltaan venäläisiä. Muihin kansallisuuksiin kuuluvia oli muutama. Valkovenäläisiä oli kahdeksan henkilöä, virolaisia, karjalaisia, ukrainalaisia, armenialaisia, inkeriläisiä ja tataareja kaksi kutakin kansallisuutta kohti. Lisäksi oli viisi juutalaista, jotka olivat kaikki syntyneet Venäjällä, mutta jotka oli luokiteltu vain uskontonsa mukaan. Griessen ja Stitiesin mukaan naisten kansallisuudesta voidaan taas päätellä varmuudella vain se, että mukana oli monia kansallisuuksia. Griessellä ja Stitiesillä ei ole käytettävissä mitään tarkkoja tilastoja, mutta he ovat pyrkineet määrittelemään naisten kansallisuuksia nimistä, jotka kuitenkin voivat olla harhaanjohtavia, kuten he myös mainitsevat. Vähemmistökansallisuuksiin kuuluvien naisten(ja miestenkin)urotyöt sodassa mainittiin usein lehdissä propagandatarkoituksessa. Ainoana tilastollisena materiaalina Griessellä ja Stitiesillä on

⁹² T 6862/3, Svl 3: sal.läh.kirjelmia 1943. SArk.

⁹³ T 7536/67, Svl 1: yleinen kir.vaihto, kirj. Ja kirjoitukset 1.1.1942-2.3.1943. SArk.

tilasto kansallisuuksista 145 tarkka-ampuja opettajan joukosta. Tässä joukossa oli venäläisiä 120 naista, ukrainalaisia oli 15.

Erikoisuutena olivat kaksi suomalaista sukujuurta olevia naista, Julia Aleksandrovna Kortelainen⁹⁴ ja Julia Aleksandrovna Jaakkonen.⁹⁵ Kortelainen oli syntynyt Petroskoissa vuonna 1918, Jaakkonen taas vuonna 1915 ”Arhangelskissa”, mikä tarkoittanee Arkangelia. Kortelaisen isä oli nimeltään Aleksandr, äiti oli Aleksandra, omaa sukuaan Kainulainen. Kortelainen oli siviilissä koulutukseltaan ylioppilas, rintamalla hän toimi sairaanhoitajana. Jaakkosen vanhemmat olivat kuolleet ja hänen ainoa sukulaisensa, jolle tapaturmasta saattoi ilmoittaa, oli sisar Zinaida Aleksandrovna Shipova, joka asui Leningradissa. Siviiliammattiltaan hän oli radiotehtaan mekaanikko ja rintamalle hän oli lähtenyt vapaaehtoisena. Molempia pidettiin koko vankeuden ajan venäläisten naisten joukossa samoilla vankileireillä, joista naisia siirrettiin edellä mainitussa järjestyksessä eri leireille. Naiset palautettiin muiden naisvankien mukana Neuvostoliittoon Naarajärven leiriltä.⁹⁶

Näiden kahden naisen tausta on mielenkiintoinen. Ovatko he Venäjälle 1918 tapahtumien jälkeen loikanneiden punaisten jälkeläisiä? Tämä voisi olla loogisin vaihtoehto ainakin Kortelaisen taustan perusteella: hänen äitinsä voisi olla jälkiselvittelyjä paennut punainen, joka perusti perheen uudessa kotimaassaan. Jaakkosen taustaa on hankalampi selvittää, sillä vanhemmista ei ole mitään tietoja. Hän on kuitenkin syntynyt jo 1915 eli vanhemmat voisivat olla Suomesta vaihtoehtoisesti Venäjälle Amerikan sijasta muuttaneita siirtolaisia. Vaikka Amerikka olikin 1800-luvulta lähtien ollut monen siirtolaisen matkan määränpää, oli Venäjä usein toinen vaihtoehto niille suomalaisille, joita ei Amerikka tai kotimaan kasvavat teollisuuskaupungit kiinnostaneet.⁹⁷ Esimerkiksi Pietari veti suomalaisia työpaikoilla: naiset lähtivät esimerkiksi kotiapulaisiksi tai erilaisiin palvelutehtäviin. Miesten muutto taas oli niin sanottua kisällimuuttoa: lähdettiin hankkimaan ammattia tai sitten jo

⁹⁴ Kortelainen Julia Aleksandrovna Ö-7026, syntynyt 11.10.1918 Petroskoissa. Suomalainen, ylioppilas,sairanhoitajana sanitäärijunassa. Vangittu 16.10.1941 der Pigmassa. Sijoitukset leireillä: 14.11.-41 SvI N:o 4, 28.2.-42 SvI N:o 2, 10.9.-42 28 Sotas, 19.9.-42 SvI N:o 2, 13.10.-42 svI 1, 16.1.-43 Sv. järjestys leiri N:o 2.

⁹⁵ Jaakkonen, Julia Aleksandrovna VS-838, syntynyt 17.9.1915 Arhangelskissa. Suomalainen, radiotehtaan mekaanikko, 638 tarkka-ampuja rykmentissä. Vangittu 31.8.1941 3 km Viipurista. Sijoitukset leireillä: 4.9.-42 SvI N:o 2, 13.10.-42 SvI N:o 1, 16.1.-43 Sv järj.leiri N:o 2.

⁹⁶ T 8625/2, Sv järj.leiri N:o 2, NL luovutetut sotavangit.

⁹⁷ Kostiainen 1987,12.

ammatin valmiiksi hallitsevina haettiin työtä. Suomalaisia siirtolaisia muutti Venäjälle usein myös siten, että he oleskeltuaan Amerikassa halusivat lähteä rakentamaan uutta ”työläisten valtakuntaa.”

Siirtolaisia saapui Neuvostoliittoon Amerikasta, Kanadasta, Saksasta ja Tšekkoslovakiasta. Neuvostoviranomaiset alkoivat rajoittaa maahanmuuttoa 1922 koska eivät halunneet maahan virtaavan ammattitaidotonta ja siten hyödytöntä väkeä.⁹⁸ Kotiutuneet siirtolaiset pyrittiin niin sanotusti kasvattamaan neuvostojärjestelmään. Työmailla levitettiin propagandaa ja työläisten tuli myös osallistua erilaisiin juhlallisuuksiin, joiden tarkoitus oli pönkittää työläisten uskoa kommunismiin ja vallitsevaan järjestelmään. Siirtolaisia kannustettiin liittymään erilaisiin yhdistyksiin ja näin he sopeutuivat neuvostoyhteiskuntaan.

Monia suomalaissiirtolaisia - tai loikkareita, kuten heitä Suomessa kutsuttiin - osallistui maanpuolustuksen yhteistoimintajärjestö OSO:n toimintaan Neuvostoliitossa. Suomessa taas levisi tietoja, joiden mukaan loikkareita koulutettaisiin Neuvostoliitossa hyökkäämään Suomea vastaan. Monet 1918 tapahtumien jälkeen siirtyneet olivatkin valmiita käymään aseisiin ”lahtari-Suomea” vastaan.⁹⁹ G.N. Kuprijanov kertoo Emma Aleksandrovna Tepposesta, suomalaisnaisesta joka sodan toisena päivänä tuli hänen luokseen ja pyysi: *”Minä taistelin kansalaissodassa, olen 53 vuotta vanha, mutta voin vieläkin taistella. Pyydän, että minut lähetetään Puna-armeijan riveihin. Minulla on yksi poika, joka opiskelee Leningradissa. Eilen minä kirjoitin hänelle, että hän jättäisi opintonsa ja menisi vapaaehtoisena rintamalle puolustamaan isänmaatansa.”*¹⁰⁰

Jos tarina on totta, on se kuvaava esimerkki loikkareiden ja punaisten lojaalisuudesta uudelle kotimaalleen ja vihasta valkoista Suomea kohtaan. Osasta Neuvostoliittoon siirtyneistä suomalaisista tuli täydellisesti neuvostojärjestelmän osia eikä heillä ollut mitään haluja palata takaisin vanhaan kotimaahansa. Kuprijanov mainitsee muistakin suomalaisista, jotka joko siirtyivät Neuvostoliiton puolelle tai jotka jo asuivat maassa ja

⁹⁸ Kostainen 1987,14.

⁹⁹ Kostainen 1987, 148-155.

¹⁰⁰ Kuprijanov 1972, 26.

halusivat sotia Suomea vastaan.¹⁰¹ Ehkä tehokkaimmin sopeutettiin lapset, jotka kasvoivat neuvostojärjestelmään jo syntymästään lähtien.¹⁰²

Tämän valossa näiden kahden suomalaisnaisen tausta näyttää selvältä, paitsi että yksi pulma jää: miksi heidät on merkitty suomalaisiksi, vaikka he ovat syntyneet Neuvostoliitossa? Monet loikkarit anoivat kansalaisuutta, mutta läheskään kaikki eivät sitä saaneet. Tosin Kostiainen arvelee, että naisten ja lasten olisi ollut helpompi saada kansalaisuus miehiin verrattuna.¹⁰³ Esimerkiksi Kortelaisen vanhemmat eivät ilmeisesti olleet saaneet kansalaisuutta, joten lapsikaan sitä ollut saanut. Pienenä arvoituksen voidaan pitää myös sitä, miksi korttiin on merkitty Kortelaisen isän nimi venäläisittäin, vaikka hän sukunimen perusteella oli suomalainen tai ainakin suomalaista alkuperää.

3.2 Sotilasarvoja vai ei?

Lähteiden mukaan naisilla oli sotilasarvot Neuvostoarmeijassa siinä missä miehilläkin. Sotavankikortteihin ei naisilla ole merkitty minkäänlaisia sotilasarvoja; esimerkiksi kaikille miesvangeille ne oli merkitty tyyliin ”sotamies”. Sotilasarvon kohdalle on naisille kirjoitettu tehtävä armeijassa, kuten sairaanhoitaja tai välskäri, jotka olivat enemmistönä. Poikkeuksena on sotavankitilanneilmoitus 6.9.1941, jonka mukaan Impilahden leirillä säilytettiin kahta naisupseeria. Myös suomalaisen rykmentin vangitsema naisvanki, josta Uudessa Suomessa oli artikkeli, oli sen mukaan upseeri.¹⁰⁴

Sotavankileirien vankiluetteloihin ja passituksiin merkittiin yleensä vain ”naisvanki.” Joihinkin sotavankileirien vankiluetteloihin oli merkitty naisten sotilasarvoja, kuten esimerkiksi Köyliön leirillä, missä oli kirjattu leirin lääkintätaitoiset sotavangit. Listalla on 17 naista, joista 15:ta sotilasarvot merkittiin samoin kuin miestenkin. Korkea-arvoisimpia naisia olivat kolme III luokan lääkintäkapteenia, jo aiemmin mainittu Agnessa Ivanjan ja hänen lisäksi Galina Droskina ja Jevgenia Zelenko. Kaksi naista

¹⁰¹ Kuprijanov 1972, 60,159-160,199.

¹⁰² Kostainen 1987, 230-231.

¹⁰³ Kostainen 1987, 157.

¹⁰⁴ Uusi Suomi 31.8.1941: ”Rykmentin ensimmäinen naisvanki” JYK 3220.

oli ilman sotilasarvoja: toinen oli siviilivanki ja toinen sotilaslääkäri ilman sotilasarvoa. Muut ovat sotilasvälskäreitä.¹⁰⁵

Syyspohjan leirillä merkittiin naisten sotilasarvot niin ikään lääkintähenkilökuntaa listatessa. Listalla oli kolme naisvälskäreitä, yksi lääkäri ja kaksi sairaanhoitajaa. Listalla oli toinenkin, miespuolinen lääkäri, jonka sotilasarvo oli lääkintämajuri; naislääkäriin kohdalle on merkitty vain ”lääkäri” ja vielä erikseen sulkeisiin ”nainen”.¹⁰⁶ Ehkä nainen on ollut siviili tai sitten hänen arvonsa on jätetty merkitsemättä, sillä Köyliön leirin naislääkäreillä oli lääkintäkapteenin arvo. Kun naisia listattiin esimerkiksi passituksiin, ei niihin merkitty myöskään lääkintätehtävissä olleiden naisten arvoja; näissä he olivat ”vain” naisvankeja.

Naisilla on kuitenkin tiedetty olevan sotilasarvoja neuvostoarmeijassa: Impilahden leirin naisupseerit mainittiin erikseen ”huomautuksia”-sarakkeessa sotavankitilanneilmoituksessa. Pietolan teoksessa on valokuvia vangiksi joutuneista naisista. Kuvissa on siviilivankeja Äänislinnasta ja yksi kuva kahdesta vangitusta naissotilaasta. Toinen on ”sanitäärisisar,” toinen autonkuljettaja. Molemmilla on asunaan sotilaspuvut ja autonkuljettajalla upseerin vyö ”rähinäremmeineen”, saappaat ja sotilaan lakki. Puvuissa ei näy arvomerkitöjä tai esimerkiksi käsivarsinauhoja tai mitään mikä viittaisi sotilasarvoon, paitsi toisen naisen vyö.¹⁰⁷

Griesse ja Stities mainitsevat naisten sotilasarvojen olevan hankalia selvittää. Esimerkiksi naisten tarkka-ampuja yksiköissä vain 30 % upseereista oli naisia, vaikka kaikki Ensimmäisestä naisten erillisestä reservikiväärirykmentistä valmistui 5 175 naista, joista 297 oli upseereita, 986 aliupseereita ja 3892 rivimiehinä. Rykmenttien johdosta löydettiin naiskapteeneja ja -luutnantteja; normaalisti rykmentin johdossa oli kenraali.¹⁰⁸ Naiset olivat sopivia johtamaan, mutta kuten kommunistisessa puolueessakin, he pääsivät harvoin nousemaan todella ylös arvoasteikossa.¹⁰⁹

¹⁰⁵ T 7536/67, Sv1 1: yleinen kir.vaihto, kirj. Ja kirjetosteet 1.1.1942-2.3.1943. SArk.

¹⁰⁶ T 6862/3, Sv1 3: sal.läh.kirjelmiä 1943. SArk.

¹⁰⁷ Pietola 1987, valokuvaliite.

¹⁰⁸ Griesse ja Stities 1982, 74.

¹⁰⁹ Liljesröm 1997, 38-41.

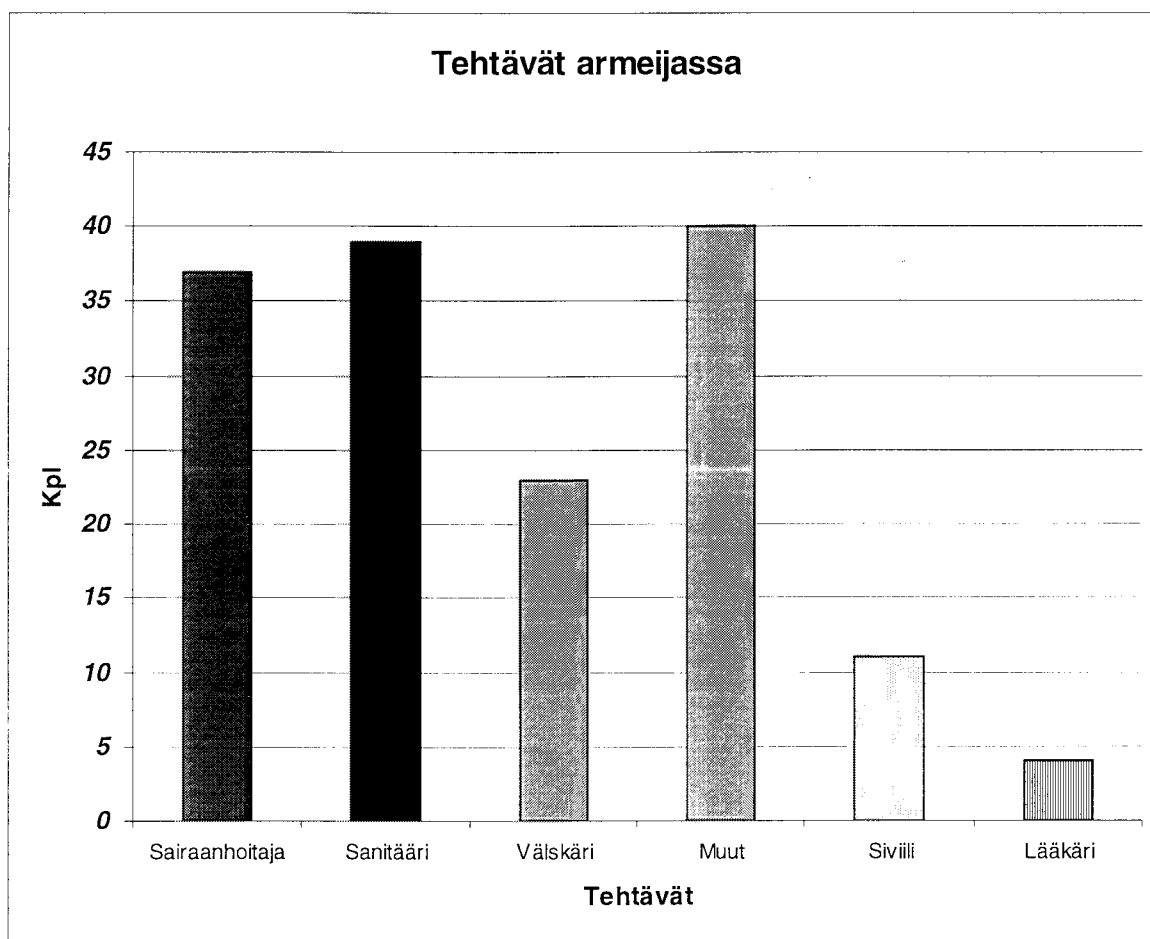
3.3 Tehtävät Suomen rintamalla

Sotavankitietojen mukaan Suomen rintamalla olisi ollut naisia pääasiassa lääkintähenkilökuntana: 146:sta naisesta, joista on tietoja, sanitäärinä toimi 39, väliskärinä taas 23 ja sairaanhoitajina 37. Muita tehtäviä olivat sähköttäjä, viestintä, keittäjä, veturinkuljettajan apulainen, kirjuri ja kirjanpitäjä.¹¹⁰ Taulukkoon N:o 1 nämä tehtävät on merkitty muut-kohtaan, koska näiden tehtävien edustajia oli vain yksi henkilö. Taulukkoon on merkitty vain yleisimmät tehtävät.

Kuitenkin muut lähteet, kuten esimerkiksi Griesse ja Stities ja Aleksijevitsh luettelevat monia tehtäviä, johon naiset osallistuivat toisessa maailmansodassa. Myös Suomen rintamalla naiset osallistuivat muihinkin tehtäviin kuin vain lääkintätehtäviin. G.N.Kuprijanov mainitsee esimerkiksi tuhoojapataljoonat, joissa oli myös naisia.¹¹¹ Sotavankikorttien naisista muutama kuului tarkka-ampuja tai hävittäjäpataljoonaan, joissa heidän tehtäviinsä kuului hoitotyö. Tuhoojapataljoonat perustettiin 24.6.1941 ja ne muodostettiin niistä henkilöistä, joita ei oltu kutsuttu armeijaan. Pataljoonien tehtävänä oli suojata teollisuuslaitoksia, siltoja, rautatieasemia ja taistella vihollisen tuhotyöntekijöitä vastaan.

¹¹⁰ T 7699/64, Svl 1: poissiirrettyjä naissotavankeja A-Z.SArk.

¹¹¹ Kuprijanov 1984, 64.

Taulukko 1: T 7699/64, Svl 1: poissirrettyjä naissotavankeja A-Z.SArk.

Esimerkiksi Karjalassa muodostettiin tuhojapataljoonia, joihin osallistuvat työskentelivät päivin ja kouluttautuivat iltaisin sotilasharjoituksissa. Kuprijanovin mukaan nämä pataljoonat näyttelivät merkittävää osaa puolustuksessa Laatokan pohjoispuolella ja Petroskoin, Karhumäen ja Rukajärven suunnalla.¹¹² Seppälän mukaan nämä tuhojapataljoonat olivat partisaanien muodostamia tiedusteluryhmiä, joiden tehtävänä oli toimia vakoojina.¹¹³

Naisia taisteli partisaaneina Suomen rintamalla. Suomalaisten Laatokan pohjoispuolelta valtaama alue suosi partisaanitoimintaa. Partisaaneja tavattiin sodan aikana myös pohjoisemmasta Taivalkoskelta, Suomussalmelta ja Kuhmosta. Partisaaniryhmät saivat aikaan suurta tuhoa siviiliväestön keskuudessa. Esimerkiksi Pielisjärven Kuorajärven kylään tuli yöllä 30.7.1944 kymmenittäin partisaaneja, joita johti suomalaisen lottapukuun pukeutunut ja suomea puhunut nainen. Partisaanit kokosivat Saarelaisen ja

¹¹² Kuprijanov 1984, 27.

¹¹³ Seppälä 1971, 196.

Tolvasen taloista naiset ja lapset ja veivät heidät sivuun taloista. Täällä partisaanit ampuivat neljä naista ja yhdeksän lasta.¹¹⁴

Suomalaisten valtaamille alueille lähetettiin tiedustelijoita. Näitä ryhmiä pudotettiin useimmiten lentokoneesta suomalaisten selustaan, mutta ne saattoivat siirtyä sinne myös vesitse tai maitse rintaman läpi. Tiedustelijoita pudotettiin runsaasti myös Karjalan kannakselle. Nämä olivat yleensä pukeutuneet sotilaspukuun tai suomalaiseen sotilaspukuun. Tiedustelijoiden oli kyettävä liikkumaan suomalaisten parissa paljastumatta. Tämä edellytti virheetöntä suomen kielen taitamista ja asianomaisia asiakirjoja henkilöllisyyden todistamiseksi. Usein nämä tiedustelijat olivat karjalaisia, koska he osasivat suomea. Heidän koulutukseensa kuului myös poliittista valmennusta, johon sisältyi muun muassa vallankumouksen historiaa.

Tiedustelutehtäviin oli lähetetty sotavankidokumentissa haastateltu Jevgenia Adler, joka oli lähetetty tiedustelemaan suomalaisten puolelle. Hän oli ylittämässä Syväriä yhdeksän toverinsa kanssa, kun vene alkoi upota ja joukko joutui rantautumaan. Neljä suomalaista sotilasta tähtäsi heitä konepistoolilla ja Adler häkeltä täysin. Häneltä otettiin pois baretti, tähti ja nagan, ja sotilaat kyselivät miksi naiselle ylipäänsä oli ase. Adler sanoi, ilmeisesti valehteli, että oli ottanut aseensa kaatuneelta eikä paljastanut, että oli NKVD:n¹¹⁵ palveluksessa. Hän piti salaisuutensa koko sodan ajan, sillä hänestä laaditussa sotavankikortissa ei ole mitään mainintoja tästä.¹¹⁶ Tämä oli viisasta Adlerin kannalta, sillä Puna-Armeijan poliittista ainesta pidettiin vaarallisimpana aineksena sotavankien joukossa ja hän olisi voinut joutua Syyspohjan leirille.¹¹⁷

Soutjärven alueelle lähetettiin 15.7.1942 kaksi tiedustelijaa, 18-vuotiaasta komsomol -nuorisoliittoon kuuluvaa tyttöä, Maria Melentjeva ja Anja Lisitsina. Heidän tehtävänä oli ottaa yhteyttä asukkaisiin ja valmistella salaisia asuntoja vastarintamiehiä komsomolilaisia varten. Heidän piti myös hankkia suomalaisia siviiliasiakirjoja, tietoja

¹¹⁴ Seppälä 1971, 189-190.

¹¹⁵ NKVD (=People's Commissariat of Internal Affairs eli vapaasti suomennettuna sisäisten asioiden kansankomissariaatti) oli NL:n salainen tiedustelupalvelu, josta tehtiin toisen maailmansodan jälkeen KGB. NKVD hoiti sisäistä tiedustelua tarkkaillen esimerkiksi poliittisia toisinajattelijoita. NKVD:llä oli merkittävä rooli Stalinin vainoissa.

¹¹⁶ T 7699/SvI 1 poissiiirrettyjä naisvankeja A-Z. SARk. Jevgenia Adlerin haastattelu dokumentissa "Ryssä perkele-sotavankina Suomessa" esitetty tv 1:llä 3.12.2000.

¹¹⁷ Hallikainen 2000, 49-50.

joukkojen kokoonpanosta, esikunnista ja puolustusasemista. Lisäksi heidän oli toimitettava kylänvanhimmalle, joka oli kommunisti joka oli jätetty kylään tiedustelutehtäviin, uusi radioasema.¹¹⁸ Tytöt suorittivat tehtävänsä kolmen viikon aikana ja saivat kylänvanhimmalta tietoja suomalaisista joukoista. Paluumatkalla Anja Lisitsina hukkui Syväriin, koska hän ei jaksanut uida rannalle. Hän ehti antaa asiakirjat Maria Melentjevalle joka vei ne perille.¹¹⁹

Maria Melentjeva lähetettiin toisellekin tiedustelumatkalle, mikä koitui hänelle kohtalokkaaksi. Hänet oli lähetetty tiedustelu- ja vakoilutehtäviin Paateneen-Suonteleen-Kuusiniemen- Rukajärven alueelle taas syksyllä 1942. Veneellä liikkuneeseen seurueeseen kuului kolme miestä, Maria ja kuusi rajavartiomiestä joiden tuli soutaa venettä Seesjärvellä ja sen jälkeen palata takasin omalle puolelleen Rukajärvellä. Marian tehtävänä oli jättää partio ja jäädä neuvostoliittolaisten yhteysmiesten radistiksi Paateneeseen. Vakoilupartion rantautuessa tapahtui saman tyyppinen onnettomuus kuin Adlerin seurueelle: vene kaatui ja yksi tiedustelija ja yksi saattaja hukkuivat rantaveteen. Osaston aseet, kantamukset ja radio jäivät Seesjärven syvyyksiin ja vene vaurioitui käyttökelvottomaksi. Saattajien oli lähdettävä tiedustelijoitien mukaan.¹²⁰

Muutama päivä myöhemmin suomalaiset havaitsivat, että selustassa oli kutsumattomia vieraita, kun kaksi saattosotilasta jäi kiinni Jouhivaarassa. Paikka sijaistsee noin parikymmentä kilometriä maihinnousupaikasta länteen Seesjärven etelärannalta. Kuulusteluissa he paljastivat partion, jota lähdettiin etsimään lähimaastosta. Seuraavana päivänä havaittiin kuusimiehininen "ryssän partio", johon kuului kolmen saattajan lisäksi kolme karjalaista; yksi nainen ja kaksi miestä. Miehet olivat pukeutuneet suomalaisiin sotilaspukuihin ja johtaja oli varustettu alikersantin merkein. Tiedustelijat otettiin lyhyen takaa-ajon jälkeen kiinni ja heidät, myös Maria, teloitettiin kuulustelujen jälkeen. Maria Melentjeva nimitettiin Neuvostoliiton sankariksi syksyllä 1943 ja hänen nimeään kantaa muun muassa katu Petroskoissa, useat pioneeriosastot sekä museo. Lisäksi hän on saanut muistomerkin sekä syntymäkyläänsä että Petroskoihin..

¹¹⁸ Tiedustelija oli kommunisti D.M.Tutsin, joka toimi kylässä kylänvanhimpana ja jonka tehtävänä oli pelkästään sotilaallinen tiedonanto esimerkiksi suomalaisten etenemisestä Syvärille; poliittista työtä hän ei tehnyt ja niin Kuprijanovin mukaan suomalaiset eivät osanneet epäillä häntä. Kuprijanov 1984, 177.

¹¹⁹ Kuprijanov 1984, 178.

¹²⁰ Vuorenmaa 1991,125-127, teoksessa Tuntematon Sota.

Neuvostoliittolaiset kirjalliset lähteet kertovat Maria Melentejevan kohtalosta seuraavaa: "*Miehittäjät sieppasivat urhean maan alla toimineen Melentjevan Topornaja Gora (Kirvesmäki)-kylässä ja ampuivat hänet" tai että Melentjeva ammuttiin vihollisen kasarmissa kahden kilometrin päässä Topornaja Gora-kylästä.*"¹²¹

Marian tausta on tyypillinen sotatoimiin osallistuvalla neuvostoliittolaisella naisella. Hän edusti yhtä Neuvostoliito monista vähemmistökansalaisuuksista (karjalainen), 19-vuotias innokas komsomoli, joka oli saanut radistin koulutuksen. Hän oli käynyt keskikoulun, ehkä hän oli ylioppilaskin. Hän osallistui aktiivisesti kommunistien nuorisotoimintaan ja pääsi tätä kautta palvelemaan isänmaataan myös sotilaallisissa tehtävissä tiedustelijana ja vakoojana.¹²²

Naisia toimi Suomen rintamalla myös tarkka-ampujan tehtävissä. Esimerkiksi vuonna 1943 lähetettiin Suomen rintamalle 50 naistarkka-ampujaa jotka olivat juuri päättäneet naisten tarkka-ampujakoulun Moskovassa. Nämä joukot tappoivat sodan loppuun mennessä noin 11 280 vihollista. Tarkka-ampujat pärjäsivät hyvin ja pitivät niin sanottuja "tappokirjoja" joihin he merkitsivät ampumansa viholliset. Heillä oli kuitenkin vaikeuksia kranaattien heittämisessä, mistä koitui monia onnettomuuksia, joissa heittäjä itsekin räjähti kranaatin mukana. Joskus nämä onnettomuudet esitettiin lehdistössä sankarillisina itsemurhaiskuina. Naistarkka-ampujilla oli myös vaikeuksia puihin kiipeämisessä.¹²³ Mauno Jokipii¹²⁴ muistaa niin ikään naispuoliset tarkka-ampujat, joiden kikatusta suomalaisten joukot kuuntelivat maatessaan Maanselässä juoksuhaidoissa.

Suurin osa naisista, jotka oli merkitty sotavankikortteihin, oli huoltotehtävissä eri pataljoonissa (esimerkiksi tuhoojapataljoonat). Pataljoonassa oli useita tehtäviä, joten sen nimi ei vielä kerro tehtävistä; jokaisessa oli esimerkiksi lääkintä- ja huoltohenkilöstöä. Naisia näyttää kuitenkin olleen Suomen rintamalla muissakin tehtävissä kuin huoltotehtävissä ja olisi luultavaa, että joku sotavankikortteihin merkityistä naisista olisi toiminut muissakin tehtävissä.

¹²¹ Vuorenmaa 1991,125-127, teoksessa *Tuntematon Sota*.

¹²² Vuorenmaa 1991,125, teoksessa *Tuntematon Sota*

¹²³ Griesse ja Stities 1982, 69.

Kysymyksessä voisi olla esimerkiksi vangiksi jääneen naissotilaan harhautus. Kuten aikaisemmin mainittiin, pelättiin vangiksi jäämistä hyvin paljon koska suomalaisten uskottiin kohtelevan vankejaan yhtä julmasti kuin saksalaiset. Aleksijevitsh kertoo eräästä lääkintäkapteenista, joka suhtautui vangiksi jäämiseen näin: *"Säästimme aina viimeisen patruunan itseämme varten: mieluummin kuolemme, mutta emme antaudu. Pelkäsimme vain vangiksi joutumista, muu ei pelottanut."*¹²⁵ Ehkä vangiksi jääneet naiset (kuten esimerkiksi Jevgenia Adler, joka ei kertonut kuuluvansa NKVD:hen) harhauttivat suomalaisia siksi, että he uskoivat että lääkintä- ja huoltohenkilökuntaa kohdeltaisiin paremmin; olihan suomalaisilla omat lottansa ja rinnastamalla oman asemansa heihin, toivottiin kohtelun olevan parempi.

4 SUOMALAISET JA NAISSOTILAAT

4.1 Kotirintaman ylläpitäjät

Kansalaissodan vaikutuksesta aseiden ja sotimisen ei Suomessa mielletty kuuluvan naisille eivätkä he talvi- ja jatkosodan aikana konkreettisesti tarttuneet aseisiin miesten rinnalla, vaan toimivat kotirintamalla tai esimerkiksi ilmatorjunnassa, viestinviejinä tai muonittajina, jotta miehet saataisiin vapautettua rintamalle.¹²⁶

Naisten toiminta tapahtui erilaisten naisjärjestöjen kautta. Suurin näistä oli Lotta Svärd. Järjestö perustettiin vuonna 1921 yhdistämään ne naisjärjestöt, jotka olivat toimineet suojeluskuntien tukiryhmänä. Lottajärjestön keskusjohtokunta oli Suojeluskuntain yliesikunnan alainen. Suojeluskunnat muodostettiin 1917 tilanteessa, jolloin Suomi ei ollut vielä itsenäinen eikä sillä ollut omaa armeijaa. Suojeluskuntien kokoontumisissa ja harjoituksissa naiset keittivät kahvia ja laittoivat ruokaa. He keräsivät rahaa, ruokatavaroita ja vaatteita.¹²⁷

Toiminta oli aluksi järjestäytymätöntä, mutta vähitellen muodostettiin naisyhdistyksiä, joiden nimenä oli useimmiten suojeluskunnan naisosasto. Helsingin ruotsinkielinen

¹²⁴ Jyväskylän yliopiston historian laitoksen emeritusprofessori.

¹²⁵ Aleksijevitsh 1988,118.

¹²⁶ Naisten Aseet 1994, 16-17.

¹²⁷ Ohanwe 1994,133.

naisosasto oli 1919 ensimmäinen, joka ryhtyi käyttämään Lotta Svärd - nimeä. Nimi on tuttu vänrikki Stoolin tarinoista, jossa Lotta Svärd on sotilaan vaimo, joka piti kauppaa sotilaille sekä *"harjoitti aineellista ja henkistä huoltoa"*.¹²⁸ Nimen alkuperä jo kertoo naisille sodankäynnissä varatusta roolista Suomessa. Naisten tehtävänä oli avustaa sotilaita taikka vapauttaa miehiä sotilaiksi muista tehtävistä.¹²⁹

Lotta Svärd oli tehokkaasti järjestäytynyt ja tavoitti suuren määrän naisia. Järjestössä noudatettiin niin sanottuja "lotta - ihanteita," joiden mukaan lotan oli oltava ehdottoman raitis sekä kohtelias ja hänellä oli oltava korkea sukupuolimoraali. Lisäksi hänen oli oltava uskonnollinen ja "hyvä". Järjestön ihanteet olivat tärkeä osa sen voimaa. Ne kannustivat lottia varsinkin sodassa väsymyksen ja pelon hetkellä. Toisaalta ihanteet täysin omaksuneet lotat saattoivat hämmentyä huomatessaan, että kaikki ihmiset eivät pyrkineetkään samoihin tavoitteisiin, saati sitten arvostaneet niitä.¹³⁰

Muita suuria naisjärjestöjä olivat esimerkiksi Marttaliitto ja Maatalousnaiset.¹³¹ Marttaliitto oli lottien tapaan koko maan kattava naisjärjestö sodan aikana. Niiden toiminta oli osaltaan samanlaista, kuten muonitus ja martha- ja lottamajojen ylläpito, mutta niiden luonne oli erilainen. Martat keskittyivät kotitaloustyöhön ja puutarhanhoitoon sekä naisten sivistämiseen. Marttojen ideologian keskeinen ajatus voidaan tiivistää yhteen lauseeseen: "Koti, uskonto ja isänmaa". Perhettä pidettiin yhteiskunnan tärkeimpänä yksikkönä, sillä kotien tehtävänä oli kasvattaa hyviä, lainkuuliaisia ja isänmaataan rakastavia kansalaisia. Perheen keskushenkilönä oli äiti, jonka työnä oli luoda kansakunnan tulevaisuutta kodin kautta. Marttatyön tarkoituksena oli kohottaa naisen ja perheen arvoa yhteiskunnassa, sivistää ja yhdistää eri kansanluokkia sekä toimia perheenemäntien henkireikänä.¹³² Sota-aikana martat tekivät arvokasta työtä neuvoen kotitalousasioissa. He välittivät toisille niksejä, kuinka selvitä niukoista oloista huolimatta.

Maatalousnaiset ovat maamiesseurojen sisarjärjestö, johon toisen maailmansodan kynnyksellä kuului noin 60 000 naista eli yhtä paljon kuin lottiin. Maatalousnaiset

¹²⁸ Ohanwe 1994,133.

¹²⁹ Ohanwe 1994,135-141.

¹³⁰ Ohanwe 1994,135-141.

¹³¹ Marttojen ja Maatalousnaisten miehet kuuluivat yleensä suojeluskuntaan, joten kysymys oli puhtaasti "valkoisista"järjestöistä.

kiinnittivät huomionsa paitsi kotitalouteen ja puutarhanhoitoon myös karjatalouteen ja maanviljelyyn. Emännän tehtävät pyrittiin suunnittelemaan taloudellisuutta ja työterveyttä ajatellen. Toimintamuotoja olivat kokoukset, kotikäynnit ja kurssit. Kurssiohjelmaan kuului naisten karja- ja maatalouskurseja sekä samoja asioita käsitteleviä kurseja kuin marttojenkin ohjelmaan: ruokatalous-, säilöntä-, käsityö- ja puutarhanhoitokurseja. Sota-aikana maatalousnaisten toiminta oli suureksi osaksi huoltotyötä. He tukivat etenkin sotaleski- ja sotainvalidiperheitä ja auttoivat köyhiä suurperheitä taloudellisesti ja henkisesti.

Yksi merkittävä naisten avustusjärjestö, joka liittyi mukaan sota-ajan avustustoimintaan, oli Sosiaalidemokraattinen Työläisnaisliitto. Aluksi se ryhtyi yhteistoimintaan sillä ehdolla, että materiaallinen apu pidettäisiin tiukasti erillään henkisestä huollosta, mutta käytännössä tämä oli mahdotonta. Työläisnaisliiton avustustoiminta oli samanlaista kuin porvarillisten naisjärjestöjen, mutta erottavana tekijänä oli sen yhteiskuntakäsitys. Työläisnaisliitto halusi muuttaa yhteiskunnan omistussuhteet toisenlaisiksi porvarillisten halutessa parannuksia säilyttäen yhteiskuntajärjestelmän ennallaan.¹³³

Nämä järjestöt tekivät samantapaisia tehtäviä, ja moni nainen saattoi kuulua useaan järjestöön. Jotta avustustoiminta olisi pystytty järjestämään mielekkäällä tavalla, perustettiin lokakuussa 1939 Vapaan Huollon Keskustoimikunta suurimpien avustusjärjestöjen ja valtion virastojen yhteiseksi elimeksi. Kaikki edellä mainitut naisjärjestöt olivat mukana Vapaan Huollon toiminnassa.. Pelkästään ulkomaisten avustusten vastaanottamisesta ja jakelusta vastaamaan perustettiin erillinen toimikunta Suomen Huolto..¹³⁴

Naisjärjestöjen lisäksi naisia toimi avustustehtävissä myös Suomen Punaisessa Ristissä ja Mannerheimin Lastensuojeluliitossa. Sodan syttyessä ei ollut varauduttu ennakkoon riittävän hyvin kansanhuoltoon ja evakuointiin liittyviin tehtäviin ja näiden tehtävien hoito oli improvisoitava nopeasti ja maanlaajuisesti. Tässä työssä oli järjestöjen rooli merkittävä. Sota-ajan avustustöitä oli muun muassa sotilaiden muonittaminen ja

¹³² Ohanwe 1994, 143.

¹³³ Ohanwe 1994, 151.

¹³⁴ Ohanwe 1994, 132.

vaatettaminen, leivän leipominen armeijalle, lääkintätyö ja evakuoitujen hoito. Naisten odotettiin myös tekevän henkistä hoivatyötä lohduttaen ja rohkaisten.¹³⁵

Kaikilla näillä järjestöillä oli pienistä vivahde-eroista huolimatta yksi yhteinen tekijä: naiset saattoivat palvella isänmaataan huoltotehtävissä jotka pitivät yllä kotirintamaa ja vapauttivat miehiä sotatoimiin. Naisten ei katsottu voivan palvella isänmaataan aseellisesti miesten rinnalla. Niin sanotusta naisten asevelvollisuudesta oli tosin ollut puhetta, lähinnä Naisylioppilaiden Karjala-Seuran (NYKS) taholta. Yhdistyksen mielipiteenä oli se, että mikseivät naiset voisi asettua palvelukseen miesten lailla, koska he muutenkin tekivät jo valmiiksi paljon vapaaehtoistyötä maanpuolustuksen hyväksi: esimerkiksi väestönsuojelussa, sotilaskotityössä, lottatyössä ja Punaisen Ristin tehtävissä. Mutta koska maassa ei ollut asevelvollisuutta naisille, jäivät monet paitsi maanpuolustuksellisesta työstä. Naisille soveltuvaa asevelvollisuutta määriteltiin näin: *"Kun nainen ei voi esim. asetta kantaa, niin hänelle järjestettäköön muuta yhteisen hyvän palvelusta soveliaaksi katsottuna ja soveliaan pituisena aikana...Ajateltavissa on, että naisten palveluksia voitaisiin sotatarkoituksessa vaatia tehtäviin sellaisiin kuin sairashoitoon, tiedustelutoimintaan, armeijan vaatettamiseen, muonittamiseen y.m."*¹³⁶

Näissä tehtävissä suomalaiset naiset toimivatkin sodan aikana laajoin osallistujajoukoin. NYKS:n naiset olivat vähemmistönä Suomen muiden naisjärjestöjen parissa. Järjestön synnyn taustalla vaikutti naisopiskelijoiden määrän kasvu: vuodesta 1924 eteenpäin naisten määrä yliopistoissa kasvoi lähes 2% vuodessa.¹³⁷ Naisopiskelijat alkoivat entistä rohkeammin ottaa osaa yliopiston ylioppilaskuntien julkiseen elämään.¹³⁸ Naisilla ei ollut pääsyä varsinaisen AKS:n jäseniksi, mutta toiminta mahdollistui seuran yhteydessä omassa naisjaostossa, joka perustettiin vuonna 1922 AKS:n sihteerin aloitteesta. Jo vuonna 1923 naiset perustivat kokonaan oman seuran, Naisylioppilaiden Karjala-Seuran ikään kuin AKS:n sisarjärjestöksi.¹³⁹

Seura erosi muista naisjärjestöistä esimerkiksi siten, että heidän kokouksissaan järjestettiin mahdollisuuksia opetella aseiden käyttöä. Seura valikoi jäsenensä eikä

¹³⁵ Ohanwe 1994, 131-132.

¹³⁶ Helkavaara 1937, 7-12.

¹³⁷ Klinge 1968, 21.

¹³⁸ Klinge 1968, 21-23.

¹³⁹ Nygård 1978, 144-145.

siksikään päässyt kasvamaan kovinkaan suureksi vaikuttajaksi lottien tai marttojen tapaan. Naisjärjestö kuitenkin luonnollisesti seurasi Akateemisen Karjala-Seuran ideologiaa ja korosti suur-Suomi-aatetta. Tunnuslauseena NYKS:llä olikin: "*Suomi suureksi, Viena vapaaksi!*" NYKS:läiset olivat kaikista suomalaisista naisjärjestöistä kaikkein "sotaisimpia" ja ironisesti myös lähimpänä neuvostoliittolaisia naisjärjestöjä joissa naisia opetettiin käsittelemään aseita ja joiden kautta naisia värvättiin sotaan.

Äärimmäisenä esimerkkinä radikaalista suomalaisesta naisesta on Hilja Riipinen, joka oli yksi harvoista Lapuan Liikkeessä ja IKL:ssä esiin päässeistä naisista. "Hurja - Hiltaksikin" kutsuttu Riipinen vaikutti 1930-luvulla Lapuan liikkeessä ja IKL:ssä. Hän toimi opettajana, oli aktiivinen lotta, poliitikko ja naisasianainen, jonka ideologinen maailmankatsomus oli jyrkän valkoinen eikä hän hyväksynyt kommunismia. Hän pyrki jopa fanaattisesti edistämään suojeluskuntien ihanteita valkoisesta Suomesta eikä epäröinyt ilmaista mielipiteitään. Vasemmistolaisessa propagandassa häntä nimitettiin jopa "räikeimmäksi fasistiksi pappi Kareksen ja Vihtori Kosolan ohella".¹⁴⁰ Kuitenkin "Hurja-Hilta" jäi ainutlaatuiseksi henkilöksi joka edusti äärimmäistä ilmiötä suomalaisten naisten keskuudessa.

Ehkä NYKS:läiset sallivat itselleen aggressiivisemmän asenteen, koska he pitivät itseään sivistyksellisesti punakaartin naisia korkeammalla tasolla. Jos sivistymättömät naiset, kuten esimerkiksi punakaartin työläisnaiset, osallistuivat sotatoimiin, oli tuloksena sisällissodan kauhut. Korkeammalla sivistystasolla oleville naisille oli periaatteessa mahdollista kantaa asetta, sillä he osasivat hallita itsensä paremmin eivätkä sortuisi punakaartilaisten raakuuksiin.

Asetta kantava, maataan rintamalla miesten rinnalla puolustava nainen näytti olevan mahdoton idea suomalaisille, mikä luultavasti johtui kansalaissodassa saaduista kokemuksista. Sota-ajan ihannenainen oli Suomessa kodin hengetär, joka osasi neuvokkaasti, reippaasti ja uhrautuvasti pitää huolta kodistaan, lapsistaan ja miehestään ja hän ulotti huolenpitonsa myös koko yhteiskuntaan mutta sotimisen hän jätti miehille.¹⁴¹ Mistä tällainen mielikuva oli tullut suomalaiseen ajatusmaailmaan? Miksi

¹⁴⁰ Sulamaa 1995,78,84,159-170,212-214,220-238.

¹⁴¹ Ohanwe 1994, 131-132.

nainen ei voinut puolustaa maataan ase kädessä, vaan hän jäi pitämään yllä kotirintamaa, eli aivan päinvastoin kuin naapurissa meneteltiin?

4.2 Sisällissodan painajaiset

Suomalaiset kohtasivat sotivan naisen ensimmäistä kertaa sisällissodassa. Yhtenä shokeeraavana tekijänä väkivallantekojen ja yhteiskunnan hajoamisen ohessa oli naiskuvan muuttuminen punakaartin naisten myötä. Kodin hengettäristä tuli raivottaria.

Kansallistunteen heräämisen aikaan Suomessa muodostui ihanteellinen porvarillinen naiskuva, jonka mukaan naiset olivat moraalisesti miesten yläpuolella. Naisen kutsumuksena oli ylläpitää kotia ja tämän kautta koko yhteiskuntaa. Naiset kantoivat vastuun tulevasta sukupolvesta ja näin myös isänmaan tulevaisuudesta.¹⁴² Tässä idyllisessä mallissa naisen paikka oli kotona. Porvarillinen ihanne muuttui yhteiskunnan muutosten myötä keskiluokkaiseksi ydinperhettä korostavaksi malliksi, jossa korostettiin naista perhe-elämän keskushenkilönä.¹⁴³ Naisen paikka oli kuitenkin edelleen kotona; hän oli kodin hengetär, lasten kasvattaja ja perheen talouden hoitaja. Tätä vuosisadan vaihteen ydinperhemallia kannattivat paitsi useat keskiluokkaiset naisjärjestöt, kuten esimerkiksi aiemmin mainitut Martat, myös naisasiajärjestöt. Kodeista pyrittiin tekemään naisen maailma, jossa hän hallitsi yksivaltiaana.¹⁴⁴

Keskiluokkaisten naisjärjestöjen mielestä varsinkin työläisnaisen tehtävänä oli olla eräänlaisena yhteiskunnan uudelleenrakentajana alhaalta päin ja tukea miestä kapakoiden houkutusista vastaan. Säätö-yhteiskunnan murtuminen oli vapauttanut työläisen isännänvallan kahleista ja työläiset haluttiin liittää osaksi yhteiskuntaa perheen kautta. Sivistyneistölle perheestä oli tullut niin arkipäivää kuin koko yhteiskuntaa jäsentävä yksikkö. Sivistyneistö alkoi kantaa huolta työläisperheen kyvyistä ylläpitää perhesuhteita ja asianmukaista perhe-elämää, joka korvasi isäntävallan sosiaalisen järjestyksen ja turvan suojana. Ulkoisen palvelupakon ja laillisen suojelualaisuuden

¹⁴² Siltala 1996, 2.

¹⁴³ Ollila 1993, 56.

¹⁴⁴ Ollila 1993, 57.

asemasta työväestö tuli kasvattaa sisäiseen itsekontrolliin, ja tämä oli mahdollista perheen avulla. Työmiehestä haluttiin tehdä perheen pää.¹⁴⁵

Keskiluokkaisten naisjärjestöjen mielestä työläisnaiset oli kasvatettava tähän korkeampaan kutsumukseen tulevien sukupolvien turvaamiseksi. Myös työväenliikkeen naisjärjestöjen mielestä naiset tuli vapauttaa "ihmisenarvoiseen" työhön kodin ja kasvatuksen pariin.¹⁴⁶ Perheenisän oli suotavaa kulkea ympäriinsä elantoa hankkimassa mutta vaimo ja lapset tuli pitää kotona pysyvässä asuinsijassa.¹⁴⁷ Esimerkiksi sosialistisen työväenliikkeen naisten mielestä kapitalismi pilasi perheen, koska se pakotti naiset ja lapset töihin kodin ulkopuolelle eikä antanut miehelle mahdollisuutta olla ainoa perheen elättäjä. Eli myös työläisnaisten argumentoinnin ihanteena oli miehen elättämä työläisperhe, jossa vaimon ei tarvinnut käydä kodin ulkopuolella töissä.¹⁴⁸

Todellisuus oli kuitenkin toisenlainen: maaseudulla ja kaupunkien työläisten keskuudessa naisten työskentely kodin ulkopuolella oli itsestänselvyys. Yhä useammat nuoret naiset kuitenkin lähtivät - tai olivat myös pakotettuja lähtemään - töihin kodin oman kotipaikkakunnan ulkopuolelle. Naiset ovat olleet halukkaampia muuttamaan pois maaseudulta kuin miehet. Jo 1880-luvulta alkanut muuttoliike toi maalta kaupunkiin enemmän naisia kuin miehiä. Maatalous ei yleensä tarjonnut naiselle muita toimialoja kuin piian tai emännän. Kaupungeissa naisille avautui uusia toimialoja ja mahdollisuuksia itsenäiseen toimeentuloon.¹⁴⁹

Sisällissodassa punaisten puolella taisteli myös naiskaarteja. Naiskaartit koostuivat pääasiassa noista kaupunkiin muuttaneista itsenäisistä nuorista palvelijattarista sekä maatalous- ja tehdastyöläisistä. Aseissa oli noin pari tuhatta naista. Naiskaarteja käytettiin vartiointitehtävissä, mutta kun punaisten rintama alkoi murtua, myös naisia laitettiin puolustukseen. Esimerkiksi Onkiniemen taistelussa Pispalan naiskaarti ryntäsi aamuvarhaisella Onkiniemeen ja ajoi valkoiset pakoon. Naissoturien niin sanottu Marian osasto ampui vihollisia Tahmelan harjulta ja Tampereen naiskaarti Mustalahden

¹⁴⁵ Markkola 1994,16-26.

¹⁴⁶ Siltala 1996,3-4; Markkola 1994,16-26.

¹⁴⁷ Siltala 1996, 4; Markkola 23-26.

¹⁴⁸ Markkola 1994 34-36.

¹⁴⁹ Ollila 1993, 121.

puolelta halkopinojen takaa. *"Naiset hyökkäsivät kuin villityt välittämättä valkoisten lähettämästä kuulasateesta."*¹⁵⁰

Valkoiset pakenivat naisten ampuessa heidän peräänsä. Naisten hyökkäys Onkiniemeen teki vaikutuksen ainakin punaisiin - ehkä myös valkoisiin - ja imeytyi perinteeseen. Syntyi legenda, jonka mukaan punaiset olisivat voittaneet, jos miehet olisivat sotineet naisten lailla. Eräs punaisten leirin kirjoittajista olisi luopunut kokonaan vastahakoisten miesten rintamalle patistelusta. *"Olisin kaikki asetettävät siirtänyt naisille, siksi sisukkaan urhoollisesti he käyttivät kivääriään."*¹⁵¹

Myös omiensa puolella naiskaartilaiset saivat sotaisan maineen. Esimerkiksi valkoisten tappiot Kalevankankaalla pantiin naisten tulituksen tiliin. Tampereella valkoisten edetessä punaiset yrittivät perääntyä Hämeensiltaa pitkin. Valkoisten tulitus oli kuitenkin niin ankaraa, että aikeesta miltei luovuttiin. Silloin joukko naiskaartilaisia nousi suojaamaan vähän etäämpää ja huusi: *"Kyllä me lähdemme, koska eivät miehet uskalla."*¹⁵²

Naiset juoksivat hurjaa vauhtia sillan yli menettämättä ketään joukoistaan. Teko hävetti miehiä niin, että hekin lähtivät perässä.¹⁵³ Myös Näsinlinnan taistelussa naiskomppania tulitti ankarasti valkoisten joukkoja.¹⁵⁴ "Villiintyneet naiskaartilaiset" vastasivat Tampereen kaupungintalon puolustuksesta viimeiseen asti ja estivät venäläisiä ja suomalaisia miehiä antamasta periksi. Tamperelaiset kutsuivatkin naiskaartilaisia "raivottariksi" heidän "kovaksikeitetyn esiintymisensä" tähden.¹⁵⁵

Sotiva punakaartin nainen järkytti valkoisten ajatusmaailmaa: tähän he eivät olleet osanneet asennoitua. Naiskaartilaisia pidettiin epänormaaleina ja epänaissellina. Vaikka heidän osuutensa punakaartilaisista oli vain 3 prosenttia ja naisten osuus terroriteoissa jäi hyvin vähäiseksi, ravisteli naisten osallisuus kansalaissotaan monien vanhoja mielikuvia vallankumoussankarittarista. Aikaisemmin he olivat olleet esimerkiksi venäläisiä aristokraatteja: kauniita mutteivät aggressiivisia. Punakaartin naisista

¹⁵⁰ Ylikangas 1993, 272-273.

¹⁵¹ Ylikangas 1993, 273.

¹⁵² Ylikangas 1993,408.

¹⁵³ Ylikangas 1993,408.

¹⁵⁴ Ylikangas 1993, 428.

¹⁵⁵ Siltala 1996,8.

kirjoitettiin muun muassa näin: *"Naisten osanotto katutaisteluihin on surullisin ilmiö koko tässä kurjuudessa, jota olemme nähneet. Villien sällien seurassa oli moni kunnan nainen ehtinyt täydellisesti raaistua ja muuttua eläimelliseksi pedoksi. Saksalaisten ja koko maailman edessä saamme ainiaaksi hävetä, hävetä."*¹⁵⁶

Vaikka sisällissota oli kansallinen tragedia, tuntuivat naiskaartilaiset järkyttäneen kansakuntaa eniten. Naiskaartilaisten hurjuus sotatoimissa järkytti vallitsevaa maailmankatsomusta. Koska naista oli etenkin keskiluokkaisissa piireissä totuttu ajattelemaan miestä moraalisesti korkeammalla tasolla olevina olentoina, miellettiin naisten osanotto raakuuksiin vielä pahempaan kuin miesten.¹⁵⁷ Naiskaartilaisia pidettiin järjenvastaisina petoina, jotka iskujen jälkeen jäivät vielä ampumaan eloonjääneitä valkoisia miehiä. Lisäksi pelättiin että luokkaviha jäisi elämään naisten kautta, koska he siirtäisivät sen lapsiinsa.¹⁵⁸

Koska naiset olivat osallistuneet taisteluihin joskus miehiäkin innokkaammin, muodostui heidän kohtalonsa valkoisten loppuselvittelyissä huonoksi.¹⁵⁹ Naiskaartilaisia kohdeltiin samoin kuin miesvankeja eivätkä vangitsijat noudattaneet heidän kohdallaan mitään lievempää rankaisutapaa. Esimerkiksi Tammelassa kerättiin punaisia vankeja, joiden joukossa oli myös naiskaartilaisia. Nämä erotettiin miehistä ja eräs Saksan jääkäri meni ja iski naisia kasvoihin ilmoittaen: *"He olivat inhottavia olioita, joita ei ole ihmisinä kohdeltava."*¹⁶⁰

Muille naisvangeille samainen jääkäri kehotti antamaan heille naisina lankeavan kunnioituksen.¹⁶¹ Ylikangas arvelee tämän käytännössä tarkoittaneen sitä, että naiskaartilaiset tuli teloittaa ja jälkimäiset, "tavalliset" naiset tuli hyväksyä vangeiksi. Naiskaartilaiset leimattiin jo Tampereen valtauksen aikoina, sen jälkeisistä oloista puhumattakaan, *"Pahimmiksi ilkeivallan harjoittajiksi."*¹⁶²

¹⁵⁶ Siltala 1996, 9-10.

¹⁵⁷ Siltala 1996, 13.

¹⁵⁸ Siltala 1996, 11.

¹⁵⁹ Ylikangas 1993, 273.

¹⁶⁰ Ylikangas 1993, 474.

¹⁶¹ Ylikangas 1993, 474.

¹⁶² Sama.

Kuten aiemmin oli ennustettu, heidän tinkimättömyytensä ja innokkuutensa esimerkiksi etsintäpartioiden jäseninä muistettiin hyvin. Naisiin lyötiin leimoja, jotka helpottivat ja oikeuttivat kovia rankaisutoimia. *"Tampereelle oli (...) kokoontunut suuri joukko yleisiä naisia kaikista maan osista ja näistä tuli naiskaartilaisten hurjimmat yksilöt. Heidän pukunaan oli usein miehen puku ja koko heidän puhetapansa oli hyvin raakaa."*¹⁶³

Ähtäriläinen valkoisen armeijan veteraani Kustaa Hokkanen kertoo, että vangittuja naisia lähdettiin viemään sairaalaan tarkastukseen veneeristen tautien vuoksi. Näin naisille ilmoitettiin. Todellisuudessa heidät vietiin Pyynikille juoksuhaudan reunalle ja *"sinne pyyhkäistiin"*.¹⁶⁴ Taistelutoimiin osallistuneet naiset miellettiin niin vaarallisiksi tapauksiksi miehiin verrattuna, että taistelutoimiin osallistuneiden naisten kohtelu muodostuikin ankarammaksi kuin miesten: naisista menetti henkensä 17, miehistä 15 prosenttia.¹⁶⁵

Kohteluun vaikutti valkoisten järkytys, josta kehittyi ajattelutapa, jonka mukaan naiskaartilaisia pidettiin petoina. Naiset eivät olleet ansainneet tulla kohdelluiksi sotavankeina, vaan heitä täytyisi metsästä *"kuin villejä eläimiä"*.¹⁶⁶ Esimerkiksi kirjailija Ilmari Kiannon mielestä naiskaartilaiset ansaitsivat ankarat rangaistuksensa, sillä naiset olivat edustaneet *"raainta elementtiä"* kansalaissodassa ja koska he *"Jo pelkällä perheenlisäyksellä vahvistavat vihollisen voimia"*.¹⁶⁷

Kianto vertasi naisia niin ikään eläimiin: *"Sudenjhdissa kelpaa maalitauluksi juuri naarassusi ehkä ennemmin kuin uros, sillä metsästäjä tietää, että naarassusi synnyttää yhtä pahoja penikoita, joista on oleva ikuinen vastus. Todistettu on, että Suomen kansalaissodassa punakaartilaiset ovat petoja, monet heidän naisistaan – susinarttuja, vieläpä naarastiikereitä. Eikö ole hulluutta olla ampumatta petoja, jotka meitä ahdistavat?"*¹⁶⁸

Naiskaartilaiset uhma ei talttunut edes vankeudessa ja he ärsyttivät vartijoitaan uhmakkaalla käytöksellään: *"Villejä ne olivat ja myös vankeina he käyttäytyivät niin*

¹⁶³Ylikangas 1993, 474.

¹⁶⁴Ylikangas 1993, 474.

¹⁶⁵Ylikangas 1993, 474; Siltala 1996, 14.

¹⁶⁶Siltala 1996, 12.

¹⁶⁷Soikkanen 1987:Tuomiotaktiikasta, Keskisuomalainen 12.4.1918.

julkeasti, että vartijoiden oli usein pakko revolveri kädessä valistaa heitä niistä velvoitteista jotka seurasivat heidän uutta asemaansa."¹⁶⁹

Yhtäläillä ärsyttävänä vartijat kokivat naisvankien suunsoiton, mikä oli saatava loppumaan: "*Sopimatonta on myöskin, että vartijoina toimivat valkokaartilaiset antavat kaikenlaisten hurjapäisten eukkojen rauhassa soittaa suutaan ja riehua vartijapaikoilla ja ihmisjoukoissa, tai ryhtyvät heidän kanssaan väitteleyihin – Sellaiset suunsoittamiset on jyrkästi katkaistava, muuten järjestysvalta saavuta mitään kunnioitusta ja tehoa.*"¹⁷⁰

Vihamieliset puheet vähäisellä sotatoimiin osallistumisella saattoivat tuottaa naisille usein yhtä ankaran tuomion kuin miehille, jotka olivat toimineet aktiivisesti rintamalla tai päällikön tehtävissä. Naisista alkoi liikkua toinen toistaan hurjempia tarinoita joissa he harjoittivat kaikenlaisia raakuuksia, muun muassa ihmissyöntiä.¹⁷¹

Nämä hurjat legendat jäivät elämään ja ovat varmaankin osaltaan vaikuttaneet sotilaiden suhtautumiseen jatkosodassa vangiksi jääneisiin naissotilaisiin. Naiskaartilaisia pidettiin epänormaaleina vuonna 1918 eivätkä käsitykset olleet muuttuneet parikymmentä vuotta myöhemminkään. Kuten jo aikaisemmin mainittiin, naisen rooli sodankäynnin hetkellä oli tukea ja pitää yllä kotirintamaa, ei kantaa asetta.

4.3 Hurjia naissotureita

Ensimmäiset naisvangit tulivat suomalaisille sotilaille yllätyksenä. Heidät oli kasvatettu ajattelemaan ettei nainen voisi tarttua aseeseen, vaan että hänen paikkansa olisi kotona. Hämmennys ilmenee esimerkiksi alikersantti Reino Löfbergin 1.9.1941 kirjoittamasta kirjeestä kotiin: "*Jouduimme uimalla ylittämään Raivolan joen. Ryssiä on saatu kamalasti vankiksi, olempa nähnyt 10 naisvankiakin. Ne ovat olleet jossain sanitäärihommissa. Yhdellä oli ollut pistooli, eikä meinannut hellittää ollenkaan.*"¹⁷²

¹⁶⁸ Soikkanen 1987:Tuomiotaktiikasta, Keskisuomalainen 12.4.1918.

¹⁶⁹ Siltala 1996, 12.

¹⁷⁰ Siltala 1996, 13.

¹⁷¹ Siltala 1996, 25.

¹⁷² Reino Löfbergin kirje 1.9.1941.

Kirjeessä mainitut naisvangit saatiin Puhtulanmäen taistelussa.¹⁷³ Alikersantti Löfbergin kirjeestä voisi päätellä, että naisvangit tulivat yllätyksenä eikä heidän tehtävistään puna-armeijassa oikein tiedetty. Myöskään sanitäärien eli alemman lääkintähenkilökunnan tehtävät eivät ole olleet selvillä eikä itse termi ollut myöskään tuttu koska Suomen armeijan lääkintähenkilökuntaan ei kuulunut sanitäärejä.

Ensimmäiset naisvangit olivat jopa uutisoinnin arvoisia. Elokuun lopussa 1941 Uusi Suomi kirjoitti ensimmäisestä naissotavangista. Uutisen mukaan hän oli upseeri, joka oli joutunut rintamalle vastoin omaa tahtoaan. Kuulusteltaessa nainen oli purskahtanut itkuun ja myönsi kohtelun olevan *"...niin hyvää että koko komppania antautuisi jos tietäisi miten suomalaiset vankeihinsa suhtautuvat."*¹⁷⁴ Oikeistolaisen lehden uutisoimana täytyy kuitenkin hieman epäillä naisen itkun syytä ja kommentin todenperäisyyttä. Toisaalta, suomalaisten inhimillinen kohtelua yllätti monet sotavangit.¹⁷⁵ Sortavalan suunnalla taistellut sotilas kertoi, kuinka ensimmäisiä naisvankeja oli heidän komppaniassaan hämmästely ja virnuiltukin miesten keskuudessa: *"Tuo se on voinut tappa monta meikäläistä. Ei ole pojat hassumman näköinen. Kun pääsisi lähitaisteluun.."*¹⁷⁶

Sotavankidokumentissa on filminpätkä, missä näytetään vangittua naissotilasta. Hän seisoo naureskelevien ja tupakoivien upseerien ympäröimänä ikään kuin esiteltävänä. Nainen näyttää filmin perusteella olevan ihmetyksen ja huvittuneisuudenkin aihe ja harvinainen tapaus, jota kannatti kuvata. Sotilaat ottivat naisen selityksen aseesta täydestä, ehkä he eivät osanneet kuvitella että naiselle olisi annettu ase.¹⁷⁷ Toisaalta Suomen lotilla oli myös aseita käytössään heidän toimiessaan sotatoimialueille, joten sinällään ase naisen hallussa ei ollut vierasta. Ehkä kysymys oli siitä, mitä varten ase oli annettu: itsepuolustukseksi, käytettäväksi vain hätätilanteessa vai suomalaisten sotilaiden ampumiseen. Sotilaiden oli helpointa uskoa siihen, että nainen oli hädissään ottanut aseensa kaatuneelta vain itsepuolustukseksi eikä hänellä ollut muita aikeita sen käytön suhteen.

¹⁷³ Aimo Löfbergin kirje tekijälle 30.6.2000.

¹⁷⁴ Uusi Suomi 31.8.1941: "Rykmentin ensimmäinen naisvanki" JYK 3220.

¹⁷⁵ Ryssä perkele-sotavankina Suomessa.Tv 1 dokumentti, esitetty 3.12.2000.

¹⁷⁶ Eräsaari 1994,435-436.

¹⁷⁷ Ryssä perkele-sotavankina Suomessa.Tv 1 dokumentti, esitetty 3.12.2000.

Naisiin suhtauduttiin erikoisuuksina koko sodan ajan: vielä vuonna 1944 herätti vangittu naisvanki huomiota Kokkolan sotasairaala nro 28:ssa, sillä hänen eristyshuoneensa alle kerääntyi useiden miesvankien joukko keskustelemaan hänen kanssaan.¹⁷⁸ Toisaalta kyse on voinut olla vankien uteliaisuudesta rintamalta juuri tullutta vankia kohtaan, koska häneltä saatiin tuoreinta tietoa viimeisimmistä sotatapahtumista ja ehkäpä myös asetovereista.

Paitsi vankien sukupuoli, myös heidän hurja - toisin sanoen epänaiseellinen - käytöksensä hämmästytti. Majuri Gunnar Visapuu kirjoitti kirjeessään kotiin: *"Tällä kertaa ryssä oli ottanut mukaansa melko runsaasti naisiakin, sillä heistä 5 saatiin vangiksi ja kaatuneitten joukosta tavattiin 5 naista. Aika hurjapäitä raivottaria, tappoivat yhden meidän vääpelinkin. Joka oli vähän liian varomaton ja rohkea."*¹⁷⁹

Tapaus sattui Kiisselisuolla, Rajajoen aseman ja meren välissä olevalla suoalueella, jonka eteläpuoli rajoittui Ruostekanavaan, joka oli valtakunnan rajana.¹⁸⁰ Vangiksi saadut naiset eivät olleet taustalla seuraavaa lääkintähenkilökuntaa, vaan osallistuivat myös taisteluihin sotilaiden rinnalla, aivan kuin heitä oli koulutettukin.¹⁸¹

Naisten ilmaantuminen ravisteli suomalaisten sotilaiden käsityksiä naisista sotatoimissa. Suomessakin naisia oli rintamalla: muonittajina, lääkintälottina ja ilmavalvojina. He saattoivat kantaa asetta mutta eivät osallistuneet taisteluun, vaan heidän tehtävänsä oli huoltaa joukkoja, jotta miehet saisivat keskittyä sotimiseen. Vain ilmavalvonta erosi niin sanotuista perinteisistä naisten töistä jo pelkästään vaarallisuutensa takia. Lotat tähytivät viholliskoneita korkeissa suojaamattomissa paikoissa: kolmiomittaustorneissa ja kirkontorneissa, hyppyrimäissä ja varta vasten rakennetuilla lavoilla sekä talojen katoilla.¹⁸² Lottia koskivat tiukat säännöt jotka käsittivät myös käyttäytymisohjeita.¹⁸³ Kun suomalaiset sotilaat olivat tottuneet itse tasiteluista taka-alalla pysyviin lottiin, olivat hurjat, aseistetut ja miessotilaiden rinnalla taistelevat naissotilaat melkoinen järkytys Suomen sotilaille.

¹⁷⁸ Pietola 1987,200.

¹⁷⁹ Majuri Gunnar Visapuun kirje 3.10.1941.

¹⁸⁰ Aimo Löfbergin kirje tekijälle 30.6.2000.

¹⁸¹ Griesse ja Stities 1982,71.

¹⁸² Ohanwe 1994, 139.

Naisten raju taistelu vangitsijoitaan vastaan johtui siitä, että vangiksi jääminen koettiin kuolemantuomioksi. Griesse ja Stities mainitsevat yhdeksi syyksi naisten sotaan lähtemiselle saksalaisten raakuuden rintamalla myös siviilihenkilöitä kohtaan ja ympäri maata kerrottiin kauhutarinoita saksalaisten vangiksi jääneistä naissotilaista kuin myös siviilihenkilöistäkin. Tätä vastaan halusivat naiset nousta ja tarinat kylien joukkotuhoista saivat monen lähtemään armeijan palvelukseen. Saksalaisten tekemät joukkosurmat neuvostokansalaisia keskuudessa rintama-alueella olivat tosiasia ja Griesse ja Stities kertovatkin saksalaisten siviileille aiheuttaman tuhon olleen harvinaisen laajamittaista ja raakaa.¹⁸⁴

Kun kohtelu toisella rintamalla oli tämänkaltaista, ei Suomen rintamalla sotivilla ollut mitään syytä olettaa asioiden olevan siellä toisin; olihan Suomi kuitenkin Neuvostoliiton mukaan Saksan liittolainen sodassa ja siksi oli syytä odottaa samanlaista kohtelua. Siksi suhteellisen inhimillinen kohtelu suomalaisten taholta aiheutti edellä mainitussa lehtijutussa naisvangin helpottuneen reaktion. Sotavankidokumentissa haastateltu Nikolai Djakov haavoittui ja jäi vangiksi. Suomalaiset lääkintämiehet sitoivat hänet ja kantoivat sitten tajutonta Djakovia paareilla. Tämä herätti hänessä ihmetystä: *"Kuinka ihmeessä? Suomalaisethan olivat pahoja. Nyt he kuitenkin raahasivat puolikuollutta pitkin suota. Kas kun eivät hukuta suohon?. Silloin minulla välähti: he eivät halua että kuolen."*¹⁸⁵

Vangiksi jääminen ei ollut muutenkaan suotavaa, vaan vankeudesta palaavaa odotti kotimaassa isänmaanpetturin leima. Aleksei Golovin kertoo sotavankidokumentissa: *"Olin pettänyt maani, sisäinen omatuntoni sanoi niin. Se oli minulle häpeä"* Myös Maria Vasiljeva tunsi samoin: *"Vaikka jouduin vangiksi haavoittuneena, olin syyllinen. Vangiksi ei saanut joutua. Oikea soturi ei jää vangiksi."*¹⁸⁶ Monet Suomesta palanneet vangit joutuivatkin sodan jälkeen kuulusteluihin ja osa joutui vankeuteen.

¹⁸³ Esimerkiksi: "Ole hyvä! Ole vaatimaton esiintymisessäsi ja puvussasi!" Ohanwe 1994, 134.

¹⁸⁴ Griesse ja Stities 1982,77.

¹⁸⁵ Ryssä perkele-sotavankina Suomessa. Tv 1 dokumentti, esitetty 3.12.2000.

¹⁸⁶ Ryssä perkele-sotavankina Suomessa. Tv 1 dokumentti, esitetty 3.12.2000.

4.4 Naisten sijoittaminen

Suomen sotavankileiriorganisaatio oli myös hämmennyksissään. Sotavankileiriorganisaatio oli muutenkin mitoitettu liian pieneksi eikä naisvankeihin oltu varauduttu. Naisten edelleen lähettäminen rintamalta oli aluksi epäselvää, koska ei oikein tiedetty mille leirille heidät pitäisi lähettää koska naisten saapuminen leireille tiesi aina erikoisjärjestelyitä, joista myöhempänä. Tarkistusraportissa vuodelta 1941 pyydetään selvennystä siitä, mihin vangiksi joutuneet upseerit ja naiset tulisi lähettää. Raportissa sanotaan ainakin I AK:n sotavankitoimiston lähettäneen mainitut vankiryhmät vain eteenpäin seuraavalle leirille noudattamatta sotavankien rintamalta lähettamisestä säädettyä järjestystä.¹⁸⁷ Määräykset olivat epäselviä tai ainakin ne ymmärrettiin eri kohteissa eri tavoin. Jos määräykset eivät olleet päällystölle selvillä, noudatettiin vanhoja tapoja, eli talvisodan aikana käytettyjä menettelytapoja. Esimerkkinä vallitsevasta epätietoisuudesta on tarkastusraportti sodan alusta: ”...upseereja tai naisia ei leirillä ollut, mutta leirin päällikkö ilmoitti I AK:n sotavankitoimiston päällikön, kapteeni Tulikaisen väittävän heillä muka olevan sellainen määräys, että sekä upseerit että naiset on luovutettava lähimmälle sotavankileirille. Asetuin puhelimitse yhteyteen kapteeni Tulikaisen kanssa joka lopuksi myönsi ettei sellaista määräystä ole kylläkään saatu nyt, mutta että niin tehtiin talvisodan alussa sekä ettei upseerien ja naisten lähettämistä lähimpään sotavankileiriin myöskään ole nimenomaan kielletty. Välikohtaus osoittaa, että asia kaipaa selventävää ohjetta.”¹⁸⁸

Koska sotavankiorganisaatio ei näytä antaneen kunnollisia, selkeitä ohjeita, ei ollut muuta keinoa kuin toimia vanhojen tapojen mukaisesti. Sinällään ratkaisu, jossa naiset lähetettiin eteenpäin lähimmälle leirille, oli looginen, koska sodan alussa sotavankien suuri määrä kuormitti organisaatiota ja vangit oli saatava eteenpäin rintamalta.

Sotavangit tuli lähettää sotatoimialueelta kuulustelun jälkeen sotavankien kokoamispaikalle. Sieltä hänet kuljetettiin sotavankien järjestelyleirille Nastolaan tai Naarajärvelle. Sieltä vanki lähetettiin jollekin edellä mainituista sotavankileireistä, riippuen vangin statuksesta. Vankien statuksiksi määriteltiin upseeri, politrukki,

¹⁸⁷ T 19657/F 26, sv.käsittelyä koskevia asiakirjoja. SARk.

vähemmistökansalainen, heimokansalainen tai venäläinen.¹⁸⁹ Naisten luokittelu virallisissa sotavankitilanneilmoituksissa tehtiin siten, että naisten läsnäolo leireillä mainittiin huomautuksia - sarakkeessa, mihin merkittiin myös sairaat, heikot, työhön kykenemättömät ja invalidit.¹⁹⁰

Mikkolan teoksessa taulukkoon vankiryhmien määrästä eri ajankohtina on naiset merkitty ryhmään 6 (VI) eli lajittelemattomiin, johon kuului myös vasta sotavankileiriin matkalla olevat, joita ei oltu vielä jaettu ryhmiin sekä linnoitusosaston käytössä olleet.¹⁹¹ Tämän perusteella on vaikea saada kuvaa naisten määrän kasvusta Vangittujen naisten määriä voidaan myös tarkastella sekä sotavankitilanneilmoituksista että sotavankileiri N:o 1:ltä siirrettyjen naissotavankien sotavankikorteista.

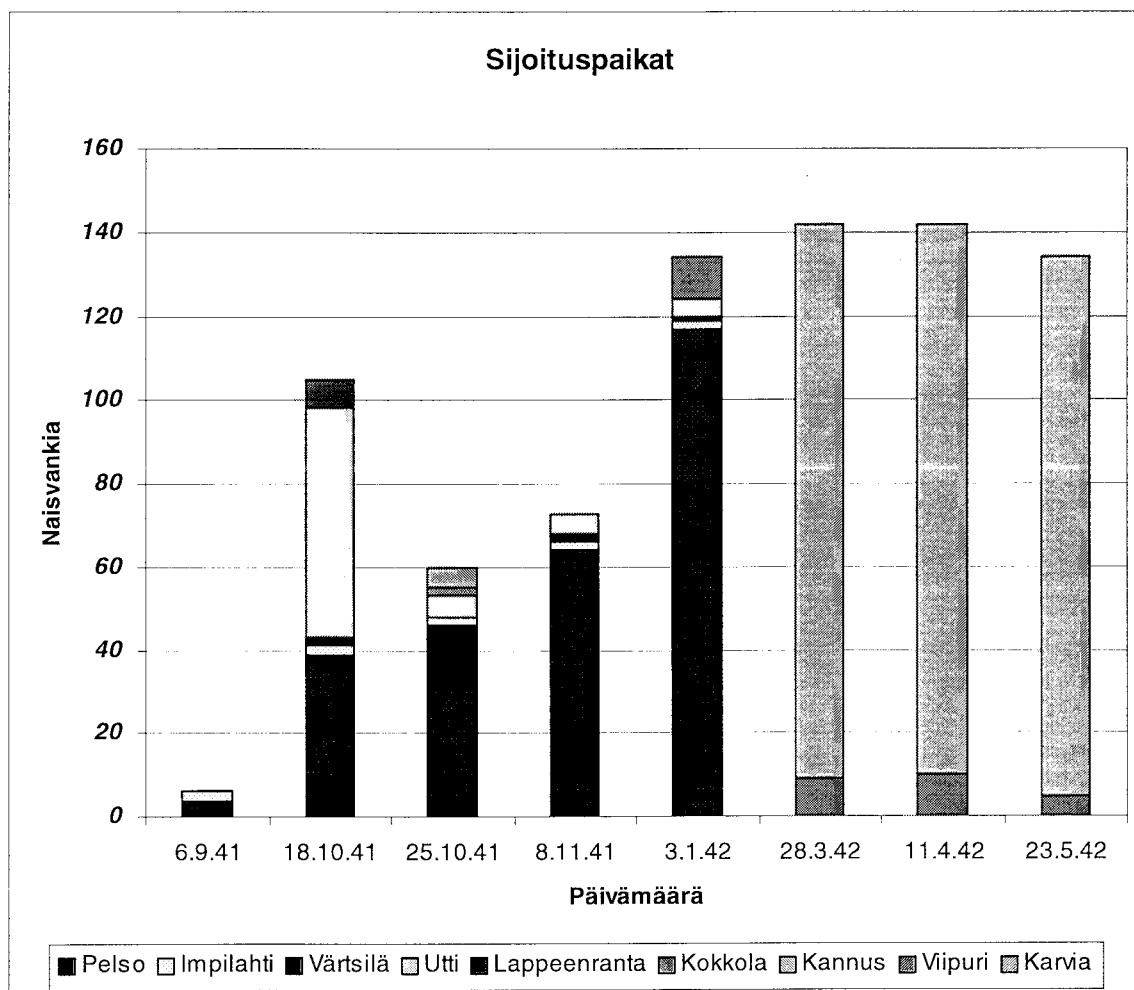
Seuraava taulukko on tehty Kotijoukkojen esikunnan annettujen sotavankitilanneilmoitusten lukujen mukaan vuosina 1941 ja 1942. Tilanneilmoituksia alettiin antaa vasta syyskuussa 1941 ja niitä on seurattu vain toukokuuhun 1942 asti. Tämän jälkeen naisia sisältävät leirit vakiintuivat.

¹⁸⁸ T 19657/F 26, Sv.käsittelyä koskevia asiakirjoja. PM tarkastuskertomus N:o 8 Svl N:o 20:ssä Räisälässä. SArk.

¹⁸⁹ Hallikainen 2000, 16.

¹⁹⁰ Kotij. Esik. Sotavanki tsto, Fa 6, kirjeistöä: sotavankitilanne 6.9.1941, 8.11. 1941, 25.10.1941, 3.1.1942. SArk.

¹⁹¹ Mikkola 1976, 192.

Taulukko 2: Kotij.esik.sv.tsto: Fa kirjeistö, Fa 6,sv.tilanneilmoitukset 1941-42. SARk

Sotavankitilanneilmoitusten mukaan taas syyskuun alussa 1941 oli vangittuna leireillä yhteensä 6 naista, Pelsossa ja Impilahdella sotavankileiri N:o 16:sta. Syyskuun jälkeen naisvankien määrä leireillä nousi siten, että lokakuussa naisia oli viidessä eri kohteessa: Pelsossa 39, Värtsilässä 2, Impilahdella 2 ja sotasairaala 63:ssa Utissa 53 ja Lappeenrannassa sotasairaala 65:ssä 7 naisvankia. Ilmeisesti osa naisista siirrettiin Pelsoon, koska 25.10 oli Pelsossa naisia 46, Impilahdella ja Värtsilässä edelleen 2, Kokkolan sotasairaala 28:ssä 2, Kannuksen sotasairaala 58:ssä 5 ja Utissa niinkään 5 naisvankia. Impilahden naiset ovat ilmeisesti samoja naisvankeja, jotka mainitaan edellä mainitussa tarkistusraportissa vuodelta 1941 ja jotka neuvotaan jättämään leirille koska he olivat sairaanhoitajia ja voisivat avustaa sairaustapauksissa.¹⁹² Lääkintähenkilökunnasta on ilmeisesti ollut pulaa, sillä samassa kirjeessä neuvottiin lähettämään naisvangit viipymättä Pelsoon.

¹⁹² T 19657/F 26, sv.käsittelyä koskevia asiakirjoja. SARk.

Marraskuussa 1941 naisvankien määrä Pelsossa oli noussut 64:n naisvankiin. Värtsilässä ja Impilahdella oli edelleen molemmissa 2 naisvankia. Heitä on mahdollisesti käytetty edelleen apuna sairaanhoidossa koska heitä ei vieläkään ollut lähetetty pois. Utin sotasairaalassa oli 5 naisvankia.

Vuoden 1942 alussa naisvankeja oli sotavankitilanneilmoituksen mukaan Pelsossa jo 117, Värtsilässä vain yksi, Impilahdella edelleen kaksi ja Utin sotasairaalassa 4 ja Viipurin sotasairaala 64:ssä 10 naista. Tähän mennessä Suomessa oli jo useita sotavankileirejä ja sotasairaaloita sotavankien yhä kasvavan määrän mukaan.

Keväällä naisvankeja oli siirretty toiselle leirille Karvialle N:o 2:een Pelson tultua lakkautetuksi Kotijoukkojen Esikunnan käskystä 24.2.1942.¹⁹³ Viipurissa oli 9 naista, muuten naiset olivat jo keskitetty yhdelle leirille.

Huhtikuussa naisia oli Karvialla 132 ja Viipurissa 10. Tilanne ei ollut muuttunut toukokuussakaan, sillä 23.5. ilmoituksen mukaan naisia oli Karvialla 129 ja Viipurin sotasairaalassa 5. Naisvankien määrä näyttää tilastojen mukaan kasvavan tasaisesti 1941 syksyllä ja tasoittuvan vuonna 1942 jolloin naissotavankien määrät eivät ratkaisevasti kasva enää.¹⁹⁴ Esimerkiksi keväällä 1942 naissotavankien määrät pysyvät vakioina Karvian sotavankileirillä päiväkirjan mukaan.¹⁹⁵ Tämä vastaa hyvin yleistä sotavankitilannetta, sillä suurimmat sotavankimäärät saatiin juuri sodan alussa hyökkäysvaiheen aikana ja ne tasoittuivat myöhemmin.

Korttien mukaan suurin osa naisvangeista vangittiin syyskuussa 1941, vain yksi korteissa oleva vangittiin 12.1.1942 Venetjärvellä.¹⁹⁶ Kesäkuun yhdestä naisvangista lähtien naissotavankien määrä kasvoi siten, että heinäkuussa vangittiin 7, elokuussa 18, syyskuussa jo 50 ja huippu saavutettiin lokakuussa, jolloin vangittiin 56 naista. Marraskuussa ja joulukuussa vangittiin yhteensä vain 10 naista.

¹⁹³ T 7536/49 Svl 1, salainen kirjeenvaihto 1.1.-31.7.1942. SArk.

¹⁹⁴ Kotij.esik.sv.tsto: Fa kirjeistö, Fa 6,sv.tilanneilmoitukset 1941-42. SArk.

¹⁹⁵ T 5713/12 Svl 2:n päiväkirja 13.2.-13.5.1942. SArk.

¹⁹⁶ T 7699/64 Svl 1:ltä poissiirrettyjä naissotavankeja. SArk.

Kun vertaillaan korttien ja Kotijoukkojen esikunnan taulukoiden antamia lukuja voidaan todeta, että Kotijoukkojen luvut ovat luotettavampia, koska ne ovat virallisen tahon laatimia ja naisten määrän kasvua leireillä pystytään näin seuraamaan paremmin. Sotavankikorttien antamat luvut eivät tässä tapauksessa anna kattavaa kuvaa naisten määrän kasvusta eikä niistä ole tarpeellista tehdä vertailevaa taulukkoa.

Lähimmät leirit, jonne naisia voitiin sijoittaa, vakiintuivat pienien epäselvyyksien jälkeen pian sodan alettua. Edellä mainitussa raportissa vuodelta 1941 käsketään lähettää kaksi naisvankia Värtsilästä ja Matkaselästä ensi tilassa Pelsoon, mikä vakiintuikin useiden naisvankien kohdalla ensimmäiseksi sijoituspaikaksi.¹⁹⁷ Vastaavasti rintamalta lähetettyyn sähköeseen 10.11.1941, jossa kysytään Uuksusta saatujen 38:n naissotavangin sijoittamisesta, vastattiin että naiset tulisi lähettää järjestelyleiri N:o 1:n Nastolaan.¹⁹⁸ Alun epäselvyyksien jälkeen sotavankitilanneilmoitukset osoittavat, että naisia alettiin sijoittaa yhteen leiriin eli Pelsoon. Sotavankikorttien mukaan naisia lähetettiin ensimmäiseksi myös Karvian sotavankileirille, kuitenkin vasta Pelson leirin lakkauttamisen jälkeen.¹⁹⁹ Pelson leiri lakkautettiin 24.2.1942 ja sen jälkeen naiset sijoitettiin ainoastaan Karvian leirille.²⁰⁰ Naiset siirrettiin Pelsosta joukkokuljetuksena 2.3.1942 Karviaan.²⁰¹

Naissotavankien yleisin reitti sotavankikorttien mukaan oli ensin Pelso tai Karvia, sitten Karvian lakkautuksen jälkeen 13.10.1942 siirrettiin naiset Köyliöön sotavankileiri N:o 1:lle.²⁰² Samaan aikaan naisia sijoitettiin myös sotavankileiri N:o 3:lle Huittisiin. Huittisten leiri lakkautettiin 26.9.1941 ja sotavankileiri N:o 3:n nimeä alkoi kantaa Syyspohjan leiri, jonne sijoitettiin poliittisesti epäilyttäviä vankeja.²⁰³ Suurin osa naisista sijoitettiin kuitenkin Köyliöön, josta heidät siirrettiin 16.1.1943 sotavankien järjestelyleiri 2:n Naarajärvelle, josta heidät sitten palautettiin aikanaan Neuvostoliittoon.²⁰⁴

¹⁹⁷ T 19657/F 26, sv.käsittelyä koskevia asiakirjoja .SArk.

¹⁹⁸ Sv tsto Fa 6, 10.11.1941 saapunut sähkö. SArk.

¹⁹⁹ T 7699/64, Svl 1:stä poissiirrettyjä naisvankeja.

²⁰⁰ T 7536/49 Svl 1, salainen kirjeenvaihto 1.1.-31.7.1942. SArk

²⁰¹ T- 5713/ 8 Svl 2 päiväkirja 1942,2.3.1942. SArk.

²⁰² T 5713/12 Svl 2:n päiväkirja 13.2.-13.5.1942. SArk.

²⁰³ Kotij.Esik.Sv.tsto Fa 5, kirjeistöä, Svl 3:n lakkautuskäskey 19.9.1941. SArk. Kujansuu 1999,34-35.

²⁰⁴ T 7699/64, Svl 1:stä poissiirrettyjä naisvankeja. SArk.

Naisten siirrot leiristä toiseen eivät johtuneet pelkästään heidän erikoisstatuksestaan muiden sotavankien joukossa, sillä sotavankeja siirreltiin yleensäkin paljon leiriltä toiselle. Siirrot johtuivat sotavankien työvoiman käytöstä; vankeja siirreltiin sinne missä työvoimaa milloinkin tarvittiin. Sotavankileirien perustaminen ja sijoitus oli usein sidottu sotavankien käyttöön ja siksi leirien toiminnassaoloajat ja toimintapaikat vaihtelivat työvoiman tarpeen mukaisesti. Suuremmilla leireillä oli yleensä useita ala- ja työmaaleirejä. Vaikka kotialueiden sotavankimuodostelmien alistussuhteet olivat yleensä selvät, ilmeni niissä välillä kitkaa, mikä johtui näistä sotavankien alituisista siirroista. Pelson ja Karvian siirtojen tapauksessa siirrot johtuivat yksinkertaisesti siitä, että leirit lakkautettiin. Naisia saatettiin kuitenkin siirrellä leiriltä toiselle parin henkilön ”erissä” heidän ammattitaitojensa takia, kuten esimerkiksi lääkintähenkilökunnan tapauksessa usein tehtiin: naislääkärit ja yleensäkin venäläinen lääkintähenkilökunta oli haluttua leireillä, joissa ei ollut suomalaista lääkintähenkilökuntaa sotavankien hoitoon.

Sodan alussa 29.6.1941 päämaja määräsi perustettavaksi neljä varsinaista sotavankileiriä eli juuri nämä neljä leiriä, joilla naisia säilytettiin suurimman osan vankeusajasta eli Karvia, Köyliö, Pelso ja Huittinen. Nämä paikat olivat siviilivankiloita, joiden siten ajateltiin soveltuvan myös sotavankien säilyttämiseen. Näissä paikoissa oli sotavankeja säilytetty myös talvisodan aikana ja siten niiden ajateltiin sopivan jatkosodankin aikana, jo sen takia koska suurta vankimäärää ei osattu ennakoida. Sotavankien määrän kasvaessa ja sotavankien käytön saadessa suuremmat mittasuhteet lisääntyivät sotavankileirien määrä. Vuosina 1941-44 perustettiin Suomessa, vallattu alue lukuun ottaen, venäläisiä sotavankeja varten kaikkiaan 32 leiriä.²⁰⁵

Mikään näistä leireistä ei ollut virallisesti ”naisleiri”, mutta esimerkiksi sotavankileiri N:o 1:n päällikkö nimitti Karvian leiriä kirjeessään naissotavankileiriksi.²⁰⁶ Ilmeisesti naisten runsas määrä muuten tavallisella leirillä teki leiristä naisleirin muiden leirien päälliköiden mielissä.

Naisia on liikuteltu leiriltä toiselle suurissa ryhmissä, mikä on varmaankin ollut edullisin ja vaivattomin tapa. Kuljetuksen aikana naiset täytyi eristää miesvangeista ja

²⁰⁵ Mikkola 1976, 34.

²⁰⁶ T 7536/50, sal.kirj.vaihto, Svl N:o 1:n tarkastuskertomus 14.-15.11.1942 suoritetusta tarkastuksesta, 13.12.1942. SARk

heille täytyi järjestää omat vartijansa. Useat naisten edestakaiset siirrot olisivat rasittaneet jo kuormitettua sotavankiorganisaatiota. Naisten tulo aiheutti erikoisjärjestelyitä leireillä, joten oli taloudellisesti helpointa pitää naisia suurempana ryhmänä vain parilla leirillä.

4.5 Erikoisjärjestelyitä leireillä

Naisten tulo sotavankileireille aiheutti muutoksia, joihin ei oltu heti valmiita. Naisille tuli järjestää erilliset parakit ja omat vartijansa. Esimerkiksi Syyspohjan leirille lähetettiin ilmoitus, jossa sanottiin, että leirille tullaan sijoittamaan naissotavankeja ja että heidät ja vähemmistökansalaisuuksiin kuuluvat tulisi eristää omiin parakkeihinsa.²⁰⁷

Vastaukseksi päällikkö Lauri Holopainen kirjoitti: *”Päämajan valvontaosaston sijoitusmääräykset huomioon ottaen ja sen vuoksi, ettei samassa parakissa voida kyllin tehokkaasti pitää eri vankilajeja erillään, ei leirille pitäisi lähettää naisvankeja ennen kuin piikkilanka-aita saadaan valmiiksi kahden, mahdollisesti kolmen parakin ympärille, minkä rakennusvaiheen toteuttamisesta ilmoitan myöhemmin. Vielä ilmoitan että jokaiseen parakkiin saadaan mahtumaan 100 sotavankia.”*²⁰⁸

Leirille lähetettävistä naisvangeista oli tällöin saatu tieto pari päivää aikaisemmin.²⁰⁹ Määräysten mukaan naiset täytyi eristää miesvangeista. Naisten parakin vartiomiehen ensisijaisena tehtävänä olikin ohjeiden mukaan: *”..estää mies- ja naisvankien seurustelu, tarpeen vaatiessa ampuma-asetta käyttäen. Ensin vartiomiehen on huutaen käskettävä sotavangit poistumaan piikkilanka-aidan läheisyydestä, jos tämä ei auta, on ammuttava varoituslaukaus, ja lopuksi kohti.”*²¹⁰

Naisvankien saapuminen leireille, vaikkakin miesvankeja pienempinä ryhminä, vaati ylimääräisiä kustannuksia ylimääräisinä vartiointi- ja rakennustöinä. Esimerkiksi Syyspohjassa, jossa parakkeihin mahtui 100 henkeä, ei naisia ollut täyttä parakillista koko sen toiminnan aikana. Esimerkiksi sotavankeja luovutettaessa siellä oli 24

²⁰⁷ T 19653/5-6, Valvontaosasto 6 a, salaista kirjeistöä, järj.a-j. lähetetty 4.11.1941. SArk.

²⁰⁸ T 6861/6, Svl 3, läh.kirjelmiä, 21.10.1941. SArk.

²⁰⁹ T 6861/6, Svl 3, läh.kirjelmiä, 19.10.1941. SArk.

²¹⁰ T 6861/18, sal. Saap. Kirjelmiä 1941: Svl 3:n vartiopaikka N:o 6:n erikoisohjeet. SArk.

naista.²¹¹ Kuitenkin parakeista koitui lämmityskuluja vaikka ne puolityhjillään olivatkin eikä muita vankeja niihin voinut sijoittaa.

Erikoisjärjestelyihin kuuluivat myös naispuoliset vanginvartijat. Heitä ei kuitenkaan ollut aina tarpeeksi saatavilla, ja pätevistä oli aina pulaa. Kävipä niinkin, ettei Kotijoukkojen esikunta huomannut määrätä naisvartijoita leirille, jolle naisvankeja oli jo ilmoitettu saapuvaksi. Syyspohjan leirin päällikkö Holopainen kirjoitti seuraavasti: *”Päämajan ilmoitettua, että tähän sotavankileiriin tullaan sijoittamaan myös naisvankeja, anon Kotijoukkojen esikunnan toimenpidettä siihen, että tänne komennettaisiin Päämajan välttämättöminä pitämät 2 naisvartijaa naisvankien hoitamista varten. Tehtävän luonteen mukaisesti olisi suotavaa, että naisvartijat olisivat aikaisemmin toimineet joissakin sosiaalisessa luottolaitoksessa. Mahdollisesti sosiaaliministeriö voisi kouluttaa p.o henkilöt esim. jostain alaisestaan työlaitoksesta.”*²¹²

Kirjeestä voi huomata sen, kuinka huonosti järjestettyä ja sekavaa oli sotavankiorganisaation toiminta sodan alussa. Tämän kirjeen jälkeen joutui päällikkö Holopainen vielä ilmoittamaan Päämajan esikunnalle (21.10.1041 lähetetty kirje), ettei leirille oikeastaan voitaisi vielä ottaa naisvankeja ennen kuin kaikki parakit olisivat valmiina vastaanottamaan vangit. Päämajan esikunta näyttää antaneen vain määräyksiä ilman tarkkaa tietoa kunkin leirin oloista ja vastaanottokyvystä.

Naisvartijoita saatiin esimerkiksi Hämeenlinnan naisvankilasta ja Kuopion lääninvankilasta. Ainakin Hämeenlinnasta tulleiden naisvartijoiden palkan maksoi Hämeenlinnan vankila.²¹³ Koska leirit olivat tähän sodan alussa Kotijoukkojen esikunnan alaisuudessa, nimitti se yleensä suojeluskuntaupseerin leirin johtoon ja muukin henkilökunta muodostui suojeluskuntalaisista. Jatkosodan kuluessa määrättiin vartijoiksi lisäksi reserviläisiä ja haavoittuneita, jotka olivat rintamapalvelukseen kelpaamattomia. Vartijoiden tuli olla alokaskoulutuksen suorittaneita sotilaita ja alle 18-vuotiaat saivat toimia leireillä ainoastaan lähettipoikina. Vankileireille sijoitettu henkilöstö oli yleensäkin heikkotasoisista, koska paras osa Puolustusvoimien

²¹¹ Pietola 1987,129.

²¹² T 6861/6, Svl 3,läh.kirjelmiä, 19.10.1941. SArk.

²¹³ T 7536/67a, Svl 1, kirje Kotij.esikunnalle 19.10.1942. SArk.

henkilöstöstä oli luonnollisesti rintamalla.²¹⁴ Naisvartijat taas saattoivat usein olla myöslottia. Esimerkiksi Jevgenia Adler nimittää omaa vartijaansa Karvialla lotaksi ja ainakin valokuvissa nainen oli pukeutunut lottapukuun.²¹⁵

Naisvartijoista oli pulaa, varsinkin niistä, jotka olivat päteviä. Hyville vartijoille olisi ollut tarvetta useammallakin leirillä. Naisvartija Paavola yritettiin siirtää toiselle leirille sotavankileiriltä Köyliöstä, mihin leirin päällikkökapteeni Mustonen vastasi Kotijoukkojen esikunnalle seuraavasti: *”Kun naissotavankileiri Karvialle perustettiin, komennettiin puolustuslaitoksen pyynnöstä Hämeenlinnan naisvankilasta naisvanginvartija Paavola Hämeenlinnan puolustuslaitoksen käyttöön,saaden palkan Hämeenlinnan naisvankilasta. Oltuaan siis alusta alkaen naissotavankien vanhimpana vartijana, tuntee hän henkilökohtaisesti kaikki k.o vangit, jonka vuoksi olisi mitä tärkeintä, että hänen komennustaan ei vankeinhoitovirasto peruuttaisi, vaan antaisi sen edelleen jatkua naissotavankien tultua siirretyksi tänne. Pyydän toimenpidettä komennuksen jatkamiseksi koska tietooni on tullut että Paavola koitetaan asianomaiselta taholta saada Karvian varavankilan palvelukseen. Asianomainen on halukas jäämään tänne entisillä ehdoilla.”*²¹⁶

Köyliön leiri ei kuitenkaan saanut pitää Paavolaa, sillä hänet siirrettiin pois. Siitä ei ole tietoa, joutuiko hän ensin Karvialle, mutta 21.1.1943 kyseli Köyliön leirin päällikkö Mustonen häntä takaisin sotavankien järjestelyleiri N:o 2:lta: *”Koska leirimme käyttöön Kotijoukkojen esikunnan luvalla jätettiin 10 kpl naissotavankeja ja naisvartija rouva Paavola joka joutui myöhemmin komennetuksi leirillenne ja tämän takia jäimme ilman naisvartijaa, pyydämme, että mikäli rouva Paavola jää jatkuvasti leirillenne, hänen tilalleen ensitilassa siirrätte uuden naisvartijan, joksi ehdotamme vartija Hannulaa. Mikäli rouva Paavola palaa leirillemme, ei k.o siirtoa tarvitse suorittaa.”*²¹⁷

Organisointi ei näytä parantuneen sodan edetessä; eikä naisvartijoita näytä edelleenkään olevan tarpeeksi. Naisia ei ollut hajautettuna monilla leireillä, vaan heitä pidettiin suurina ryhminä parilla leirillä. Sotasairaaloissa oli jonkin verran naisvankeja hoitajina.

²¹⁴ Kujansuu 1999,44.

²¹⁵ Jevgenia Adlerin haastattelu dokumentissa Ryssä perkele-sotavankina Suomessa. Tv 1 dokumentti,esitetty 3.12.2000.

²¹⁶ T 7536/67a, Sv1 1, kirje 19.10.1942. SArk.

²¹⁷ T 8622/23, Sv.järj.leiri N:o 2, sv.vartiointia koskevat kirjelmät,21.1.1043. SArk.

Naisvartijoita tarvittiin vain parille leirille, verrattuna kaikkien sotavankileirien määrään. Toisaalta naisvanginvartijan ammatti ei oletettavasti ollut tuohon aikaan kovinkaan yleinen eivätkä sotavankileirin vartijat tehtävät luultavasti kiinnostaneet suuria määriä lottia tai muita kotirintamalla sotaponnistusten kanssa työskenteleviä naisia.

Samalla leirillä, jossa naisvartija Paavolaa pidettiin eli sotavankien järjestelyleirillä Naarajärvellä, oli niin ikään naisvartijapula ja päällikkö, luutnantti Söderholm kirjoittikin Kotijoukkojen esikunnalle seuraavaa: ”*Anon, että leirillemme ensitilassa toimitetaan kaksi naisvartijaa lisää. Sillä nykyisellä vartijamäärällä ei pystytä saamaan aikaan tarpeeksi tehokasta vartiointia naissotavankien suhteen. Työ kärsii tästä ja lisäksi paljon tarpeelliseksi katsottuja tärkeitä töitä on vartioimisen puutteessa täytynyt jättää suorittamatta.*”²¹⁸

Naisvartijoiden palkkaus aiheutti epäselvyyksiä Syyspohjan leirillä useaan otteeseen. Leirille oli siirretty vanginvartija Aino Lipponen, jonka palkkaus aiheutti pään vaivaa koko hänen leirillä työskentelemänsä ajan. Huhtikuussa 1942anoi leirin päällikkö lisää palkkaa Aino Lipposelle, koska nykyinen palkkaus, 600 mk kuussa, piti hänen mukaansa: ...”*työmäärään ja erinomaiseen palvelusintoon nähden täytyy pitää riittämättömänä, anon, että naisvartija Lipposelle saataisiin kuluvan huhtikuun alusta lukien maksaa palkkiota 900 mk kuukaudessa.*”²¹⁹

Joulukuussa 1943 oli Ainon Lipposen palkkausta taas muutettu, ja tällä kertaa se oli muutettu pelkästään rahalliseksi ilman luontaisetuja kuten ruokailua leirillä. Päällikkö Holopainen joutui taas anomaan palkkauksen muuttamista:...”*anon, että mainittu naisvartija, huomioon ottaen leirin syrjäisen sijaitsemispaikan ja siitä johtuvan hankaluuden hankkia itse tänne ruokatarpeita sekä erittäin hankalat ruoanvalmistusmahdollisuudet, saataisiin ottaa korvausta vastaan ruokailevien kirjoihin 1.12.1943 lukien sillä hänelle on täällä annettu mainitusta päivästä alkaen sotilasmuonaa vähennettynä kuitenkin sokerilla ja muona-annostupakalla, koska p.o. henkilö ei ole voinut muuten muonitustaan järjestää.*”²²⁰

²¹⁸ T 8622/23 Sv.järj.leiri 2,yleinen kirjeenvaihto, 3.2.1943.SArk.

²¹⁹ T 6861/12 Svl 3, läh. kirjelmiä, 24.4.1942. SArk.

²²⁰ T 6862/7, Svl 3 läh.kirjelmiä, 10.12.1943.SArk.

Lipposen ulkoasukin aiheutti ongelmia, sillä hänelle jouduttiin tilaamaan Lotta Svärd yhdistyksen Saimaan piirin piirijohtokunnalta uusi lottapuku, koska vanha oli kirjeen mukaan niin kulunut. Samassa kirjeessä mainitaan Lipposen työskentelevän leirillä vartijana ja lottavanhimpana.²²¹

Vielä vuonna 1944 palkkaus aiheutti ongelmia sotavankileiri 3:lla, sillä taas tiedusteltiin Saimaan suojelunkuntapiiriltä naisvartija Lipposen palkkauksesta. Tällä kertaa tiedusteltiin minkälaisia luontaisetuja hän tulisi nauttimaan, sillä rahapalkka oli selvillä.²²² Naisvartijat, kuten naisvangitkin, näyttävät olleen ongelmallisia organisaatiolle useiden hämminkien takia. Ilmeisesti palkkauksesta ja siihen kuuluvista eduista ei ole ollut yhtenäistä ohjesääntöä tai sitten se on ollut ylimalkainen eikä se siten soveltunut kaikkien sotavankileirien käyttöön. Toisaalta, palkkauksen epäselvyyksiä koskevia kirjelmiä löytyi vain sotavankileiri N:o 3:n arkistoista; yleiset käytännöt eivät aina sopineet "erikoisleirin" käytäntöihin.

4.6 Oma parakki kullan kallis

Kansainvälisen normiston mukaan sotavankien majoituksen järjestelyjen tuli olla verrattavissa siihen majoitukseen, minkä isäntävaltio varasi omalle sotaväelle. Kansainvälinen säännöstö määritteli kuitenkin joiltakin osin varsin epämääräisesti sotavankien majoituksen järjestelyn. Majoitus jäi olennaisilta osiltaan (hygieenisuus, kosteus, lämmitys, valaistus) riippumaan isäntävaltion päätöksistä. Varautumattomuus suureen sotavankimäärään heijastui selvästi vankien majoituksen järjestelyissä. Varsinkin sodan alussa oli sotavankien majoitus yleensä järjestetty tilapäiseksi ja eikä siinä huomioitu esimerkiksi terveyteen vaikuttavia seikkoja. Vangit sijoitettiin mitä erilaisimpiin käytettävissä oleviin suojiin. Esimerkiksi sodan alussa 1941 erään järjestelypaikan toimintakertomuksesta selviää, ettei niissä ollut vielä silloin majoitustiloja juuri nimeksikään. Sotavankien piti viettää yönsä taivasalla piikkilanka-aidan ympäröimänä. Olosuhteet sotavankimuodostelmissa vaihtelivat sekä ajallisesti että sijoituspaikoittain paljon, kuten tarkastuskertomuksista käy ilmi. Ensimmäisenä sotavuosina vankileirien majoitustiloille oli ominaista ahtaus. Sitä saatiin lievitettyä

²²¹ T 6862/7, Svl 3, läh.kirjelmiä. SARk.

²²² T 6861/11, Svl 3, läh. kirjelmiä, 4.11.1944. SARk.

sillä, että vangit sijoitettiin työnantajien käyttöön jotka myös majoittivat heidät. Majoitusolosuhteet työkohteissa olivat kuitenkin hyvin vaihtelevat.²²³

Leireillä naiset tuli sijoittaa omiin parakkeihinsa. Kooltaan ne olivat samaa luokkaa kuin miestenkin parakit. Esimerkkinä voidaan mainita Syyspohjan leirin ”Kanalán” eli naisten parakin mittoja: tilavuus oli 175 m², johon oli majoitettuna 18 vankia. Tilavuutta henkeä kohden oli noin yhdeksän neliometriä. Parakkien laaduissa löytyi leirikohtaisia eroja, jotka näkyvät vertailemalla eri leirien tarkastuskertomuksia. Vuonna 1942 elokuussa Karvian leirille tehdyssä tarkastuksessa todettiin leirin parakkien olevan: ”...siistit, tilavat ja paremmin tarkoitustaan vastaavat kuin aiemmin sotavankileireillä näkemäni. Tilanahtautta ei leirillä ole.”

Myös Köyliön leiri sai hyvät arvostelut lokakuun alussa 1942 suoritetussa tarkastuksessa, jonka teki sotavankitarkastaja Waldemar Spåre. Leirillä tehtiin seuraavia huomioita: ”Kaikkein parhain olo oli Karvialta muutetuilla naisvangeilla, heidän asuntonsa oli hirsistä, korkeat, valoisat huoneet, joissa oli paperiverhot ja kukkia.”²²⁴ Lisäksi raportissa huomautetaan, että naiset tulisi erottaa toisistaan ja parakit tulisi jakaa eri osastoihin, koska: ”...naissotavangit ovat iältään, moraaliltaan ja luonteeltaan niin erilaisia, ettei heidän saisi antaa vaikuttaa vahingollisesti toisiinsa”²²⁵

Syyspohjan leiri sai vuonna 1942 myönteistä palautetta hyvästä sijainnistaan, sillä sotavankitarkastajan mielestä se oli sijoitettu niin hyvälle paikalle, että kelpaisi muuksikin kuin sotavankileiriksi. Parakeissa oli tämän tarkastuksen yhteydessä riittävästi tilaa, lämpöä ja valoa, koska parakeissa oli sähkövalo. Leirialueella vallitsi myös hyvä järjestys ja siisteys. Vankeja kävelytettiin ulkona yksi tunti joka aamu.²²⁶

Syyspohjan leirillä joulukuun alussa 1942 tehdyssä tarkastuksessa majoituksesta mainittiin sen verran, että sitä todettiin olevan riittävästi. Parakkien lämpimän pitävyys arvioitiin huonoksi, paitsi henkilökunnalle kuuluvissa upseeri - ja aliupseeriparakeissa. Vankien varustilanne mainitaan hyväksi, koska vankivarastoon oli vaatteiden vaihtoa

²²³ Mikkola 1976, 56-57.

²²⁴ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 8, tarkastuskertomukset N:o 2-19, H 1. SARk.

²²⁵ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 8, 5.-9.10.1942 Sv. leiri N:o 1:n tehty tarkastus, tarkastuskertomukset N:o 2-19, H 1. SARk.

²²⁶ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus 14.4.1942, tarkastuskertomukset N:o 2-19, H 1. SARk.

varten varattuna jalkineita ja housuja yli 10 prosenttia ja alusvaatteita yli 25 prosenttia.²²⁷ Leirin oloista ei annettu mitään yleisarvosanaa, vaan raportissa vain kerrottiin tilanne lyhyesti. Raportti oli leirin huoltopäällikön Kotijoukkojen esikunnalle laatima.

Sotavankileiri N:o 3 sai myöhemmin myös moitteita: Waldemar Spåren vuonna 1943 tekemässä tarkastuksessa parakkien mainitaan olevan ”....siistit ja vapaat syöpäläisistä, mutta kosteat. Huonossa kunnossa olevat katot ja runsas sateentulo nyt kesällä, kuten käyntinikin aikana, aiheuttivat vesilätäköitä lattialla eräissä parakeissa. Muut parakit: yläruokalan katto vuotaa niin, että seinät ja kattopahvit ovat aivan märkiä. ”Montussa” ja ”Kanalán” naisten osastolla on kokonainen kattopahvi jo pudonnut lattialle sadeveden liuottamana. Seinäpahvit ovat myös monin paikoin pehminneet aivan pilalle. ”Kanalán” miesten osasto, komppania ja ”Sikalán” molemmat asuntoparakit vuotavat myöskin ja ovat seinä- ja kattopahvit monin paikoin aivan turmeltuneet.”²²⁸

Kanala oli tarkoitettu naisille ja suomensukuisille sotavangeille, Sikala taas oli varattu miesvankien käyttöön.²²⁹ Ilmeisesti elokuu oli ollut sateinen, sillä aikaisemmin, maaliskuussa tehdyssä tarkastuksessa ei kosteusongelmia esiintynyt. Naisista mainitaan sen verran, että he näyttivät hyvin ravituilta, naisten parakit olivat suuret ja valoisat ja heillä oli olkiset makuupatjat. Parakit ovat varmaan näyttänekin suurilta, sillä tarkastuksen aikana tällä leirillä oli 15 naisvankia ja 165 miesvankia. Luonnollisesti parakit, jotka oli rakennettu vetämään 100 henkilöä,²³⁰ tuntuivat pienelle naismäärälle suurilta ja siten ne oli helpompi pitää siisteinä. 1943 pidetyssä tarkastuksessa sai leiri taas kiitosta naisten parakeista, jotka todettiin valoisiksi ja suuriksi. Lisäksi mainitaan, että naisilla oli olkipatjat makuulavereillaan.²³¹

Sotavankileiri N:o 1:ssä, eli Köyliössä todettiin naisvankien olot tyydyttäväksi lääkintämajuri W.Lajanderin 18.11.1942 tehdyssä tarkastuksessa. Naiset pidettiin, niin kuin tulikin, täysin eristettyinä. Naiset oli vasta siirretty leirille Karvian tultua lakkautetuksi ja tarkastajan mielestä naisille voitiin helposti järjestää

²²⁷ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus, Sv. Leiri N:o 3, 7-8.12.1942. SArk.

²²⁸ Kotij.Esik.Sv.Tsto,tarkastuskertomus N:o 30, 15.16.8.1943, tarkastuskertomukset H 3. SArk.

²²⁹ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus, Sv. Leiri N:o 3, 7-8.12.1942. SArk.

²³⁰ T 6861/6, Svl 3, läh.kirjelmiä, 21.10.1941. SArk.

²³¹ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 17, 12.-14.3.1943, tarkastuskertomukset n:o 2-19,H 1.SArk.

peseytymismahdollisuudet leirin saunoissa, joten mitään erillisiä saunoja ei tarvinnut rakentaa. Muutamista naisvangeista oli löytynyt päätäitä, mitä varten leirille tuli järjestää täikampoja. Leirillä ei vielä tuona ajankohtana ollut erillistä sairastupaa naisille, mutta tarkastajan mukaan se oli järjestettävissä.²³² Naisten tilat olivat hyvät, sillä kun naiset 1943 siirrettiin Naarajärven järjestelyleirille, otettiin heidän huoneensa alipäällystön ja vartiomiesten käyttöön.²³³

Yleisesti ottaen, pienistä epäkohdista huolimatta, arvioitiin sotavankinaisten asuinolot leireillä tyydyttäväiksi, välistä jopa erinomaisiksi. Poikkeuksen lähteistöön tekee kirje Köyliön sotavankileiriltä, jossa säilytettiin sodan aikana myös turvasäiliö - eli poliittisia vankeja. Kirjeen on laatinut turvasäiliöläinen Kauko Heikkilä, eikä se anna kovinkaan mairittelevaa kuvausta leirin oloista. Heikkilä arvostelee leirin oloja seuraavasti: ”...*puna-sotilaiden olot tällä leirillä muodostuivat erittäin kurjiksi. Heidän osakseen tullut kohtelu vastasi kaikissa suhteissa punakaartilaisten kohtelua vankileireillä 1918. Asunnot ahtaat, pimeät ja likaiset. Ruokaa aivan riittämättömästi ja sangen usein sekin pilaantunutta ja pilaantuneista ruoka-aineista valmistettua. Varusteet puutteelliset. Lääkintähuolto, varsinkin alussa, pelkkää muodollisuutta. Kohtelu raakaa-peittelemättömästi terroria....Kun elo-syyskuun vaihteessa 1941 suuri osa turvasäiliöläisistä lähetettiin armeijaan, saivat punasotilaat näiden parakit. Nämä asunnot olivat kunnollisia sikäli, että niissä oli hiukan valoa, mutta ne asutettiin äärimmäisen ahtaasti ja katot vuotivat.....Tällaisissa oloissa joutuivat – sairaatkin-sotavangit koko ankean vankeustalven 1942.Ei ollut puhettakaan mistään makuuvaatteista, ei edes mistään pehmikkeistä aluksiksi. Lavitsoille ei sopinut istumaan suorana ja lattialla tai käytävällä ei sopinut läheskään kaikki yhtä aikaa seisomaan. Tällaisiin murjuihin työnnettiin melko kiinteästi 150 vankia ja isompiin parakkeihin asutettiin suhteellisesti enempi.*”²³⁴

Heikkilä mainitsee kirjeessään, että muut turvasäiliöläiset todistavat mainitut tapaukset oikeiksi. Heikkilän kirjeen todistusvoima on kyseenalainen; tuskin turvasäiliöläinen, joka yleensä oli aktiivinen kommunisti, olisi suhtautunut minkään sotavankileirin oloihin neutraalisti, saati sitten kiitellyt oloja. Kirjeessä ei ole päiväyksiä eikä

²³² Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 15,18.11.1942, tarkastuskertomukset H 2. SArk.

²³³ Kotij. Esik. Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 16,3.-7.3.1943, tarkastuskertomukset 2-19,H 1.SArk.

vuosilukua. Naisista siinä ei mainita mitään.(Naisia tuli leirille 13.10.1942 ja he asuivat siellä aina 16.1.1943 asti.) Talvella 1942 ilmeisesti tarkoitetaan kevättalvea ennen naisten tuloa syksyllä leirille.

Lokakuun alussa tehtiin Köyliöön tarkastus, jossa leiri sai positiivisen arvostelun: naisten parakkien oloja kehuittiin erinomaisiksi ja leirin päällikkö sai tarkastajalta hyvät arvostelut kurinpidostaan ja leirin oloista yleensäkin: *”Köyliön vankileiri on hoidettu hyvin ja ylläpitää leirin päällikkö kapteeni Mustonen kuria ja järjestystä. Kun hänet nimitettiin tähän toimeen, oli Köyliön reservivankila suomalaisia poliittisia vankeja varten, vielä toiminnassa täällä, mutta kuten tunnettua, on nyttemmin Karvian leiri muutettu tänne, jossa m.m. on 124 naisvankia, ja suomalaiset poliittiset vangit on muutettu Karvialle. Täten on helpompi ylläpitää järjestystä ja kuria. Suomalaiset kommunistit koettivat puheiden ja salateitse toimittamiensa kirjelappusten avulla vaikuttaa venäläisiin vankeihin..”*²³⁵

Mikkola mainitsee erään Köyliön vankileirille tehdyn tarkastuksen, joka tapahtui helmikuussa 1943. Tässä tarkastuksessa todetaan, että majoitus oli järjestetty kolmeen parakkiin. Kahteen suurimpaan oli sijoitettu yliupseerit ja pienimpään esiuupseerit. Makuulaverit parakeissa olivat kolmessa kerroksessa. Sotavangeilla oli myös vuodevaatteita (patja ja tyyny). Valaistus leirillä oli hyvä ja vangeilla oli tarkastajan mukaan riittävästi oleskelutilaa ja lämpöä (18 C).²³⁶

Mikä onkin totuus leirin (ja leirien yleensä) oloista, näyttää kuitenkin siltä, että naisten olot ovat leirien parakeissa olleet hieman miehiä paremmat, lähinnä heidän vähäisemmän lukumääränsä takia. Sukupuolella ei näytä olleen siihen vaikutusta. Leireillä pyrittiin järjestämään erillisiä tiloja naisille peseytymismahdollisuuksineen. Siinä onnistuttiin melko hyvin, ainakaan tarkastusraporttien mukaan mitään suuria epäkohtia ei esiintynyt sotavankileiri N:o 3:n kosteusvaurioita lukuun ottamatta.

²³⁴ Kansan Arkisto, Suomi toisessa maailmansodassa, II sotatapahtumat/sotavangit:suomalaisten sv.leirejä ja sotavankien kohtelua ja pahoinpitelyä niissä. Yhteenvetoja sotavankien kohtelusta. ka.

²³⁵ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 8, Sv.leiri N:o 1:n tarkastus 5.-9.10. 1942, tarkastuskertomukset N:o 2-19, H 1. SARk.

²³⁶ Mikkola 1976, 60.

4.7 Ruokaa, lämpöä ja lääkintää

Elintarviketilanne Suomessa oli erittäin heikko talvisotaa seuranneina vuosina. Näin oli etenkin vuosina 1941-42. Huono ruokatilanne vaikutti sotavankeihin siten, että keväällä 1942 oli sotavankien kuolleisuus suurimmillaan leireillä. Naiset eivät saaneet sukupuolensa takia parempia ruoka-annoksia. Toisaalta, kuten edellä kerrotaan, saivat Syyspohjan leirin naiset C-annoksen vaikeivätkään todella raskasta työtä tehneitä.

Sotavankeja muonitettiin erilaisten annostelujen mukaan. Annostelut oli jaettu A-, B-, ja C-annoksiin, joista C oli tarkoitettu erittäin raskasta työtä tekeville, heikoille ja sairaalloisille ja sairaaloissa huollettaville sotavangeille. B-annos oli tarkoitettu tavallista työtä tekeville ja A-annos taas työttöminä olleille sotavangeille. C-annoksen kalorimäärä oli 2800 kilokaloria, B-annoksen 2389 kilokaloria ja A-annoksen 1880 kilokaloria.²³⁷ Vaikka jokainen leiri sai nämä annostaulukot, vaihtelivat niiden muona-annokset laadultaan ja määrältään. Usein myös kävi niin, että C-annokseen oikeutettua, erittäin raskasta työtä tekevä vanki sai vain B - tai A-annoksen.²³⁸

Suomalaisilla sotavuosien korttiannosten kilokalorimäärät vaihtelivat kevyen työn tekijällä vuoden 1942 syksyn alhaisesta 1000 kilokalorista 1500 kilokaloriin. Erittäin raskaan työn tekijän päivittäinen kalorimäärä vaihteli 1950 kilokalorista 2800 kilokaloriin. Suomalaisten korttiannosten kalorimäärä näyttää olleen pienempi kuin sotavankien. Yleisesti suomalaisten kilokalorimäärät olivat alhaisimmalla tasolla Euroopassa. Silvo Hietanen mainitseekin, että Kansanhuollon takaamalla korttiannoksilla suomalainen kuluttaja olisi nääntynyt nälkäänsä, mutta todellisuudessa hän saattoi kuitenkin ahmia perunaa, porkkanaa ja lanttua, sillä perunaa ja juureksia oli suurimman osan sota-ajasta vapaasti saatavilla. Lisäksi kansalaisilla oli käytettävissä musta pörssin kauppa, josta ne, joilla oli varaa, pystyivät täydentämään ruokavaliotaan.²³⁹ Näitä lisäravinnon mahdollisuuksia ei sotavangeilla ollut.

Naiset saivat ainakin Syyspohjan leirillä C-annoksen, minkä johdosta he näyttivät Waldemar Spåren raportissa hyvin ravituilta. Tämän raportin mukaan naiset paikkasivat vaateita ja pesivät pyykkiä leirillä eli suorittivat normaaleja leireillä naisvangeille

²³⁷ Kotij, Esik. Sv, Tsto, 16.3.1942: sotavankien muona-annos. SARk.

²³⁸ Mikkola 1976, 85-90.

määrättyjä töitä.²⁴⁰ Näitä töitä ei kuitenkaan voida laskea raskaisiin töihin. Ruoka oli saanut kohtalaiset arvostelut tarkastuksissa, mutta valituksiakin oli tullut. Valituksien takia maistoi sotavankitarkastaja W.Spåre ruokaa Naarajärven leirillä tehdyn tarkastuksen yhteydessä ja totesi sen hyvin valmistetuksi. Sotavangeilta asiaa tiedusteltuaan he kertoivatkin ruoan parantuneen ”...*eikä keittokaan ollut niin heikkoa kuin se oli ollut aikaisemmin, koska kokit laittoivat osan päivän jauhoannoksesta keittoon.*”²⁴¹

Voi vain arvailla, oliko ruoka tosiaan joka päivä yhtä hyvää vai oliko tarkastajan tuloon osattu varautua. Ehkä tarkastaja halusi vankeja haastatteleamalla saada todellisen kuvan tilanteesta. Toisaalta ei ole ihme, jos leireillä ruoan taso on ollut alhainen johtuen huonosta elintarvikkeiden saatavuudesta.

Sotavankien terveydestä huolehdittiin leirien sisällä, minkä lisäksi vaikeimmin sairaat lähetettiin sotavangeille tarkoitettuihin sairaaloihin. Näitä sairaaloita perustettiin vuonna 1941 viisi ja vuonna 1942 yksi. Ne eivät kuitenkaan olleet yhtäjaksoisesti toiminnassa koko sodan ajan. Lievemmit tapaukset pyrittiin aina hoitamaan leirien sairastuvissa. Hoitohenkilökuntaan leireillä kuului (tai olisi pitänyt kuulua) leirin lääkäri, lääkintäaliupseeri ja yksi sairaanhoitaja. Heidän lisäksi leireillä käytettiin venäläistä hoitohenkilökuntaa: sanitäärejä, sairaanhoitajia ja lääkäreitä.

Sotavankinaisten terveystilanteesta voidaan todeta, että naisia hoidettiin leireillä omissa sairastuvissa, joissa oli yleensä aina pari naista hoidettavana. Leirien arkistoista löytyy myös passituksia sotasairaaloihin, mitä tehtiin silloin kun leirin oman sairaanhoidon voimavarat tai taidot eivät riittäneet. Poikkeuksiakin oli, kuten Syyspohjan leirillä naissanitäri Nadezhda Glushkova, joka ”..*ei voi hoitaa tehtäviään, koska hän potee vaikeata vatsahaavaa, on maannut jo monta kuukautta eikä voi parantua, kun leiri ei voi antaa hänelle dieettiruokaa. Hän rukoilee siirtoa sairaalaan.*”²⁴²

Kuten jo edellä mainittiin, ei sairaaloihin passitettu kuin vakavimmat tapaukset eikä Glushkovaa vielä oltu luokiteltu sellaiseksi. 24.11., eli 8 päivää tarkastuksen jälkeen,

²³⁹ Hietanen 1990, 303-315.

²⁴⁰ Kotij.,Esik.Sv,Tsto, tarkastuskertomus N:o 17,12.-14.3.1943, tarkastuskertomukset N:o 2-19, H. SArk.

²⁴¹ Kotij.,Esik.Sv,Tsto, tarkastuskertomus N:o 28, 21.-24.7.1943, tarkastuskertomukset H 3. SArk.

²⁴² Kotij.,Esik.Sv.Tsto,tarkastuskertomus N:o 30, 15-16.8.1943, tarkastuskertomukset H 3. SArk.

hänet passitettiin sotasairaalaan.²⁴³ Glushkova passitettiin sotasairaalaan vielä kerran seuraavan vuoden lokakuussa jolloin taas leirin muut naisvangit siirrettiin järjestelyleirille Naarajärvelle.²⁴⁴ Yleisesti ottaen naisvangit voivat Syyspohjan leirillä miesvankeja paremmin, sillä he saivat työskennellä leirillä leirin omissa kohteissa, kuten ompelimosassa ja keittiössä. Muuten leirin vankeja ei saanut leirin erikoisstatuksen vuoksi käyttää leirin ulkopuolisissa työkohteissa. Toimettomuus ei ollut vangeille hyväksi ja sotavankitarkastajat Maximilian Spåre ja Waldemar Spåre huomauttivatkin siitä raporteissaan huhtikuussa 1942 ja elokuussa 1943.²⁴⁵

Raporttien mukaan sotavankien terveydenhoito oli tasoltaan tyydyttävää. Epäkohtia esiintyi suomalaisen henkilökunnan puolelta: kahdessa tapauksessa mainitaan raportissa, että henkilökunta oli haluton tai välinpitämätön sotavankien hoidossa. Syyspohjan leirillä huhtikuussa 1942 tehdyssä tarkastuksessa todettiin leirin lääkäristä seuraavaa: ” *Kunnanlääkäri (nainen) rupesi leirin lääkäriksi sillä nimenomaisella ehdolla, ettei hänen tarvitse hoitaa sotavankeja. Hän siis hoitaa vain omaa henkilöstöämme. Sotavankien sairaanhoito on niinmuodoin jäänyt yksinomaan venäläisten sotavanki lääkäreiden varaan, joita leirillä on yksi mies ja yksi nainen. Tämä asiointi on ilmeisesti annettujen ohjeiden vastainen, sillä 1) sotavankeja – lääkäreitäkin – saa käyttää vain apuhenkilökuntana ja 2) kunnanlääkäri ei voi kieltäytyä hoitamasta sotavankeja, jos hän saa siitä määräyksen.* ”²⁴⁶

Sotavankileiri N:o 2:lla Karviolla todettiin lääkärin olevan hieman haluton tehtäviensä suorittamisessa. Lääkintäkapteeni P.G.Forssellin leirille tekemässä tarkastuksessa 11.-16.8.1942 todettiin, että: ” *Tuntuu siltä, että leirin lääkäriltä puuttuu sekä halua ja aikaa ja että myöskin jossain määrin taitoa leirin lääkärin tehtävien hoitamiseen. Lääkintäaliupseeria ei leirillä ole.* ”²⁴⁷

Ilmeisesti sotavankien hoitaminen ei aina lääkäreitä kiinnostanut. Poikkeuksena oli Köyliön leiri, jossa raportin mukaan kävi oma lääkäri kahdesti viikossa ja vielä yksi

²⁴³ T 6862/3, Svl 3, läh.kirjelmia, 24.11.1943. SArk.

²⁴⁴ T 6862/3, Svl 3, läh.kirjelmia, naissotavangin passitus 2.10.1944. SArk.

²⁴⁵ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus 14.4.1942, tarkastuskertomukset N:o 2-19, H 1. SArk.

Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 30, 15.16.8.1943, tarkastuskertomukset H 3. SArk

²⁴⁶ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus 14.4.1942, tarkastuskertomukset N:o 2-19, H 1. SArk.

²⁴⁷ Kotij.esik.sv.tsto, Lääk.kapt.P.G.Forssellin tarkastusmatka Svl.N:o 1:n, Köyliö ja Svl N:o 2:n, Karvia. SArk.

lääkintäaliupseeri. Lisäksi leirillä oli yksi venäläinen sotavankilääkäri ja kaksi naispuolista sotavankilääkärää. Kun suomalaisten lääkärin asenteet ovat olleet edellä mainittujen tapausten luokkaa, ei leireillä ole ollut muutenkaan mahdollisuutta järjestää terveydenhoitoa kuin käyttämällä vankeja. Sotavankien käytöstä lääkinnässä myöhemmin enemmän.

Tarkastuskertomusten mukaan voidaan todeta, että ensimmäisinä vuosina oli leirien sairaanhoito puutteellista. Pienemmiltä leireiltä saattoivat sairaanhoitopaikat ja hoitohenkilökunta puuttua kokonaan. Niissä leireissä, jossa sairaanhoito oli järjestetty, oli lääkintähenkilökuntaa sotavankien määrään nähden liian vähän ja henkilökunta saattoi olla puutteellisesti koulutettua tai jopa kokonaan sopimatonta.²⁴⁸

Naisia passitettiin leireiltä melko säännöllisesti sotasairaaloihin. Siitä ei ole varmuutta, saivatko he sukupuolensa takia parempaa hoitoa. Ainakin leirien arkistoista löytyneiden passitusten mukaan naisia on viety sotasairaaloihin varsin usein; miltei jokaisessa passituksessa oli nainen tai naisia. Raskaana olevat naiset pyrittiin siirtämään sotasairaaloihin synnyttämään²⁴⁹

Kerran Lappeenrannan 65.sotasairaala palautti marraskuussa vuonna 1943 Naarajärven järjestelyleiriin 6 naisvankia, joista kolmen kohdalla syynä oli se, etteivät he tarvitse muuta hoitoa kuin suolahappoa. Yksi naisvanki, Ljudmila Byhovets, palautettiin siksi ettei hän ollut suostunut hoitotoimenpiteisiin, joihin olisi kuulunut kokeiden ottaminen ja leikkaus.²⁵⁰ Onko takaisin passituksen syynä ollut lääkärin haluttomuus hoitaa naisvankeja vai se, etteivät he kovin sairaita alun perin olleetkaan, on vaikeaa todeta. Vankeja ei, kuten edellä jo mainittiin, kovin vähäisin syin ja siten kohtalokkain seurauksin, siirretty sotasairaaloihin vaan heitä pyrittiin viimeiseen asti hoitamaan leireillä. Toisaalta, onko naisia ja vankeja yleensä vuonna 1943, jolloin olot Pietolan mukaan leireillä ja sairaaloissa paranivat, lähetetty sitten helpommin sairaaloihin ja joskus liian mitättömistä syistä.

²⁴⁸ Mikkola 1976,95.

²⁴⁹ T 6862/3, Sv1 3,läh.kirjelmää 1943. T 19657/F26, Puolustusvoimien pääesikunta, Sv. Kom.selvityselin,sv.käsittelyä koskevia asiakirjoja. Kotij.esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 30, H 3. SArk.

²⁵⁰ T 8623/3, Sv.järj.leiri N:o 2,sv. Sotavankien passitus 10.11.1943. Siirtoja ja passituksia 1943.SArk.

Tarkastusraportit, joita tässä tutkimuksessa on käytetty, eivät anna kovin negatiivista kuvaa sotavankileirien oloista. Vaikka edellä mainittua turvasäiliöläisen kirjettä voidaan pitää jossain määrin provosoivana, oli huonoissa oloissa esimerkiksi Pietolan mukaan totuuttakin. Sotavankien kuolleisuus oli korkea vuosina 1941-42. Mikkolan mukaan ensimmäisinä vuosina suurin sotavankien kuolemien syy olivat nälkätaudit, mitkä johtuivat liian raskaasta työstä ja siihen nähden ravintoarvoiltaan liian pienistä ruoka-annoksista. Tarkastusraporteissa mainittiin, että vankien kunto oli rintamarasitusten jälkeen niin huono, ettei leirin muonitus enää pystynyt sitä korjaamaan.²⁵¹ Pietolan mukaan sotavankien joukkosairastumiset ja –kuolemat 1941-42 johtuivat osaksi siitä, että tuolloin sotavankien sairaalat oli organisatorisesti poistettu Päämajan lääkintöosaston alaisuudesta ja alistettu Kotijoukkojen esikunnalle. Vangit eivät siis Pietolan mukaan saaneet riittävän humanitääristä kohtelua johtuen ”*kiihkomielisistä kotijoukkojen esikuntaupseereista heimoaatteineen ja rotuoppeineen.*”²⁵²

Olot helpottuivat kun sotavankiasiat alistettiin vuonna 1943 Päämajan sotavankikomentajan esikunnalle.²⁵³ Nälän lisäksi vankeja tappoi leireillä erilaiset sairaudet kuten keuhkotuberkuloosi, pilkkukuume ja lavantauti. Lisäksi vankeja kuoli työtapaturmissa, lähinnä puutteellisen varustelun ja vankien kokemattomuuden takia.²⁵⁴ Naisvankien kuolemista ei leireiltä löydy mainintoja. Terveystilanne on kuitenkin ollut heikko heidänkin joukossaan, ainakin jos tarkastellaan passituksia sotasairaaloihin.

Vaatetustilanne Suomessa vuonna 1941 oli huono. Asepalvelukseen kutsutut miehet voitiin vaatettaa suurin piirtein, kuitenkin osittain lunastamalla heidän omia vaatteitaan. Samoin jalkinetilanne oli sodan aikana huono. Varsinkin sodan alkuaikoina vankien vaatetustilanne oli riippuvainen heidän vangitsemistilanteessa yllään olevista vaatteista. Kun suurin osa vangeista saatiin kesäolosuhteissa, oli puvusto hyvin kevyttä, talvi – ja alusvaatteita puuttui suurimmalta osalta vangeista. Sodan jatkuessa muuttui sotavankien vaatetustilanne vaikeaksi. Heidän päällään olleet vaatteet kuluivat pian käyttökelvottomiksi. Varustäydennyksenä heille jaettiin ensin hyökkäysvaiheen aikana sotasaaaliiksi saatuja varusteita ja niiden loputtua turvauduttiin armeijan

²⁵¹ Mikkola 1976, 100-101.

²⁵² Pietola 1987,86.

²⁵³ Pietola 1987, 86-87.

²⁵⁴ Mikkola 1976, 96-99.

vanhempimallisiin varusteisiin ja myöhemmin käytettiin omien joukkojen käytössä kuluneita huonompilaatuisia varusteita.²⁵⁵

Vankien varustilanne saattoi kirjanpidon mukaan olla tyydyttävä, mutta se oli erityisesti päällyshousujen ja jalkineiden osalta laadultaan sellaista, että se olisi suurelta osalta pitänyt poistaa varusluetteloista. Kun ei ollut mahdollista saada parempilaatuisia vaatteita, oli huonotkin huomioitava ja leirien oli pakko pitää niitä kirjanpidossaan ja vankien päällä.²⁵⁶

Sotavankinaisten vaatetustilanne oli raporttien mukaan melko hyvä, tai ainakin naisten vaatteet olivat miesvankien vaatteisiin verrattuna paremmat. Näin todettiin Naarajärven leirillä tehdyssä tarkastuksessa 1943, jossa mainittiin että naisilla olisi ollut jo vangittaessa enemmän ja parempia vaatteita minkä vuoksi he edelleen näyttivät paremmin puetuilta miesvankien rinnalla.²⁵⁷

Joillakin naisilla saattoi olla paljon vaatetavaraa mukanaan, kuten kolmella sotavankinaisella, jotka kyselivät takaisin omia tavaroitaan Naarajärven leiriltä. Nämä naiset Antonina Fadejeva,²⁵⁸ Maria Pankova²⁵⁹ ja Natalia Kondratjeva²⁶⁰ oli heti vangitsemisen jälkeen syksyllä 1941 sijoitettu Naarajärven järjestelyleirille, josta heidät oli sitten siirretty helmikuussa 1942 Karvian leirille. Naiset olivat siviilejä statukseltaan.²⁶¹ Naisilla oli ollut jo Naarajärvelle tullessa paljon tavaraa verrattuna muihin naisvankeihin. Tämä johtunee siitä, että he olivat vangitsemisensä jälkeen ehtineet ottaa kotoaan mahdollisimman paljon tavaraa mukaan. Kun naiset siirrettiin Karvialle, täytyi heidän jättää selvitysraportin mukaan suurin osa tavaroista Naarajärvelle luettelointia varten. Tavarat oli luvattu lähettää naisille luetteloinnin jälkeen, mutta mitään ei ollut kuulunut ja nyt naiset olivat taas palanneet Naarajärvelle ja kyselivät tavaroitaan takaisin.

²⁵⁵ Mikkola 1976, 62-63.

²⁵⁶ Mikkola 1976, 64.

²⁵⁷ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 28, 21.-24.7.1943, tarkastuskertomukset H 3. SARk.

²⁵⁸ Fadejevasta enemmän seuraavassa luvussa.

²⁵⁹ Pankova Maria Aleksandrovna H-784, syntynyt 17.4.1920 Leningradissa, venäläinen, ammatiltaan liikeapulainen, siviili. Vangittu 9.9. 1941 Vazimassa. Sijoitukset leireille: 28.2.-42 Svl N:o2, 13.10.-42 Svl N:o1, 16.1.-43 Sv. järjestys leiri N:o 2

²⁶⁰ Kondratjeva Natalia Timofejevna H -746, syntynyt 19.8.1921 Leningrad hutor

Plitka. Venäläinen, ammatiltaan tarjoilija, siviili. Vangittu 9.9. 1941 Selo Nazunossa. Sijoitukset leireille: 13.10 -42 Svl N:o 1, 16.1 -43 Svl N:o 2.

²⁶¹ T 7699/64, Svl 1:ltä poissiirrettyjä naissotavankeja. SARk.

Asiaa tutkittiin ja leirin henkilökuntaa haastateltiin. Lääkintävääpeli Karvonen ja Sotilasvirkailija Härkönen vahvistivat kertomuksen niiltä osin, että naisilla oli ollut paljon tavaraa, mitkä täytyi luetteloida ennen kuin he voisivat ottaa ne mukaansa ja että ne todella luvattiin lähettää naisille. Tavarat näyttivät kuitenkin jääneen sotavankien vaatevarastoon, vaikka molemmat muistivat että eri leireiltä oli tullut tiedusteluja tavaroista. Karvonen muistaa, että leirillä olisi päällikön luvalla käytetty sidetarpeiksi yhden naisen mukana ollut kangaspakka.²⁶²

Naisten tavarat näyttivät menneen parempaan käyttöön leirin varastosta. Ja näillä naisilla oli todella huomattavat määrät tavaraa: useita vaatekappaleita ja kokonaisia kangaspakkoja.²⁶³ Vaatepula on kai pakottanut leirin päällikön käyttämään oman käden oikeutta naisten tavaroiden suhteen. On tietysti mahdollista, että naiset liioittelivat vaateita luetellessaan, mutta Naarajärven leirin henkilökuntaan kuuluneet ja tavarat vastaanottaneet miehet muistivat parin vuodenkin takaa naisten valtavat tavaramäärät. Lääkintävääpeli Karvonen muistaa, että naisilla oli vaate tavaraa yhteensä 10 kolia. Koska sotavankien vaateustilanne oli heikko, on vaatteiden menetys varmaankin ollut tuntuva menetys naisille. Mainittakoon vielä, että naisvanki Fadejevalla oli mukana tavaroissaan täysi määrä vastasyntyneen vaatteita, joille hänellä olisi ollut käyttöä, sillä hänelle oli keväällä 42 syntynyt tyttölapsi.

Naisten alusvaatteista näytti leireillä olleen pula, mikä ei ole ihme, sillä varsinkin alusvaatteista oli sotavankileireillä yleensäkin puutetta ja ne olivat laadultaan niin huonoja, että kestivät usein vain 1-2 pesua.²⁶⁴ Syyspohjan leiriltä anottiin täydennystä naisten alus - ja päällysvaatteisiin. Aikaisemmin niitä oli valmistettu miesten alusvaatteista korjailemalla, mutta siinä tuhlaantui liikaa aikaa, koska vaatteiden mallia oli muutettava naisille sopivaksi. Juuri tämän takia oli oikeiden alusvaatteiden saaminen leirille päällikön mukaan ... ”erittäin tarpeellinen ja valtion edun mukainen”²⁶⁵ Vaatteet pestiin ja korjattiin leireillä.

²⁶² T 8633/47, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeusasioita. Kuulustelupöytäkirja 3.2.1943. SArk.

²⁶³ T 8633/47, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeusasioita. Kuulustelupöytäkirja 3.2.1943. SArk.

²⁶⁴ Mikkola 1976, 63.

²⁶⁵ T 6862/7, Svl 3,läh.kirjelmiä 1943. SArk.

4.8 Lapsia leireillä

Naisten leirille tulo toi mukanaan erään erityishuomiota vaativan asian: lapset. Luovutettujen sotavankien tilastossa mainitaan luovutetuksi 204 naisvankia, joista kaksi oli lasta.²⁶⁶ Jatkosodan aikana voidaan kuitenkin löytää leireiltä yhteensä neljä lasta.²⁶⁷ Lapsia oli seuraavilla naisvangeilla: Valentina Ivanova Bakulina, jolla oli tytär nimeltä Lidija Vasiljeva Bakulina, joka syntyi 24.8.1943 65.sotasairaalassa; Maria Semenova Boltunova, jonka tytär, Ljudmila Petrovna Boltunova syntyi 12.1.1944. Molempia naisia säilytettiin Syyspohjan leirillä.²⁶⁸ Siviilivangiksi luokitellulla Pelageja Larionova Kozelskajalla oli myös lapsi, mutta hänestä ei ole tietoja sotavankikorteissa.²⁶⁹ Näistä naisista ei ole löytynyt mainintoja sotavankikorteista, joten he esiintyvät vain leirin arkistoissa. Myöskään mainintoja siitä, milloin he ovat leirille tulleet tai milloin heidät on vangittu, ei löydy. Tämä on harmillista, sillä on hankala selvittää, ovatko naiset tulleet raskaaksi vasta leirillä ollessaan vai rintamalla ennen vangitsemista.

Ainoa sotavankikorteista löytyvä nainen, jolla oli lapsi leirillä, on jo aikaisemmin mainittu Antonina Fadejeva, joka synnytti tyttären 13.3.1942 vankeudessa ollessaan.²⁷⁰ Fadejeva oli raskaana kun hänet vangittiin syyskuussa 1941 Aunuksen piirin Tashenkan kylästä.²⁷¹ Kortin tietojen mukaan Fadejevan tie kulki leiriltä leirille muiden naisvankien kanssa ja vasta vuonna 1943 hänet siirrettiin lapsineen Michikkälän keskitysleirille, mikä oli tarkoitettu siviilivangeille.²⁷²

Leirien päiväkirjoissa tai tarkastuskertomuksissa kyllä mainitaan lapsista, mutta siten, että lasten olemassaolo vain todetaan, sitä ei kommentoida millään tavalla. Karvian sotavankileirille saapui 2.3.1942 lakkautetusta Pelson leiristä 127 naista, joiden mukana oli yksi lapsi, joka oli Pelageja Kozelskajan. Myöhemmin leirin päiväkirjassa mainitaan vain "*naisvanki Fadejevalle syntyi lapsi.*"²⁷³ Fadejevan synnytystä ei mainita Karvian leirin arkistossa eikä sitä päiväkirjassa kommentoida. Synnyttikö Fadejeva lapsen

²⁶⁶ T 19661/B60, sv.luovutukset 15.10.-4.12.1944. SArk

²⁶⁷ T 6863/5,9 Svl 3, läh.kirj. 1944, T 7536/67, Svl 1, yleinen kirj.vaihto 1.1.1942-2.3.1943,

²⁶⁸ T 6863/9, Svl 3, läh.kirj. 1944. SArk.

²⁶⁹ T 7536/67, Svl 1, yleinen kirj.vaihto 1.1.-1942-2.3.1943. SArk.

²⁷⁰ T 5713/12 Svl n:o 2 päiväkirja 13.2.-13.5.1942, 13.3.1942. SArk.

²⁷¹ Syntynyt 7.3.1920, Kalmin alue, Pustoshkinin piiri. Ammatiltaan telefonisti palokunnassa, venäläinen. Vangittu 9.9.1941 Aunuksen piiri Tashenka kylästä. Sijoitukset leireille 28.2.1942 Svl N:o 2, 1.10.-42 28 SotaS, 23.10-42 Svl N:o 1, 16.1.-43 Sv.järj.leiri N:o 2. Naimaton.

²⁷² T 19654, PM Sv. tsto, passitus N:o 286,9.6.1943. SArk.

leirillä vai sotasairaalaan, siitä ei ole mainintoja. Ilmeisesti synnytys sujui niin hyvin, ettei muita toimenpiteitä tarvittu. Lokakuussa siirrettiin Fadejeva lapsineen 28.sotasairaalaan, mutta sitä ei mainita, oliko äiti vai lapsi sairaana. Sairaaloihin pääsyä joutui joskus odottamaan siihen asti, että vaiva oli kehittynyt vakavaksi. Tosin lapsen sairaus olisi voinut olla painavampi syy sotasairaalaan siirtoon kuin äidin.

Kahden muun naisen synnytykset vankeudessa aiheuttivat hämmennystä Syyspohjan leirillä. Syyspohjan leirin päällikkö Lauri Holopainen anoi heinäkuun lopulla lupaa siirtää kohta synnyttävä Valentina Bakulina johonkin sotasairaalaan synnytyksen ajaksi.²⁷⁴ Asiaa tutkittiin, ja Syyspohjan leirillä 25.7.1943 tehdystä tarkastuksesta majuri Teutari ilmoitti Päämajan järjestelyosaston päällikölle naisvanki Valentina Bakulinan tilanteesta seuraavasti : *"leirillä olevalle sotavanki Bakulinalle, jolle tapahtuu synnytys n. kk:n kuluttua, on Päämajan lääkintöosaston ilmoituksen mukaan leirin lääkärin määrättävä tarpeelliseksi katsomansa muona ja hoito ja harkittava, tuleeko synnytyksen tapahtua esim. 65.sotasairaalaan vai voidaanko tarpeellinen hoito antaa leirillä."*²⁷⁵

Elokuussa 1943 Waldemar Spåre mainitsi tarkastuskertomuksessaan *"tässä kuussa synnyttävän naisvangin"*, jonka tilanteesta todettiin vain, että *"asia on ilmoitettu , mutta koska siirtoa ei ollut tullut, nainen oli yhä leirillä. Leirillä ei ole kättilöä"*.²⁷⁶ Leirillä ei ollut synnytykseen sopivia tiloja ja Valentina Bakulina passitettiin synnytystä varten juuri 65.sotasairaalaan 19.8., jossa hän oli perillä seuraavana päivänä ja lapsi syntyi muutaman päivän päästä²⁷⁷. Bakulina lähetettiin takaisin leirille parin viikon päästä, 11.9.²⁷⁸ Myös toisen Syyspohjan leirillä säilytetyn naisen, Maria Boltunovan, siirtoa anottiin synnytyksen ajaksi sotasairaalaan. Lupa on luultavasti tullut ja Boltunova synnytti tyttärensä 12.1.1944.

Sotavankiorganisaatio paneutui asiaan, mutta kovinkaan nopeasti se ei toiminut. Eikä Bakulinaa siirretty sotasairaalaan kovinkaan aikaisin sillä synnytys tapahtui muutama päivä passittamisen jälkeen. Synnyttävistä naisista haluttiin huolehtia, mutta mitenkään

²⁷³ T 5713/12 Svl n:o 2 päiväkirja 13.2.-13.5.1942, 13.3.1942. SArk.

²⁷⁴ Svl 3, T-6862 / 7 läh. kirjelmiä (tsto III) 1943. SArk.

²⁷⁵ T 19657/F26, puolustusvoimien pääesik., Sv.käsittelyä koskevia asiakirjoja. SArk.

²⁷⁶ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 30, 15.-16.8.1943,tarkastuskertomukset H 3. SArk.

²⁷⁷ T 6862/3, Svl 3. passitus 19.8.1943. SArk.

ensisijaisena huolenaiheena he eivät olleet. Tilanteen on kuitenkin täytynyt olla hämmentävä sotavankileiriorganisaatiolle. Jo sodan alussa, elokuussa 1942, kiinnitti kapteeni Mustonen tarkastuksessaan huomiota Karvian leirin lapsiin (Kozelskajan ja Fadejevan lapset). Tarkastusraportissa hän esittää aloitteen: "*Kuten edellä olen maininnut, on naisvankien joukossa m.m. kaksi äitiä lapsineen. Äidit väittävät olleensa tavallisia pieniä työläisiä sotatoimialueella. Kun tällaisia naisvankeja on ehkä enemmänkin, olisi syytä asiaa tutkia ja harkita eivätkö tällaiset vangit kuuluisi siviilivankileirille.*"²⁷⁹

Myöhemmin, kun Karvian naiset oli siirretty Köyliön leirille, alettiin naisten siirtämistä järjestää. Siviilivangiksi luokitelluista naisista tehtiin luettelo, jossa jokaisen mielipiteet siirtämisestä kirjoitettiin huomautuksia - sarakkeeseen. Antonina Fadejeva ei halunnut siirtoa siviilileiriin, koska "*katsoo, että pikkulapsen kanssa täällä on parempi olla*" Myöskään Pelageja Kozelskaja ei halunnut siviilileirille, vaan kotiseudulle Puolaan siskonsa luo.²⁸⁰

Antonina Fadejeva siirrettiin Päämajan käskystä Miehikkälän keskitysleirille, koska häntä ei löydy Naarajärveltä palautettavien naisvankien joukosta. Vastaavasti Valentina Bakulina ja Maria Boltunova tyttärineen olivat näiden naisten joukossa.²⁸¹ Fadejevan siirrosta tehtiin päätös, mikä ilmoitettiin Päämajasta Kotijoukkojen esikunnalle 31.5.1943.²⁸² Seuraavassa kuussa Fadejeva passitettiin lapsineen Miehikkälään.²⁸³ Pelageja Kozelskajaa ei myöskään löytynyt luovutettujen luettelosta, eli hänetkin on luultavasti siirretty toisessa kuljetuksessa Miehikkälään.

Siviilileirille siirtoa ei naisten kohdalla ole vauhdittanut lapsi, vaan oikea siviilistatus. Jäihän Syyspohjan erikoisleirille kaksi naisvankia lapsineen. Naisia säilytettiin siellä koko vankeusaika; heidät siirrettiin Naarajärven leirille vasta luovutusta varten.²⁸⁴

²⁷⁸ T 6862/3, Svl 3, 18 saap. kirjelmiä (tsto III) 1943 passitus 11.9.1943. SArk.

²⁷⁹ T 7536/67a, yleinen kirjeenvaihto, kirj. ja kirjetosteet 1.1 1942-2.3 1943; Svl 2:n tarkastuskertomus 13.8.1942. SArk.

²⁸⁰ T 7536/67, yleinen kirjeenvaihto, kirj. ja kirjetosteet 1.1 1942-2.3 1943. SArk.

²⁸¹ T 8625/2 Sv.järj.leiri N:o 2, Luetteloita NL luovutetuista sotavangeista. SArk.

²⁸² T 19654/ F3- F 4, PM Sotavankitoimisto, kirje Kotij.esik. 31.5.1943. SArk

²⁸³ T 8621/ 6 Sv.järj.leiri N:o 2, poistamisilmoituksia, passitus 9.6.1943. SArk.

²⁸⁴ T 8625/2, Sv.järj.leiri N:o 2, luetteloita NL luovutetuista sv. T 8621/6, Sv.järj.leiri N:o 2, sv.kuljetuksia ym. SArk. Naiset luovutettiin lapsineen Naarajärveltä 2.11.1944, josta heidät kuljetettiin Vainikkalaan luovutusta varten.

Ilmeisesti lapsien olo leireillä ei ole aiheuttanut suurempia hankaluuksia. Omia tiloja parakeissa ei järjestetty, vaan naiset asuivat lapsineen samoissa tiloissa muiden naisvankien kanssa. Toisaalta esimerkiksi Syyspohjan leirillä tämä ei ollut ongelma, sillä parakithan oli mitoitettu noin sadalle hengelle eikä naisia ollut kuin parisenkymmentä koko toiminta-aikana, joten muutama pikkulapsi on mennyt hyvin joukon mukana.

Antonina Fadejevanhan ilmoitti kysyttäessä siviilileirille siirrosta, että lapsen kanssa oli parempi olla sotavankileirillä kuin siviilileireillä. Tämä voisi johtua myös siitä, että nainen lapsen kanssa on varmaankin ollut jonkinlaisessa erityisasemassa; voi olla, että hänen ei ehkä tarvinnut tehdä yhtä paljon töitä koska jonkun oli hoidettava lasta ja leirin vartiohenkilöstö tuskin olisi siihen ryhtynyt. Siviilileirillä taas oli paljon lapsia, eikä yksi pikkulapsi lisää olisi herättänyt huomiota ja näin Fadejeva olisi menettänyt saamansa erityishuomion.

Lasten vaatetus tuotti ongelmia. Antonina Fadejevaltahan katosi suuria määriä vaatetavaraa, jossa oli myös vauvanvaatteita. Leireillä oli muutenkin vaikeuksia järjestää vaatetusta naisille, varsinkin alusvaatteita, ja useimmat saivat pärjätä niillä vaatteilla mitä heillä oli ollut vangitsemishetkellä. Toisaalta naisten vaatteet olivat usein myös paremmassa kunnossa kuin miesten. Lastenvaatteita ei ollut yhtään helpompaa järjestää. Leireillä ei itsellään ollut vaatteita lapsille ja tässä tuli Suomen Punaisen Ristin sotavankitoimisto apuun. Pari kuukautta synnytyksen jälkeen sai Valentina Bakulina lapselleen vaateapua.²⁸⁵

Pian täytyi kuitenkin tiedustella jo lisää vaateapua, sillä lapset kasvoivat eikä leireillä edelleenkään voitu järjestää vaatteita lapsille. Syyspohjan leirin päällikkö Holopainen kirjoitti SPR:n sotavankitoimistolle heinäkuussa 1944 seuraavaa." *Koska svl 3:ssa säilytettävien lasten, P-130 Lidija Bakulinan, synt.24.8.1943 ja Ljudmila Boltunovan, synt.12.1.1944, vaatetuksen järjestäminen tuottaa leirillä edelleen vaikeuksia, tiedustelen, voidaanko k.o. vaatetusta Punaisen Ristin kautta a.o:lle järjestää. Myönteistä tapausta silmällä pitäen lähetän oheisena lasten äitien laatimat luettelot tärkeimmiksi katsomistaan vaate-esineistä joissa on jo huomioitu kasvunvara.*"²⁸⁶

²⁸⁵ T6862/7, Sv1 3, läh.kirj.1943. kirje Suomen Punaisen Ristin sv.tstolle 4.11.1943. SARk.

²⁸⁶ T 6863/9,Sv1 3, läh. kirjelmiä (tsto II) 1944, SPR:n tstolle 21.7.1944. SARk.

Vaateapua on varmaankin järjestynyt eikä muita pyyntöjä tietävästi SPR:lle tullut. Muuten lapsista ei löydy lisämainintoja ja he ovat varttuneet leireillä äitiensä hoidossa aiheuttamatta mitään suurempia toimenpiteitä.

Lasten isiä on vaikeaa selvittää ja leirillä syntyneiden lasten isät jäävät tutkimuksessa tuntemattomiksi. Vain Fadejeva oli todistettavasti raskaana jo leirille saapuessaan. Muista naisista on hankala päätellä mitään, sillä merkintöjä ei leirille saapumisesta löydy. Sääntöjen mukaan mies- ja naisvangit tuli erottaa toisistaan leirillä eivätkä he saaneet olla missään kontaktissa toisiinsa. Kontakteja ei kuitenkaan voitu täydellisesti estää ja välistä pääsivät mies - ja naisvangit yhteyksiin toistensa kanssa. Usein yhteydenpito oli tavaran, kuten esimerkiksi leivän, tupakan ja lappusten välittämistä.²⁸⁷ Esimerkiksi Naarajärvellä oli miesvanki lähettänyt naisvangille aidan läpi paketin, mikä sisälsi kirjeen ja palan leipää. Kuulusteluissa mies myönsi, että oli usein toimittanut leipää ja kirjeitä naisvangeille ja syyksi hän ilmoitti, että hän koki "*velvollisuudekseen auttaa kohtalotoveriaan tämän pyydettyä leipää.*"²⁸⁸

Toukokuussa 1944 raportoitiin sotavanki Grigori Gratsofia, jota epäiltiin naisvankin kanssa seurustelemisesta. Raportissa kommentoitiin tapausta: "*K.o. on seurustellut erään naissotavangin kanssa, mutta ei voitu todistaa hänen olleen sukupuoliyhteydessä sotavangin kanssa. Ei kannattanut rangaista, koska muut naisvangit olivat asiasta ilmoittaneet ja silloin huomasivat, että vartiomiestä rangaistiin heidän ilmoituksensa perusteella.*"²⁸⁹ Naiset ovat hallinneet henkilökunnan manipuloinnin, mistä saattoi koitua myös haittaa; ehkä kaikkia ilmoituksia ei otettu todesta, vaikka aihetta ehkä olisi ollutkin.

Toinen tapaus, jossa miesvanki lähestyi naisvankia/vankeja tapahtui Naarajärvellä lokakuussa 1944, jolloin kaksi miesvankia ujuttautui piikkilanka-aidan yli ja pujahti naisvankien parakiin, mikä oli ehdottoman kiellettyä. Tullessaan löydetyiksi - toinen sängyn alta, toinen oven takaa - miehet sanoivat olleensa tuomassa ruokaa naisille, mikä raportissa todettiin valheeksi, sillä keittiömiehet toivat ruoan. Mitään tavaroita ei

²⁸⁷ T 8622/47a, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeusasioita, SARk

²⁸⁸ T 8622/21a, jäljennöksiä sv.kuulustelupöytäkirjoista. SARk.

miehillä ollut, he olivat vain menneet parakkiin ja ilmeisesti suunnitelleet jäävänsä sinne piiloon.

Oliko naisilla sitten suhteita miesvankeihin? Heidät pidettiin yleensä erillään toisistaan, mutta vartijat eivät voi huomata kaikkea ja on mahdollista, että joitain kontakteja oli. Esimerkiksi Karvian leirillä myös naiset olivat ulkotöissä metsässä ja turvesuolla, jossa olisi voinut olla mahdollisuuksia tavata salaa töiden lomassa.

Naisilla oli yhteyksiä myös suomalaiseen henkilökuntaan. Varsinkin Syyspohjan leirin miesvartijat olivat halukkaita ottamaan kontaktia naisvankeihin, ainakin rangaistuspäiväkirjan mukaan. Lokakuussa 1943 rangaistiin sotamies Johannes Böhmiä yksinkertaisella arestilla neljä vuorokautta naisvangin hyväilemisestä. Toinen tapaus sattui tammikuussa 1944, jolloin Korpraali Kautto Lajjasta rangaistiin naisvangin kanssa seurustelemisesta. Rangaistuksen, 20 vuorokautta yksinkertaista arestia, hän kärsi helmikuussa.²⁹⁰

Syyspohjan kaksi lasta olivat syntyneet rangaistusten täyttöön panon aikoihin. Lasten isiä voidaan vain arvailla. Joitain johtolankoja voidaan kuitenkin saada lasten nimistä. Venäläisissä naisten nimissä on toisena nimenä muunnos isän nimestä, kuten esimerkiksi Lidija *Vasiljeva* Bakulina ja Ljudmila *Petrovna* Boltunova. Naiset eivät olisi antaneet tällaisia nimiä, jos lasten isät olisivat olleet suomalaisia. Vastaavasti Antonina Fadejevan tyttären nimessä ei ole tätä toista nimeä vaan hänet on nimetty kortteihin yksinkertaisesti Nina Fadejevaksi. Fadejeva oli naimaton ja ehkä siksikin lapsella on vain hänen nimensä.

Lisäksi naisten sisäinen tiukka ryhmäkuri ei olisi hyväksynyt suhteita suomalaisiin. Jevgenia Adler kertoo sotavankidokumentissa, että muut naiset rankaisivat suomalaisen vartijan perässä juossutta naisvankia, jota he kutsuivat "morsiameksi", koska mitään veljeilyä vihollisen kanssa ei suvaittu.²⁹¹ Haastattelussa kerrotaan niin sanotusta "Sobatsenkovan tapauksesta": "*Hän juoksenteli siellä rumasti sanottuna miesten*

²⁸⁹ T 8622/24b, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeus- ja rikosasioiden kuulustelupöytäkirjoja yms. Sv.asioita, 3.5.1944. SARk.

²⁹⁰ T 19666/4, Sv. kom.esik., Svl N:o 3 rangaistuspäiväkirja 2. Stm Böhmin rangaistus 1.10.1943, korpraali Lajjaksen rangaistus 5.2.1944. SARk.

*perässä. Niinpä hänelle annettiin sakinhivutusta. Hänen päänsä peitettiin ja sitten naiset löivät häntä.*²⁹²

Muilta leireiltä ei vastaavia ilmitulleita tapauksia löydy. Syyspohjan leirin sijainti oli syrjäinen, mistä oli koitunut hankaluuksia esimerkiksi naisvartijan muonituksen järjestelyssä, mistä kerrottiin aikaisemmassa luvussa. Ehkäpä syrjäinen sijainti on vaikuttanut myös siihen, että miehet ottivat kontaktia naisvankeihin, koska heillä ei ollut muitakaan naissuhteita lähellä. Lisäksi jotkut naisvangit ovat voineet itsekin olla halukkaita suhteisiin saadakseen mahdollisia etuuksia. Kauko Kenkkilä kertoo kirjeessään, että Karvian leirillä eräs miesvartija, joka toimi naisten puolella, olisi oman kertomansa mukaan ollut "vähän tekemisissä" erään naisvängin kanssa ja antanut omasta ruoka-annoksestaan naiselle lisämuonaa.²⁹³ Huonon ruokatilanteen takia on lisäruoka voinut olla suurikin houkutin, joka ajoi ohi ryhmäkurin.

Raiskauksista ei ole tietoa, eikä Hallikaisen mukaan sodan jälkeen tullut ilmi yhtään raiskaustapausta.²⁹⁴ On kuitenkin epävarmaan päätellä tämän perusteella, ettei raiskauksia olisi koskaan tapahtunut. Ne, kuten naisten lasten isät, jäävät salaisuudeksi koska niitä on vaikea selvittää. Jos taas tarkastellaan naisvankeja ryhmänä, saa heistä kuvan, etteivät he olleet niitä, jotka vaikenisivat tällaisesta asiasta edes sodan aikana, saati sen jälkeen. Yleensäkin naiset pitivät tiukasti kiinni oikeuksistaan ja kapinoivat, jos tunsivat että niitä poljettiin, kuten "Levottomuuksia leireillä"- kappaleessa kerrotaan. Tämänkään perusteella ei kuitenkaan voida tehdä päätelmiä. Tosin sodan aikana SKP:n salaa julkaisema Sosialismin Airut-lehti kertoi että kesäkuussa 1942 Kannaksella olisi kiinni saatu "naispuna-armeijalainen" häväisty ja sitten hänestä olisi otettu alastonkuvia joita olisi myyty muille sotilaille.²⁹⁵ Juttu on kuitenkin vain propagandaa ja sen todistusarvo on mitätön, voi olla ettei sitä ole koskaan tapahtunutkaan.

²⁹¹ Jevgenia Adlerin haastattelu dokumentissa "Ryssä perkele-sotavankina Suomessa" esitetty tv 1:llä 3.12.2000.

²⁹² Naisvängin haastattelu dokumentissa "Ryssä perkele-sotavankina Suomessa" esitetty tv 1:llä 3.12.2000. Sotavankikorteista löytyi yksi Tatjana Sobatschenkova, S-2139, joka olisi ollut samaan aikaan Karvian leirillä. Hän oli syntynyt 2.6.1922 Pietarin alueella, Todolskin piirissä. Venäläinen, varastonhoitaja ja kokki, vapaaehtoinen. Vangittu 7.9.1941 Valkeasaarella. Haavoittunut lievästi 31.8.1941 Terijoella. Sijoitukset leireille: 28.9.-41 Svl N:o 4, 28.2-42 Svl N:o2, 13.10.-42 Svl N:o 1, 16.1-43 Sv.järjestys leiri N:o 2.

²⁹³ Kauko Kenkkilän kirje 25.1.2001.

²⁹⁴ Hallikainen 2000,59.

²⁹⁵ Sosialismin Airut, kesäkuu 1942.Kokoelma 4:III/13. ka.

Naarajärven leirillä oli yksi tapaus, jossa miesvartijaa rangaistiin naisvangeille "turhanpäiväisten" huutelemisesta. Lisäksi hän oli antanut joidenkin mies- ja naisvankien keskustella toisilleen aidan läpi. Rangaistus oli arestia 7 vuorokautta, koska vartijaa ei aikaisemmin oltu rangaistu.²⁹⁶ Muuta suhdetta, ainakaan ilmitullutta, ei tällä vartijalla naisvankeihin ollut. Naarajärvellä miesvartijoilla kuitenkin oli mahdollisuuksia päästä lähempään kontaktiin naisten kanssa, esimerkiksi marjanpoimintaretkillä. Näillä retkillä oli mukana naisvartijoiden lisäksi myös miesvartijoita ja jokaisella vartijalla oli oma ryhmänsä, jota hän vahti.²⁹⁷ Toisaalta sukupuolisuhteen ylläpitäminen tällaisissa oloissa olisi ollut uhkarohkeaa, sillä muita naisia ja naisvartijoita oli kokoajan lähistöllä. Tällaisilla retkillä oli kuitenkin mahdollisuus lähestyä naisvankeja ja ehkäpä sopia tapaamisesta.

5 ELÄMÄÄ LEIREILLÄ

5.1 Tehtävät

5.1.1 Työntekoa leireillä

Naisvankien töihin leireillä kuului lähinnä huoltotehtäviä: pyykkäämistä, vaateiden paikkausta, siivousta ja ruoanlaittoa.²⁹⁸ Lisäksi naisia käytettiin lääkintähenkilökuntana, olihan heistä suurin osa korttien mukaan hoitotaitoisia.

Sotavankileiri N:o 3 eli Syyspohjan leirissä ei vankeja saanut käyttää ulkotöissä, vaan heidän tuli työskennellä omissa parakeissaan tai sisätiloissa. Näin tehtiin sodan alussa. Koska leirin asukkaita ulkoilutettiin vain tunti kerran päivässä,²⁹⁹ joutuivat he viettämään lopun päivän parakeissaan, joihin oli hankalaa järjestää töitä kaikille vangeille. Waldemar Spåre mainitsi tästä tarkastuskertomuksessaan elokuussa 1943: *"Koska sotavangit tässä leirissä eivät saa työskennellä ulkona, on vaikeaa hankkia heille työtä. Osa valmistaa leikkikaluja t.m.s. mutta suurin osa on toimetonna*

²⁹⁶ T 8622/24a, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeus- ja rikosasioiden kuulustelupöytäkirjoja yms. Sv.asioita. SARk.

²⁹⁷ T 8622/21a sv.järj.leiri N:o 2, jäljennöksiä sv.kuulustelupöytäkirjoista. SARk.

²⁹⁸ Esimerkiksi: Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 8, tarkastuskertomukset N:o 2-19, H 1, Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus 14.4.1942, tarkastuskertomukset N:o 2-19,H 1, Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 30, 15-16.8.1943, tarkastuskertomukset H , Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus, Sv. Leiri N:o 3, 7-8.12.1942. Sark.

parakeissa. Vangit toivovat saavansa kirjoja sekä suomalaisia että venäläisiä ja myöskin soittovälineitä. He ovat itse valmistaneet kitaroita ja viuluja, mutta soittimien kieliä ja kiertimiä he toivovat saavansa." ³⁰⁰

Myöhemmin alettiin joitakin naisia käyttää ulkotöissä Syyspohjan leirillä ja siksi he olivatkin tarkastusraporttien mukaan paremmassa kunnossa miehiin verrattuna.³⁰¹ Ilmeisesti tässä raportissa tarkoitetaan niitä naisia, jotka saivat työskennellä ulkona. Vuonna 1944 sotavankikomentajan esikunnalle lähetetyssä kirjeessä mainitaan, että 24:stä naisvangista vain neljä oli ulkotöihin sopivia. Leirin päällikkö kirjoitti kirjeessään: " *Kun nämä neljä eivät enää ehdi mitenkään suorittaa sekä henkilökunnan että sotavankien pyykin pesua eikä kasvitarhan hoitoa, ja kun ne miehet, joita saadaan käyttää ulkotöissä, tarvittaisiin paremmin muihin töihin kun pyykinpesuun ja kun miesten pyykinpesu ei ole kunnollista, anon että valvontaosastolta tiedusteltaisiin, ketä täällä säilytettävistä naisvangeista on sellaisia joita voitaisiin käyttää ulkotöissä."* Lisäksi päällikkö Holopainen korosti kurinpidon ja mielialan pysyvän parempina jos vangeille järjestettäisiin työmahdollisuuksia.³⁰²

Muilla leireillä käytettiin naisia ulkotöissä ainakin sodan alussa. Jevgenia Adler oli sijoitettuna Karvian sotavankileiri N:o 2:lle, jossa hänet laitettiin metsätöihin talvella. " *Oli epätavallisen kovat pakkaset. Vaikka peitimme kasvot ja nenän, olimme ihan kohmeessa,*" kuvailee Adler. Naiset vetivät reellä polttopuita metsästä talvella ja kesälle he nostivat turvetta. Samassa dokumentissa miehet kertoivat olleensa töissä maataloissa, kaivoksissa, tehtaissa ja myös metsätöissä.³⁰³ Miesten työtehtävät leirin ulkopuolella oli siis paljon moninaisemmat; lähteistä ei löydy tietoja esimerkiksi maataloissa työskennelleistä naisvangeista. Karvian leirin metsätyöt ja Naarajärven leirin marjanpaiminta ovat ainoita mainintoja sotavankinaisten leirin ulkopuolisista töistä.

Myöhemmin, vuonna 1944, jolloin suurin osa naisista oli sijoitettuna Naarajärven leirille, anoi leirin päällikkö A.Nystedt vuoden alussa että muutamia halukkaita ja päällikön sopiviksi katsomia naisia voitaisiin käyttää esimerkiksi maalaus - tai

²⁹⁹ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus 14.4.1942, tarkastuskertomukset N:o 2-19,H 1. SArk.

³⁰⁰ Kotij.Esik.Sv.Tsto,tarkastuskertomus N:o 30, 15-16.8.1943, tarkastuskertomukset H 3. SArk.

³⁰¹ T 19655/D5, PM sv.tarkastajan esik.,Svl N:o 3:n tarkastus 17.9.1943. SArk.

³⁰² T 6865/5 Svl 3,sal.läh.kirj. 1944.SArk

³⁰³ Ryssä perkele-sotavankina Suomessa.Tv 1 dokumentti,esitetty 3.12.2000.

metsätöissä. Perusteluina hän esitti että: " *On osoittautunut, että naissotavankeja on hyvin vaikea käsitellä ainakin tällaisen asunto- ja työpaikkajärjestyksen takia, joka leirillä vallitsee. Se hyöty, minkä he työllään leirillä, ansaitsevat on pienempi kuin mitä kuluu heidän huoltoon ja vartiointiin. Osa jätettäisiin edelleen leirille pesulaa ja osin korjaamaa varten, mutta suurin osa leirin puolesta voitaisiin irrottaa todella tuottavaan työhön. Tällaisiksi työpaikoiksi voisi ajatella esim. koulutilat, isot kartanot, pesulat, puiden kuorimiset ym. On huomioitu ne tosiseikat, että mitä pienempi työpiste on sitä helpompi on niitä käsitellä ja sitä suurempi että parempi on työtulos....leirin tämänhetkinen naissotavankivahvuus on 120.*"³⁰⁴

Vastaus kirjeeseen oli lyhyt ja ytimekäs: esikuntapäällikkö everstiluutnantti Fabricius tiedotti ettei pyyntöön voitaisi toistaiseksi suostua. Miksi pyyntöön ei suostuttu? Olivathan naiset olleet ulkotöissä jo sodan alussa. Karvian leirin arkistot eivät kerro mitään siitä, oliko metsätöissä tapahtunut jotain minkä vuoksi naisia ei enää voinut käyttää ulkotöissä.

Karvian leirin naiset olivat kokeneet metsätyön liian raskaaksi ja valittaneet siitä tarkastajalle, kapteeni Mustoselle, leirillä 13.8.1942 tehdyssä tarkastuksessa. Mustonen kommentoi naisten valitusta raportissaan seuraavasti: " *Naisvangit valittivat, että työ olisi raskasta, mutta otettuani selvää asiasta totesin, että valitus oli aiheeton. Esimerkkinä mainitaan, että päivätyöurakkana oli 30 naisvangille kantaa 10 kuutiota kuivia halkoja n. 200 metrin etäisyydeltä leirialueelle, joten jokaisen sotavangin osalle tuli päivän työksi vain n. 1/4 kuutiota, mitä määrää ei voida pitää liian suurena.*"³⁰⁵

Adlerin kertomus kovista olosuhteista Suomen talvessa antaa oletuksen että olot saattoivat välillä olla naisille rankkoja. Kauko Kenkkilä taas kertoo kirjeessään, että kaikkia Karvian naisvankeja ei käytetty metsätöissä ja kesällä hän usein näki leirille jätettyjen naisvankien makailevan parakkinsa ulkopuolella.³⁰⁶ On kuitenkin todennäköistä että leirille jääneille naisille oli keksitty muutakin tekemistä, kuten pyykkäämistä, vaatteiden korjausta ja ruoan laittoa; tuskin työvoimaa olisi tavallisella leirillä pidetty aivan toimeettomana.

³⁰⁴ T 19656/F5 Sv. Kom. Esik. Leirin päällikön kirje 8.1.1944. "Naissotavankien työhönsijoitus" SARk

³⁰⁵ T 7536/67a, Svl 1, yleinen kirj.vaihto1942-43, Svl 2 tarkastuskertomus 13.8.1942. SARk.

³⁰⁶ Kauko Kenkkilän kirje 25.1.2001.

5.1.2 Sisaret hennot punaiset

Eniten naisia käytettiin leireillä hoitohenkilökuntana, koska esimerkiksi suomalaisia sairaanhoitajia ja lääkäreitä ei ollut tarpeeksi saatavilla. Naishoitajista tehtiin kyselyitä eri leireille ja joka leirin tuli luetteloida lääkintätaitoiset sotavankinsa, jotka usein olivat naisia. Joskus leireiltä tiedusteltiin pelkästään naislääkäreitä tai -hoitajia.³⁰⁷ Esimerkiksi Pelson leirillä on listattu lääkintätaitoisia naisia. Lista on laitettu hoitotehtävä (lääkäri, sairaanhoitaja tai välskäri), koulutus tehtävään ja arvio huolellisuudesta. Suurin osa sai arvosanakseen "hyvä", mutta joukossa oli pari "huonoakin".³⁰⁸

Naarajärven leirillä tehtiin samanlainen lista: suurimmalla osalla leirien naisvangeista hoitotaidot arvioitiin välttäviksi tai tyydyttäväiksi. Tämä ei ole yllätys, sillä rintamalle lähteneet naiset eivät välttämättä olleet saaneet muuta hoitokoulutusta kuin sanitääri- tai välskärikurssin. Joukkoon mahtui toisaalta myös korkeasti koulutettuja lääkäreitäkin.³⁰⁹ Parin naisen, joista toisella ilmeisesti oli mielenterveydellisiä ongelmia, ja joista toinen oli halvaantunut, kohdalle oli merkitty vain "ei voida käyttää". Naarajärven lääkintätaitoisista sotavangeista oli 19.11.1943 tämän listan mukaan suurin osa naisia: 49 vangista naisia 34.³¹⁰

Naisvankeja käytettiin hoitohenkilökuntana myös sotavangeille tarkoitetuissa sotasairaaloissa. Sotavankidokumentissa kerrotaan Kokkolan sotasairaala N:o 28:ssa työskennelleistä naisista. Tehtävät sairaalassa olivat muun muassa sairaanhoitoa ja keittiötyötä. Jevgenia Adler työskenteli myös Kokkolan sotasairaalassa keittiön puolella. Tytöt olivat viihtyneet sotasairaalassa niin hyvin, etteivät olisi halunneet lähteä leireille. Dokumentin mukaan olot sairaalassa olivat paremmat kuin leirillä: tietenkin puhtaus ja siisteys olivat paremmalla tasolla. Ruoka ei dokumentissa haastatellun sairaanhoitajana sairaalassa toimineen Helena Fältin mukaan ollut mitään erikoista; lähinnä kaali- ja perunakeittoa. Joskus vangeille tarkoitettut perunat olivat paleltuneita. Vankien mukaan ruoat sairaalassa kuitenkin voittivat leirin ruoat.³¹¹

³⁰⁷ T 7536/50 Svl 1, kirje päämajan järj.os.4:lle 27.10.1942. SArk.

³⁰⁸ P 11049/2-3 Svl 4, luettelo leirille sijoitetusta lääk.henk.kunnasta. SArk.

³⁰⁹ T 7536/67, Svl 1: yleinen kir.vaihto, kirj. Ja kirjetoisteet 1.1.1942-2.3.1943. SArk

³¹⁰ T 8627/1 Sal.läh.lääkintää koskevia kirj. 1943-44. SArk.

³¹¹ Ryssä perkele-sotavankina Suomessa.Tv 1 dokumentti, esitetty 3.12.2000

5.1.3 Kapinallisia ja sopeutujia

Sotavankidokumentin mukaan he työskentelivät mielellään sotasairaalassa eikä mitään ristiriitoja esimerkiksi suomalaisen henkilökunnan välillä ollut. Leireillä oli kuitenkin vaikeuksia käsitellä naisvankeja, mistä enemmän omassa kappaleessa. Waldemar Späre tarkasti Naarajärven leirin heinäkuussa 1943 ja mainitsi naisvangeista seuraavaa: "*He työskentelevät ahkerasti laulaen ja ilakoiden, mutta heitä on vaikea käsitellä, sillä he eivät tahdo alistua kuriin ja järjestykseen.*"³¹² Naisille jouduttiin joskus antamaan rangaistuksia työstä kieltäytymisestä.³¹³

Hoitohenkilöinä toimivien naisvankien kanssa oli myös joskus ongelmia: Köyliön leiriltä kirjoitettiin lokakuussa 1942, ettei leirille tulisi enää lähettää lääkintätyöhön kelpaamattomia naisvankeja. Leirille oli äskettäin siirretty Karvian leirin lopettamisen yhteydessä 2 naislääkäreitä ja 18 naisvälskäreitä, joita ei koko vankeusaikanaan ollut käytetty lääkintätehtävissä. Käyttämättömyys johtui siitä, etteivät he olleet päteviä työhönsä vaan heistä oli leirin päällikön mukaan enemmän haittaa kuin hyötyä. Lääkintätoimiston päällikkö, lääkintäeversti Wolff arvostelee kirjeessä kotijoukkojen esikunnan lääkintäosaston tapaa, jonka mukaan he kuitenkin lähettivät näitä naisia edelleen sotasairaaloihin töihin "apuisariksi", vaikka he eivät aikaisempien kokemusten mukaan olleet saaneet hyviä lausuntoja sotasairaaloitten suomalaisilta lääkäreiltä; eivät taidoiltaan ja/tai käytökseltään.³¹⁴

Samoihin aikoihin, vain kolme päivää eversti Wolffin kirjeen jälkeen saapui Köyliön leirille kirje kotijoukkojen esikunnalta, jossa määrättiin leiriltä edelleen lähetettäväksi eri sotasairaaloihin naisvälskäreitä ja -lääkäreitä. Kirjeessä mainittiin, että jos joku näistä nyt edelleen lähetettävistä naisista osoittautuisi tehtäviinsä sopimattomaksi, pitäisi heidät lähettää takaisin Köyliöön eikä heitä enää tämän jälkeen saisi käyttää lääkintätehtävissä. Tämä tuli ottaa huomioon myös naisten kohtelussa.³¹⁵

³¹² Kotij,Esik.Sv,Tsto, tarkastuskertomus N:o 28, 21.-24.7.1943, tarkastuskertomukset H 3. SArk

³¹³ T 7699/64, Svl 1: poissiirrettyjä naissotavankeja A-Z.SArk

³¹⁴ T 7536/50 sal.kirj.vaihto 1.8.-31.7.1942, lääkintäeversti Wolffin kirje 27.10.1942. SArk.

³¹⁵ T 7536/50 sal.kirj.vaihto 1.8.-31.7.1942, kotij.esik.kirje Svl 1 päällikölle 30.10.1942.. SArk.

Vuonna 1943 siirrettiin joitakin naisvankeja pois sotasairaaloista työhönsä sopimattomina. Helylän 69. sotasairaala siirsi Tamara Zakatovan³¹⁶ Naarajärven leirille koska hän oli epäluotettava, vaikeasti hallittava ja sairaalatyöhön sopimaton.³¹⁷ Niin ikään Naarajärvelle lähetettiin 65. sotasairaala Lappeenrannasta kaksi naista, Olga Rogova³¹⁸ ja Antonina Nikolajevna.³¹⁹ Rogova oli yrittänyt itsemurhaa joulukuussa 1942 juomalla lysolia ja ollut tämän jälkeen *"synkkämielinen ja kokonaan työhaluton"* joten häntä ei voitu käyttää hoitotyöhön eikä lääkärin mukaan mihinkään muuhunkaan työhön. Lausunto Nikolajevnasta oli seuraava: *"Nikolajevna on laiskuudellaan ja huonolla työhalullaan sekä annettujen määräyksien ja tehtäviensä laiminlyömisellään ollut huonona esimerkkinä toisille sanitäreille sekä sellaisena vaikuttanut haitallisesti osaston työsuorituksissa, jonka takia ei ole sovelias sairaalassa."*³²⁰

Sotavankidokumentista saa jopa ihanteellisen kuvan sotavankien työskentelystä. Naiset eivät aina olleet valmiita työskentelemään vihollisen hyväksi, vaan toimivat joskus jopa päinvastaisesti, haluten olla esteenä tehtävien suorittamiselle ja vetää muita vankeja mukaan. Jotkut taas ovat voineet kokea vankeusaikansa raskaasti eikä heillä siksi ollut henkisiä voimavaroja hoitotyöhön, kuten ehkä Olga Rogovan tapauksessa on voinut käydä.

Yhdessä esimerkissä voi havaita aivan päinvastaista käytöstä: Klaudia Berlova³²¹ halusi kiihkeästi työskennellä sotasairaalassa ja anoi hyvin tunteikkaassa ja kiihkeässä kirjeessä Naarajärven leirin päälliköltä lupaa työskennellä sotasairaalassa. Kirjeen kirjoittamisen hetkellä hän työskenteli jo hoitotehtävissä, leirin omassa sairastuvassa ja oli siitä kiitollinen, mutta halusi tehdä vielä enemmän. Kirjeen tyyli muistuttaa paljon

³¹⁶ Zakatova Tamara Nikolajevna Ö-6435, syntynyt 1.3.1922. Venäläinen, pedagogi, välskärei. Vangittu 6.10.1941 Ladvassa. Sijoitukset leireillä: 3.11.-41 Svl N:o 4, 28.2.-42 Svl N:o 2, 13.10.-42 Svl N:o 1, 5.1.-43 69. Sotas Rang Svl N:o 2:ssa karkaamisesta 1.5.1942 10 kepinlyöntiä. Rang. Svl N:o 1:ssä väärästä ilmoituksesta 3 vrk arestia 15.12.1942. SArk.

³¹⁷ T 8623/3 Sv.sirtoja ja passituksia, 12.5.1943. SArk.

³¹⁸ Rogova Olga Pavlovna H-747, syntynyt 5.6.1921 Puntas g. Judosh:ssa. Venäläinen, siviiliammattiltaan välskäri, välskäri myös sot.arvoltaan. Vangittu 8.9.1941 lähellä Lohimapeltoa. Sijoitukset leireillä: 28.2.-42 Svl N:o 2, 13.10.-42 Svl N:o 1, 2.11.-42 65 Sotas. Itsemurhayrityksestä ei tietoja sotavankikortissa.

³¹⁹ Nikolajevna Antonina Nikolajevna Z-399, syntynyt 28.2.1922. Venäläinen, siviiliammattiltaan sairaanhoitaja, sotilasvälskäri sot.arvoltaan. Vangittu 8.10.1941. Huomautuksia: Rangaistu Svl 2:ssa rahan ja sukkiensa anastamisesta 8 vrk pimeää selliä 21-29.3.-42. Rang. karkaamisesta Svl 2:ssa 1.5.-42 10 kepinlyöntiä 7.5.-42. SArk.

³²⁰ T 8623/3 Sv.sirtoja ja passituksia, 2.6.1943. SArk.

³²¹ Berlova Klaudija Pavlovna Ö-7035, syntynyt 27.9.1920 Vitebsk obl. der Linjaki. Siviiliammattiltaan välskäri, samoin sot.arvoltaan. Valkovenäläinen. Vangittu 22.10.1941 der Pigma. Sijoitukset leireillä: 14.11.-41 Svl N:o 4, 28.2.-42 Svl N:o 2, 13.10.-42 Svl N:o 1, 2.11.-42 64 Sotas.

Aleksijevitshin haastatteluja. *"Ei löydy sanoja, joilla voisin tulkita tunteitani kääntyessäni teidän puoleenne asiassani. Täyttäessänne pyyntönne teitte ihmiselle hyvän teon. Minä olen kuten kerjäläinen joka on nälkiintynyt ja pyytää almuja. Samoin olen minä kuihtunut toimeettomuudessani ja pyydän apuani voidakseni työskennellä ammattialallani sairaalassa. Sillä Te helpotatte minun henkistä tilaani ja minä voin auttaa työlläni sairaita ja antaa kaikkeni tälle työlle, mutta en kuitenkaan tahdo olla esteeksi entisten siellä työskentelevien naisten toiminnalle. Kunnioittaen pyydän teitä täyttämään pyyntöni."* Leirin lääkäri, A.Vuorela kirjoitti lausunnon suomennetun kirjeen loppuun, jonka mukaan Berlova työskenteli jo leirin "influenza"-erityisparakilla ja jos hän osoittautuu sopivaksi otetaan hänet muihin hommiin.³²²

5.2 Levottomuuksia leireillä

5.2.1 Niskurointi henkilökuntaa kohtaan

Naiset järjestivät ja olivat osallisina moniin erilaisiin levottomuuksiin sotavankileireillä. Levottomuudet olivat erilaatuisia: niskurointia, työstä kieltäytymistä, fyysistä väkivaltaa toisia vankeja tai jopa vartijoita kohtaan, häiriköintiä ja propagandan levittämistä.

Lokakuussa vuonna 1942 sotavankitarkastaja Maximilian Spåre antoi ankaran varoituksen Köyliön sotavankileirin naisvangeille, jotka olivat lokakuun kuudentena päivänä viettäneet bolsevismin vuosipäivää ja laulaneet *"poliittista sisältöä olevia lauluja"*. Naiset olivat aloittaneet laulun vartijoiden vaihtuessa syntyneen tauon aikana. Leirin ylivartijatar sai tapauksen johdosta muistutuksen.³²³ Jevgenia Adler kertoi, että naiset olivat usein laulaneet työskennellessään poliittisia lauluja venäjäksi, mitä leirin henkilökunta ei ymmärtänyt. Naisten lauluun ei kiinnitetty hänen mukaansa mitään huomiota; leirin henkilökunta näytti olevan mielissään että naiset olivat hyvällä tuulella ja tekivät ahkerasti töitä.³²⁴

³²² T 8622/21b, Sv järj.leiri N:o 2, Jäljennöksiä sv.kuulusteluista 1944. SArk.

³²³ Kotij, Esik, Sv, Tsto, tarkastuskertomus N:o 8, 5.-9.10.1942, tarkastuskertomukset N:o 2-19 HI. SArk.

³²⁴ Jevgenia Adlerin haastattelu dokumentissa Ryssä perkele-sotavankina Suomessa. Tv 1 dokumentti, esitetty 3.12.2000

Syyspohjan leirillä ei tapahtunut pahempia naisvankien järjestämiä levottomuuksia ainakaan tarkastusraporttien tai leirin arkistojen mukaan. Heinäkuussa 1943 leirin päällikkö Holopainen raportoi kotijoukkojen esikunnalle vankien käytöksestä. Raportissa mainitaan eräs miesvanki, jota rangaistiin yhteydenpidosta naisvankeihin. Yhteydenpito käsitti leivän ja tupakan kauppaamisen.

Mieliala miesvankien keskuudessa oli ollut muuten hyvä eivätkä he olleet tuottaneet muuta häiriötä. Naiset sitä vastoin olivat olleet rauhattomia ja levottomuuksien lietsojina olivat olleet päällikön mukaan "ryssät". Heimo(nais)vangit eivät olleet aiheuttaneet rauhattomuuksia. Päällikkö ei mainitse mistä häiriöt ovat syntyneet tai ketkä naisvangeista niihin syyllistyivät.³²⁵ Toisaalta, eversti Malmin tarkastusraportissa mainitaan että Syyspohjan leirin miesvartijat olisivat olleet "verrattain kurittomia" ja eversti aikoikin ryhtyä toimenpiteisiin "tämän asian suhteen".³²⁶

Ylimielisestä ja uhmakkaasta asenteesta kertoo muistelmissaan sotilaspastorina toiminut Aatami Kuortti, joka teki sodan aikana sielunhoitotyötä myös sotavankien parissa. Hän kohtasi parakillisen naisvankeja Karviolla, ja naisten käytös vieraan vallan ja kirkon edustajaa kohtaan oli toisaalta vihamielistä, toisaalta kunnioittavaa. Osa vangeista kunnioitti kirkon edustajaa, osa piti häntä "fasistina, tšekäläisenä politrukkinä ja kapitalistina". Tapaamisen ajan naiset kuulustelivat Kuorttia Suomen poliittisesta elämästä eivätkä olleet kovinkaan kiinnostuneita uskonnollisista asioista. Tapaaminen naisvankien kanssa päättyi naisten pulinaan eivätkä he jaksaneet kuunnella Kuortin siunausta. Hän poistui parakista naisten vilkkaan puheen säestämänä.³²⁷ Kuortti ei kommentoi tapaamistaan teoksessa, vaan on vain kirjannut keskustelut ja tapahtumat ylös. Hänen tarkoituksenaan ei ollut arvostella sotavankien käytöstä tai oloja leireillä.

Tarkastajat törmäsivät usein naisten kurittomuuteen, mistä on mainintoja monissa raporteissa. Vuonna 1943 teki Waldemar Spåre tarkastuksen Naarajärven leirille, jonne useimmat naisvangit oli vuoden alussa sijoitettu.³²⁸ Tarkastaja mainitsi naisista, että he työskentelivät "*ahkerasti ilakoiden ja laulaen, mutta heitä on vaikea käsitellä, sillä he eivät tahdo alistua kuriin ja järjestykseen.*" Lisäksi Spåre vaati samassa raportissa

³²⁵ T 6862/3, Svl 3, päällikkö Holopaisen kirje kotij.esik. 21.7.1943. SArk.

³²⁶ T 119655/D5, PM Sv.kom.esik. Svl N:o 3:n tarkastus 17.9.1943. SArk.

³²⁷ Kuortti 1989,117-120.

naisten erottamista parakeissa omiin osastoihinsa, sillä naiset olivat *"iältään, moraaliltaan ja luonteeltaan niin erilaisia, ettei heidän saisi antaa vaikuttaa vahingollisesti toisiinsa."*³²⁹

Ei vaikuta siltä, että tarkastaja olisi pitänyt koko naisvankien ryhmää häiriköinä, vaan hän halusi erottaa häiriköt pois niin sanottujen "kunnollisten" joukosta. Erottelun tarkoituksena W.Spårella oli varmaankin tiettyjen naisten Köyliön leirillä aiheuttamat levottomuudet, minkä takia naiset itse asiassa oli siirretty Naarajärvelle. Lähteet eivät kerro, eroteltiinko naisia koskaan vankeusaikanaan Naarajärvellä.

Mitä Köyliön leirillä oli tapahtunut? Joulukuussa 1942 Köyliön leirille tapauksen johdosta tehdyssä tarkastuksessa eversti Malm selvitti tapausta seuraavasti: *"...töihin kieltäytymisen johdosta suoritettujen tutkimusten yhteydessä on todettu, että sotavangit ovat olleet yhteydessä Suomen maanalaisen kommunistisen puolueen toimitsijoihin, jotka suorastaan ovat kehottaneet heitä kieltäytymään työnteosta maamme hyväksi.. Asiaan on sotkeutunut useampia sivuhenkilöitä, joista yksi sotamies on jo vangittu. Asiaa tutkitaan valvontaosaston ja poliisiviranomaisten toimesta edelleenkin. Sotavankileiri 1:n huoltotehtävissä (keittiöllä) olleet naissotavangit ovat ainakin osittain sotkeutuneet yllä mainittuun kiihotustoimintaan, jonka johdosta määräsin heidät siirrettäviksi sotavankien järjestelyleiri 2:n yhteydessä olevalle naissotavankileirille."*³³⁰

Kotijoukkojen esikunnan toimistopäällikkö, everstiluutnantti Fabricius antoi 11.1.1943 Köyliön päällikölle määräyksen siirtää kaikki naisvangit Naarajärvelle, mikä tapahtuikin 16.1.1943. Samalla siirrettiin kaikki Köyliön naisvartijat vankien mukana.³³¹

Köyliön päällikkö, kapteeni Mustonen, oli ollut eversti Malmin ja everstiluutnantti Fabriciuksen kanssa samaa mieltä naisten siirrosta ja selvitti syitä vielä sotavankikomendantin esikunnalle ja Naarajärven leirin päällikölle suunnatussa kirjeessä. Leirin vangit olivat siis menneet työläkköön, minkä johdosta suoritettiin edellä mainittu

³²⁸ T 7536/51, kotij.esik.kirje SvI:n:o i:n päällikölle 11.1.1943, koskien naisvankien siirtoa. SArk.

³²⁹ Kotij,Esik.Sv,Tsto, tarkastuskertomus N:o 28, 21.-24.7.1943, tarkastuskertomukset H 3. SArk

³³⁰ T 7536/50, sal.kirj.vaihto,SvI N:o I:n tarkastuskertomus 14.-15.11.1942 suoritetusta tarkastuksesta, 13.12.1942. SArk.

tarkastus ja kuulustelu vankien keskuudessa. Leirille oli levitetty vankien keskuuteen neljä kappaletta niin sanottuja lakkojulisteita. Nämä julisteet tunnusti levittäneensä miessotavanki Ipatov, joka taas kertoi teettäneensä ne naisvanki Jefremovalla. Ipatov kertoi teettäneensä Jefremovalla 45 kappaletta julisteita jo aikaisemminkin, mutta ne eivät menneet levitykseen vaan ne poltettiin.

Jefremova ei tunnustanut kuulusteluissa syyllisyyttään, vaan kielsi kaiken, kuten muutkin naisvangit leirillä. Päälikkö Mustosen mielestä kaikki kuitenkin valehtelivat, sillä näin suurta julistemäärää ei olisi voitu valmistaa salassa muilta vangeilta. Kaikki naisvangit eristettiin parakkeihinsa kuulustelun jälkeen. Kirjeessä mainitaan lopuksi leirillä säilytetty suomensukuinen vanki, Olga Pekkanen, jota oli päällikön mukaan ehdotettu aikaisemmin vapautettavaksi sotavankileiriltä, ilmeisesti siviilivankileirille siirtoa varten. Tapauksen johdosta oli Pekkanen saanut itse valita, lähtisikö siviilileirille vai jäisikö arestiin parakkeihin muiden naisvankien kanssa. Kun Pekkanen valitsi naisvankien seuran, antoi päällikkö seuraavan lausunnon: "*Kun sv.Pekkanen valitsi toisten naisvankien seuran katson hänen täten täysin selvästi ilmaisseen poliittisen kantansa ja en katso enään olevan syytä hänen vapauttamisekseen sotavankeudesta.*"³³² Sotavanki Pekkanen aiheutti myöhemminkin päänvaivaa leirillä.

Naarajärvelle naiset siirrettiin siksi, että siitä oli tehty lievemmin levottomien ja kurittomien sotavankien säilytyspaikka.³³³ Lisäksi siirtoon on vaikuttanut edellä mainittu Naarajärven leirin yhteydessä olevan niin sanottu "naisten leiri."³³⁴ Köyliön kaikki naiset tuomittiin muutaman tekojen perusteella, sillä propagandan levittämisessä oli mukana vain muutama naisvanki. Muiden naisten heitä kohtaan osoittama solidaarisuus oli kuitenkin tuomittavaa ja siksi kaikki oli siirrettävä pois leiriltä häiriötä aiheuttamasta. Suurin osa naisista passitettiin Naarajärvelle yhtenä ryhmänä, paitsi kahdeksan naisvankia, jotka siirrettiin omana ryhmänään paljon myöhemmin. Kyseessä on luultavasti ollut juuri näiden häiriötä aiheuttaneiden naisten ryhmä; ainakin naisvanki Zoja Jefremova oli joukossa mukana. Myös statukseltaan aikaisemmin epämääräinen,

³³¹ T 7699/64, SvI 1:stä poissiirrettyjä naisvankeja. T 7536/51, sal.kirj.vaihto 1.1.-2.3.1943, everstiluutnantti Fabriciuksen kirje 11.1.1943 SvI N:o 1:n päällikölle koskien naissotavankia. SArk.

³³² T 8623/8, saap. ja läht.kirj.1943. 7.12.1943 Sv.Kom.Esikunnalle, koskien naissotavankien siirtoa Sv.järj.leiri 2:een.SArk.

³³³ T 8625/1-2, Sv.järj.leiri N:o 2, saap.sekal.kirj. 1943-44. SArk.

³³⁴ T 7536/50, sal.kirj.vaihto,SvI N:o 1:n tarkastuskertomus 14.-15.11.1942 suoritettua tarkastuksesta,13.12.1942. SArk

nyt "puolensa valinnut" Olga Pekkanen oli mukana tässä kuljetuksessa. Passituksessa ei kerrota kuljetuksen syytä, tässä kohdassa mainitaan vain "siirto".³³⁵

Zoja Jefremova siirtyi Naarajärveltä Syyspohjan leirille. Oloaikansa Naarajärvellä hän oli Päämajan sotavankikomentajan, eversti Malmin, määräämässä 30 vuorokauden yksinkertaisessa arestissa, jonka aikana hän sai kuitenkin nauttia B-ruoka-annoksen.³³⁶ Tämä oli hänen rangaistuksensa Köyliön vehkeilystä. Arestin jälkeen hänet siirrettiin kurileirille, jossa hänestä kuullaan vielä kerran, vuonna 1944. Leirin naiset olivat anoneet että saisivat tehdä (ulko)toita leirillä. Jefremova oli yksi anomuksen tehneistä naisista, mutta hänelle ei lupaa hellinnyt. Tosin leirin päällikkö kuitenkin mainitsi kirjeessä, että "*Jefremovakin on suhtautunut kuriin ja järjestykseen asiallisesti.*"³³⁷

Jefremovan käytöstä on pidetty leirien henkilökunnan ja sotavankiviranomaisten puolelta hyvin tuomittavana, koska Syyspohjan leirille lähettäminen on toiminut naisille ankarimpana rangaistuksena; naisia ei voinut rangaista ruumiillisesti, joten Syyspohjan leiri ankarimpien kurinpitosäännöstensä vuoksi oli ainoa keino sijoittaa ja "saada kuriin" levottomimmat naisvangit.³³⁸ Ainakin Jefremovan tapauksessa tämä näyttää tehonneen. Zoja Jefremovan hahmo on mielenkiintoinen, mutta valitettavasti hänen korttiaan ei löydy sotavankikorttien joukosta. Hänen korttinsa on täytynyt seurata häntä Syyspohjan leirille, jonka arkistosta ei löytynyt yhtään sotavankikorttia.

Naarajärven leirillä naiset aiheuttivat, leirin statuksesta huolimatta, monenlaisia levottomuuksia. Jotkut heistä käyttäytyivät hyvin aggressiivisesti naisvartijoita ja joskus miesvartijoitakin kohtaan. Pahin välikohtaus sattui 31.12.1943 kahden naisvängin käytyä naisvartijan kimppuun. Tapauksesta kertoivat oman versionsa kaikki osapuolet; naisvartija Tuokkola, vartiomiehet ja naisvangit.

Työvuorossaan ollut naisvartija Tyyne Tuokkola otti vastaan arestikoppiin naisvanki Olga Tstipinan.³³⁹ Saattajien, kahden miesvartijan, poistuttua tuli paikalle heti kaksi

³³⁵ T 7536/51, kotij.esik.kirje SvI:n:o i:n päällikölle 11.1.1943, koskien naisvankien siirtoa. T 8623/3, Sv.järj.leiri N:o 2, passitus N:o297,29.11.1943. SArk.

³³⁶ T 8623/8, Sv.järj.leiri N:o 2, saap. ja läht.kirj., 14.12.1943. SArk.

³³⁷ T 6863/5, SvI 3, läh.kirj, 12.4.1944. SArk.

³³⁸ T 19657/F26, Pm Sv.kom.esik.määräys 10.12.1942. SArk.

³³⁹ Luultavasti Tsibina Olga Semjonova H-759. Syntynyt 21.7.1921 Kurskin alueella Androsin kylässä. Venäläinen, sähköasentaja, sanit.isntruktor. Vangittu 7.9.1941 Valkeasaarella. Haavoittunut 7.9.1941

naisvankia, jotka halusivat puhua Tstipinan kanssa. Tuokkola oli käskenyt naisten poistua paikalta, mutta sitä he eivät tehneet, vaan jäivät paikalle ja alkoivat "*mitä hävyttömämmin haukkua*" Tuokkolaa. Toinen naisista oli tarttunut samalla halkoon uhaten lyödä sillä vartijaa. Tuokkola sai kuitenkin vangit ulos, lukitsi oven ja lähti toisen saattajana olleen miesvartijan perään ja huusi apua.. Tällöin toinen naisvangeista lähti juoksemaan hänen peräänsä ja löi Tuokkolaa "*nyrkillä kasvoihin niin kovaa, että hänen suustaan oli tullut verta ja ikenet olivat turvonneet.*" Lisäksi kuulustelupöytäkirjassa kerrotaan, että nämä naiset olivat käyttäytyneet jo pitemmän aikaa sopimattomasti naisvartijoita kohtaan ja solvanneet heitä.

Miesvartijat, alikersantti Yrjö Silvennoinen ja vääpeli Valkonen, kertoivat saman tarinan, lisäten vielä huomautuksen, että Tuokkola oli pyytänyt miesvartijoiden apua Tstipinan arestiin saattamisessa, koska hän ei itse ollut saanut vietyä naista koppiin. Miesten tullessa hakemaan Tstipinaa hän kieltäytyi lähtemästä heidän mukaansa ja otti kiinni vuoteensa laidoista. Miesten oli väkisin irrotettava hänen kätensä vuoteesta ja talutettava nainen arestikoppien luo.

Naisvangeista toinen, Nina Andreva, kertoi tapauksesta seuraavaa: hän oli käynyt jo ennen tapausta useana päivänä lämmittämässä arestikoppia, jossa oli ollut hänen toinen toverinsa. Naisvartija Tuokkola oli käskenyt häntä pois kopista, koska hän oli viipynyt siellä liian kauan. Andreva ei kuitenkaan totellut, koska ei oman kertomansa mukaan välittänyt. Näin oli käynyt tälläkin kerralla:naisvartija oli käskynsä tehostamiseksi tyrkännyt Andrevaa, mistä hän oli suuttunut ja tyrkännyt Tuokkolaa takaisin eikä "*voiselittää miten ja millä seurauksella.*" Andreva kertoi myös haukkuneensa Tuokkolaa hävyttömästi. Lisäksi hän kertoi toisten naisvankien riidelleen aikaisemminkin Tuokkolan kanssa, syytä hän ei tiennyt.

Vera Simeonova kertoi suunnilleen samanlaisen version kuin Andreva, muttei ollut nähnyt toverinsa lyövän Tuokkolaa, koska oli poistunut paikalta nopeasti. Lisäksi Simeonova sanoi, että hänkin olisi halunnut lyödä Tuokkolaa, muuta ei ole siinä onnistunut, Hän myönsi haukkuneensa Tuokkolaa "*hävyttömästi*".³⁴⁰

molempiin sääriin. Sijoitukset leireillä: 28.2 -42 SvI N:o 2, 13.10.-42 SvI N:o 1, 16.1-43 Sv.järj.leiri N:o 2.

³⁴⁰ T 8622/47a, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeusasioita 1943. SARk.

Naisvangeilla ei ollut minkäänlaista kunnioitusta vartijoitaan kohtaan, eivätkä he pitäneet henkilökuntaa auktoriteetteina. Naisten käytös oli aggressiivista ja ylimielistä. Kuulustelun suorittaja, leirin oikeusupseeri Reino Kytölä mainitsi naisten käyttäytyneen kuulustelussa ylimielisesti. Mistä moinen käytös saattoi johtua?

Sotilaallinen tilanne vaikutti osaksi sotavankien käytökseen leireillä. Tietoja sodan etenemisestä saatiin leireille ennemmin tai myöhemmin ja varsinkin Saksan tilanne rintamalla antoi sotavangeille aihetta levottomuuksiin. Tieto Saksan tappiosta Stalingradissa vuoden 1943 alussa on täytynyt saapua myös vankien tietoon, mikä on voinut antaa aihetta uusiin levottomuuksiin. Ainakin useimmat raportit naisten järjestämistä levottomuuksista sijoittuvat juuri vuodelle 1943 tai 1944. Stalingradin tappion jälkeen Neuvostoliiton armeija oli saanut avattua maayhteyden Leningradiin hyökkäyksellä Laatokan etelärantaa pitkin. Saavutus oli pikemminkin psykologinen helpotus kuin todellinen; sen vaikutukset tuntuivat niin Neuvostoliitossa, Suomessa kuin Saksassakin. Samoihin aikoihin suomalaisten puolustusasemat olivat heikot eikä taistelutahtoa ollut paljoakaan. Helmikuussa alkoivat rauhantunnustelut; Suomen puolelta arvioitiin, että olisi välttämätöntä solmia erillisrauha Neuvostoliiton kanssa ennen kuin Saksa sortuisi tai itse tekisi sopimusta NL:n kanssa.³⁴¹

Levottomuudet leireillä vankien keskuudessa kasvoivat varsinkin vuoden 1944 lokakuuta kohden, kun alkoi olla ilmeistä ettei Saksa selviäisi sodasta voittajana. Esimerkiksi Kujansuu osoittaa, että vankien karkailu alkoi myös lisääntyä eivätkä vartijat leireillä olleet varmoja, kuinka heidän tulisi toimia. Vangit tiesivät, ettei voimakkeinoja ei enää uskallettu käyttää samalla tavalla kuin aikaisemmin.³⁴² Levottomimpia vankeja varten oli kuitenkin ollut jo sodan alussa tarpeellista perustaa niin sanottu kurileiri eli sotavankileiri N:o 24, jonne laitettiin vaikeimmat tapaukset normaaleilta leireiltä häiritsemästä. Varsinkin useasti karanneet tai karkaamista yrittäneet vangit siirrettiin tälle kurileirille.³⁴³

³⁴¹ Manninen 1987,374.

³⁴² Kujansuu 1999,182.

³⁴³ Syrjämäki 2000,15-20.

Levottomuudet ja karkausyritykset eivät olleet mikään uusi ja odottamaton ilmiö, vaan niitä oli esiintynyt koko ajan. Varsinkin huono ruokatilanne ja puutteelliset majoitusolosuhteet leireillä aiheuttivat useita karkausyrityksiä vuosina 1942-43. Myös kyllästyminen pitkään sotaan oli karkaamisyritysten motiivina useilla vangeilla.³⁴⁴

Toisaalta, naisten aiheuttamia levottomuuksia esiintyi leireillä koko sodan ajan. Tietenkin leirien ulkopuolelta tulleet huhut sotatilanteesta antoivat vangeille aihetta olla riehakkaammalla tuulella, mutta naiset näyttivät osaavan järjestää hankaluuksia muutenkin. Lisäksi tulee muistaa, että vankeina olevat naiset olivat suurimmaksi osaksi nuoria, noin parinkymmenen ikäisiä ja niskuroinnit ovat voineet johtua myös lapsellisuudestakin. Myös pitkä vankeusaika kyllästytti naisia.

Esimerkiksi sotilaallinen tilanne kyllästyneisyyden ja ilkkurisuuden ohella on voinut olla vaikuttavana tekijänä seuraavassa Naarajärven leirin oikeustapauksessa, jossa kaksi naisvankia olivat häirinneet leirin huvitustilaisuutta (konserttia). Naisvartija Toini Myötänen kertoi kuulustelussa asiasta seuraavaa. Leirin huvitilaisuuteen pääsi syyskuussa 1943 25 naisvankia, pois jäi muutama nainen, joita muiden poistumisen jälkeen käskettiin menemään keittiölle teen hakuun. Kun portit oli aukaistu, livahdi kaksi naista, syytettynä olleet Linda Freintahl³⁴⁵ ja Vera Shkvarina,³⁴⁶ keittiöläisten joukkoon. Heitä käskettiin palaamaan takaisin, mutta naiset eivät totelleet vaan jatkoivat matkaansa keittiölle. Naiset olivat pukeutuneet erikoisesti, toinen oli puettu mieheksi ja toinen hänen rouvakseen ja "herralla" oli punaisen ristin käsivarsinauha. Keittiöllä he pelleilivät henkilökunnalle leikkien olevansa "*amerikasta tulleita punaisen ristin edustajia, ja tuovansa paketteja.*" Naisia käskettiin kuitenkin poistumaan parakkeihinsa, mutta he jatkoivatkin matkaansa kohti huvitilaisuutta. Vartijatar ei voinut lähteä heidän peräänsä, koska hänen oli vartioitava muita vankeja.

³⁴⁴ Kujansuu 1999, 182-183.

³⁴⁵ Freintahl Linda Henrihovna, E -111, syntynyt 20.11.1919 Narvassa. Virolainen, keittäjä, keittäjänä NKO varastossa. Vangittu 21.7.1941 Salminassa. Sijoitukset leireillä: 13.7.-42 Miehikkälän työleiri, 13.10-42 Svl N:o 1, 16.1.-43 Svj.ärj.leiri N:o 2. Rangaistu Miehikkälässä 10 vrk arestia järjestyserikkomuksesta ja 8 vrk varkaudesta. Rangaistu Svl N:o 2 työstä kielt., 3 vrk pimeää selliä 5.9-8.9-42. Rangaistu Svl N:o 2 työstä kieltäytymisestä, rangaistu huolimattomuudesta 15 kepinlyöntiä 21.9.-42. Naarajärven leirin häiriköintejä ei ole merkitty korttiin.

³⁴⁶ Shkvarina Vera Sergejevna H-750, syntynyt 25.9 1921 Leningradissa.

Venäläinen, konduktööri, sairaanhoitajatar 3 Div.esik. Vangittu 9.9.1941 Petroskoin suunnalta. Sijoitukset leireillä: 28.2. -42 Svl N:o 2, 24.5 -42 28 Sotas, 16.6 -42 Svl N:o 2, 24.9-42 28 Sotas, 12.9.-42 Svl N:o 2, 16.1.-43 Sv.järj.leiri N:o 2. Ei huomautuksia järjestyshäiriöistä.

Naisvangit kertoivat tapauksesta seuraavaa. Linda Freintahl ja Vera Shkvarina olivat jo aikaisemmin valmistaneet puvut tilaisuutta varten ja päättivät kiellosta huolimatta mennä juhlaan. Lisäksi Freintahl varasti keittiöltä lähtiessään leivän ja sanoi "kyllä kansainvälinen punainen risti toimittaa sen takaisin ja sitä paitsi sotavangit saavat pian pakettejakin, joissa on runsaasti tupakkaa ym." Keittiöltä he menivät konserttialueelle, jossa Freintahl ennen sen alkua piti pienen puheen, mikä meni näin: "*Huomio huomio minä olen Amerikan punaisen ristin edustaja ja ilmoitan, että kohta lähetetään paketteja, joissa on runsaasti tupakkaa, silliä, hedelmiä y.m., vaikka ette te niitä tarvitsisi jos vain pääsisitte takaisin neuvostovenäjälle, mutta älkää olko suruissanne sillä kohta loppuu sota ja Mannerheim sekä Hitler tulevat hirtetyiksi.*" Freintahl ei sanonut tilaisuudessa muuta ja kertoi kuulusteluissa lausuneensa viimeiset sanat innostuksesta eikä ollut ajatellut niitä tarkemmin.

Vera Shkvarina kertoi saman tarinan, mutta lisäsi vielä että Freintahlin pidettyä puheen oli hän ja monet miesvangit nuhdelleet Freintahlia sanoen "*tiedätkö mitä puhuit*" Shkvarina korosti, että heillä oli tarkoitus vain pilaila, mutta Freintahl oli innostuksissaan puhunut liikaa, sillä "*F. yleensä on aina ollut helposti innostuva ja ajattelematon.*"

Leirin henkilökunta mainitsi naisista, että molemmat olivat tunnettuja tottelemattomuudestaan ja olivat aiheuttaneet usein kaikenlaisia häiriöitä. Ainakin Freintahl oli saanut pöytäkirjan sotavankikorttinsa mukaan useita putka- ja raipparangaistuksia. Shkvarinan kohdalta ei korteista löydy rangaistuksia tai muuta huomautettavaa.³⁴⁷ Hän näytti olleen vain myötäilijänä tapauksessa.

Naiset saivat rangaistukseksi sopimattomasta käyttäytymisestä kuusi vuorokautta yksinkertaista arestia palveluvollisuudella. Lisäksi Freintahl passitettiin myöhemmin tämän tapauksen johdosta Syyspohjan leirille, jossa hän sai sotavankikomendantin, eversti Malmin taholta vielä lisärangaistuksena 30 vuorokautta yksinkertaista arestia.³⁴⁸ Freintahlin tapauksessa huvitilaisuudessa järjestetty häiriö oli se viimeinen asia, minkä

³⁴⁷ T 8622/47a, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeusasioita. T 7699/64, Svl 1:stä poissiirrettyjä naisvankeja A-Z. SArk.

³⁴⁸ T 8623/8, sv.järj.leiri Nn:o 2, saap. ja läht.kirj. 1943, 4.12.1943. SArk.

tarvitsi siirtoon ankarammalle leirille. Eivätkä suomalaiset viranomaiset sulattaneet Mannerheimin herjaamista vaikka se olikin "innostuksissaan" tehty.

Naiset saattoivat käytöksellään sotkea suomalaisen henkilökunnan välisiä suhteita. Siitä esimerkkinä Naarajärvellä heinäkuussa 1943 tapahtunut naisten nälkälakko. Lakko oli tapahtunut leirin päällikön, majuri Pekkasen ollessa poissa, jolloin kapteeni Lilius hoiti hänen tehtäviään. Naisille oli aikaisemmin jaettu ruoat sisälle parakkeihin, mutta ruoanjakajat olivat huomauttaneet, että naiset usein söivät toistensa annoksia. Tämän estämiseksi määräsi kapteeni Lilius, että naisten ruoat jaettaisiin jatkossa ulkona. Tähän naiset eivät olleet suostuneet, koska sanoivat muiden miesvankien ivailevan heitä jonossa seisomisesta. Kun kapteeni Lilius oli kuullut naisten kieltäytymisestä, oli hän käskinyt erään kuulusteltavan, sotilasvirkailija Paavo Härkösen, sanoa naisille että heidän vaatimuksiinsa ei tulla suostumaan. Härkönen oli hämmentänyt tilannetta vielä lisää, ja ilmoittanut samassa puheessa naisille, että *"jos heitä ei huvita syödä, niin tietävät itse seuraukset, että toisella puolen aitaa on hautausmaa ja siellä vielä kylliksi tilaa nälkään kuolleille."* Naiset eivät olleet edelleenkään suostuneet syömään ja olivat laulaneet "venäjänkielisiä kiihotuslauluja" ja jatkaneet sitä seuraavanakin iltana. Lilius oli ilmoittanut tilanteesta kotijoukkojen esikunnalle ja Saimaan sotilaskomentajapiirin komentajalle, jotka antoivat määräyksen, että naisille ei saanut antaa periksi lakossa. Tänä aikana naisille tuotiin parakin eteen ruokaa ruoka-aikoina, mutta he eivät Liliuksen mukaan "suvainneet" tulla ulos.

Muutamaa naisvankia kuulusteltiin niin ikään tapauksen johdosta. Tatjana Sobatschenkova³⁴⁹ kertoi, että kolme naisvankia oli vastuussa syömälakosta: Andrejeva, Zagatova³⁵⁰ ja Leganova. Nämä kolme olivat estäneet uhkauksin muita naisvankeja ottamasta ruokaa ja he olivat uhanneet tapaa ne, jotka ruokaa ottaisivat. Kukaan ei ollut naisen tunnustusta ennen uskaltanut antaa ilmi näitä kolmea. Nainen paljasti muitakin salaisia "vehkeilyjä": pääleirin ja työleirin, Paraisten kalkkivuori Oy:n välillä oli jonkinlainen salainen kirjeenvaihto. Esimerkiksi syömälakon aikana naisten parakkiin oli tullut kirjeitä, jossa naisia kannustettiin jatkamaan. Kirjeet oli poltettu heti, kun ne

³⁴⁹ Sama kuin aikaisemmin mainittu Sobatschenkova sivulla 64, alaviite 238.

³⁵⁰ Sama Zakatova joka mainitaan sivulla 81, joka siirrettiin 69. sotasairaalaan pois työhönsä sopimattomana, koska hän oli lausunnon mukaan epäluotettava, vaikeasti hallittava ja sairaalatyöhön sopimaton.

oli luettu. Lisäksi naiset olivat lähettäneet vaatteita Paraisten työleirille. Lisäksi työleiriltä oli tullut kirjeitä, joissa uhattiin tappaa ilmiantajat. Kirjeet oli luettu naisten parakissa silloin, kun naisten epäluotettaviksi katsomat naisvangit olivat poissa.

Kun majuri Pekkanen palasi leirille takaisin hän määräsi heti, että naisille tuli jakaa ruoat sisälle parakkeihin. Lisäksi Härkönen oikaisi omassa kuulustelussaan leirillä liikkuneen huhun, jonka mukaan Pekkanen olisi käsenyt häntä pyytämään anteeksi sanomisiaan naisvangeilta. Tämä ei Härkösen mukaan pitänyt lainkaan paikkaansa. Raportin loppulausunnossa kuulustelijana toiminut leirin oikeusupseerin, R.Kytölän mukaan majuri Pekkanen oli menetellyt väärin antaessaan naisille periksi vastoin ylempien tahojen määräyksiä ja täten heikentänyt kapteeni Liliuksen ja leirin muun asiaan sekaantuneen henkilökunnan arvovaltaa vankien keskuudessa.³⁵¹

Naisten käsittelystä ei näytä olleen selkeää, yhtenäistä linjaa, mikä saattoi johtaa jännitteisiin henkilökunnan keskuudessa. Ylemmän tason määräykset eivät aina sopineet leirin käytäntöihin. Syömälakko tapauksessa majuri Pekkanen luultavasti ajatteli, että tilanteesta saattaisi kehittyä suurempikin konflikti ja niinpä hän päätti antaa periksi suhteellisen pienessä asiassa. Toisaalta, tällainen myönnytys vankien niskuroinnille ei noudattanut leirin muita leirejä ankarampaa linjaa ja siksi hän sai huomautuksen.³⁵² Lisäksi henkilökunnan tulee näyttää yhtenäiseltä vankien edessä jotta kuri saadaan pidettyä. Leirillä kuri oli kuitenkin tapausten valossa löysällä eivätkä ainakaan naiset näytä pitäneen henkilökuntaa auktoriteetteina, koska he järjestivät erilaisia tempauksia Naarajärvellä eivätkä näytä pelänneen rangaistuksia.

Tästä esimerkkinä naisten järjestämä toinen tempaus: leirillä oli käynyt ulkomaalaisia lehtimiehiä, joiden tuloon naiset olivat valmistautuneet kirjoittamalla kirjeen leirin oloista. Lehtimiesten vierailun yhteydessä oli järjestetty konsertti, jossa eräs naisista oli antanut kirjeen lehtimiehelle miessotavangin välityksellä. Muut naisvangit olivat alkaneet epäillä Sobatshenkovaa ilmiantajaksi ja uhanneet järjestää hänet leiriltä pois. Lisäksi kun eversti Malm oli tulossa leirille tapausta tutkimaan, olivat nämä kolme naisvankia uhkailleet taas muita naisia ja kieltäneet näitä tietämästä mitään tapauksesta.

³⁵¹ T 8622/47a, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeusasioita. SArk. Majuri Pekkasta moitittiin liian lempeäksi sotavankeja kohtaan. Hänestä tehtiin kaksi kantelua syys- ja lokakuussa .1943 ja ja lopulta eversti Malm erotti hänet leirin päällikön tehtävistä 2.11.1943.Hallikainen 2000,108,alaviite 350.

Naiset näyttävät ajatelleen selviävänsä kaikesta uhkailemalla ja näyttääkin siltä että ryhmäkuri on toiminut melko hyvin, jos leirin liki parista sadasta naisesta vain yksi uskalsi ilmiantaa häiriköt.

Näyttää siltä, että sodan alkuvuosina 1941-42 naiset eivät joko järjestäneet suurempia levottomuuksia leireillä tai sitten niihin ei kiinnitetty niin paljon huomiota kuin myöhemmin vuosina 1943-44. Alkuvuosien häiriköinti näyttää olleen vielä melko vaaratonta; naiset esimerkiksi kapinoivat laulamalla poliittisia lauluja. Vakavampi häiriköinti leireillä näyttää selkeästi kasvaneen vankeusajan pidentyessä. Naiset kävivät jopa fyysisesti vartijoidensa kimppuun ja olivat mukana suunnittelemassa salaista vastarintaa. Sota-ajan jatkuessa alettiin nuo salaiset suunnitelmat, kuten Köyliön leirillä työlakkoon kannustavat lentolehtiset, ottaa vakavasti ja rangaistukset niistä olivat kovia. Pitkä sota-aika vaikutti myös vartijoihin, jotka alkoivat liiaksi luottaa vankeihinsa tai he eivät viitsineet kunnolla hoitaa tehtäviään. Leirien henkilökunta ei aina edustanut yhtenäistä rintamaa, vaan joskus rangaistuskäytännöistä kiisteltiin leirin henkilökunnan sisällä, mikä vaikutti taas heikentävästi henkilökunnan auktoriteettiin naisten silmissä. Joskus osa henkilökunnasta piti naisten niskurointia kapinana, jotkut taas pitivät sitä vain omien oikeuksien puolustamisena. Naiset näyttävät muuttuneen yhä röyhkeämmiksi vankeusajan pidentyessä ja vartijoilla näyttää olleen vaikeuksia auktoriteetin ylläpitämisessä.

5.2.2 Ryhmän sisäiset levottomuudet

Naisvangit olivat toisilleen melko solidaarisia puolustaessaan levottomuuksia aiheuttaneita tovereitaan, mutta joskus sisäinen ryhmäkuri oli koetuksella. Lokakuussa 1943 oli kaksi naisvankia tapellut keskenään ja kuulustelussa, mikä pidettiin naisten arestikopeissa, naiset kertoivat seuraavaa. Jevgenija Zelenko kertoi, että hän oli ennen riitaa asunut kaksi kuukautta toisen osapuolen, Anastasija Fedinan,³⁵³ kanssa. He olivat tapelleet ja riidelleet melkein joka päivä ja Zelenko ilmoitti syyksi sen, että Fedina

³⁵² T 8625/1-2, Sv.järj.leiri N:o 2, saap.kirj. 1943-44. SARk

³⁵³ Fedina Anastasija Aleksandrova Ö-6149, syntynyt 15.4.1904 Leningradissa. Venäläinen, lääkäri, toimi lääkärinä 3 Div.sanit.osastolla. Vangittu 7.9.1941 Nurmeliitshissa. Sijoitukset leireille: 27.10.-41 Svl N:o

kiusasi häntä ja haukkui häntä muun muassa hulluksi. Riita oli alkanut siten, että Zelenko oli lämmittänyt uunia parakissa Fedinan olleessa vielä sängyssä. Fedina oli sanonut, että huoneessa oli liian kuuma ja Zelenko oli käskenyt häntä nousemaan vuoteestaan. Tästä oli Fedina suuttunut ja ottanut uunista kekäleensä hyökäten sen kanssa Zelenkon päälle joka taas oli itsepuolustukseksi tarrannut kiinni Fedinan hiuksiin ja tappelu oli alkanut tästä.

Anastasija Fedina kertoi omassa haastattelussaan tapauksesta näin. Hän oli asunut Zelenkon kanssa kaksi kuukautta ja koko ajan he olivat tapelleet keskenään. Hän kertoi tappelun alkaneen siten, että Zelenko olisi ottanut häntä hiuksista kiinni, kiskonut hänet sängystä ja haukkunut häntä "valkoiseksi kanaksi." Fedina mainitsi, ettei hän enää voinut asua Zelenkon kanssa, koska pelkäsi häntä ja usko tämän öisinkin käyvän kimppuunsa.

Kuulustelija merkitsi papereihin, että Zelenkolla oli naarmuja käsivarsissaan ja toinen käsi oli ranteesta ajettunut. Näiden vammojen hän kertoi tulleen tästä tappelusta. Toisella, Fedinalla, taas oli näyttää iso hiustukko, jonka Zelenko oli hänen mukaan repinyt hänen päästään. Leirin sotavankinlääkärin mukaan molemmat naiset olivat hyvin hermostuneita ja Fedina sairasti vielä keuhkotautia. Loppulausunnossa todettiin, että naisten riidat johtuivat hermostuneisuudesta, minkä vuoksi naiset olisi saatava asumaan erilleen.³⁵⁴

Naisten huonot välit menivät keskinäisen solidaarisuuden ohi eivätkä he pelänneet kannella toisesta suomalaisille. Esimerkiksi kesäkuussa tehtiin Naarajärven leirillä kantelu leirin pääkokkia Litvinovia, muita keittiömiehiä ja leirin vanhinta Polikarkinia vastaan muiden sotavankien aloitteesta.

Ensisijaisesti keittiömiehiä syytettiin ruoan varastamisesta; esimerkiksi naisvanki Vera Grinko kertoi että parin viikon ajan oli vankien ruoka ollut kelvotonta noin yhden kuukauden ajan: keitossa oli ollut vain vähän kasviksia ja kaloja, ei jauhoja ollenkaan. Lisäksi nainen kertoi että joku olisi nähnyt kokin ja keittiöläisten paistavan lettuja

4, 28.2-42 Svl N:o 2,20.8-42 63. SotaS,25.8-42 65. SotaS,23.9 Sv.järj.leiri N:o 2,13.10 Svl N:o 1, 16.1-43 Sv.järj.leiri N:o 2.

³⁵⁴ T 8622/47a, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeusasioita, SARk.

itselleen salaa. Ruotsista tulleita lihasäilykkeitä ja sokeria ei oltu annettu vangeille ja lisäksi kokki Litvinov oli usein puhunut naisille "hävyttömyyksiä ja rivouksia."

Lisäksi monet raportissa haastatellut miesvangit mainitsivat siitä, että Litvinov olisi ollut huonoissa väleissä naisvankien kanssa. Mistä huonot välit johtuivat, esittivät haastatellut muutamia arvailuja. Sotavankinainen Maria Boleiko³⁵⁵ esitti syyksi sen, että Litvinovin oli usein kuultu käyttävän "tylyä ja sopimatonta" kieltä naisvankeja kohtaan. Hän oli myös kuullut, että Litvinov olisi joskus lähennellyt naisia. Kaikki naiset kuitenkin kertoivat, että ruoka oli tosiaankin parantunut valituksen jälkeen.

Useat haastatellut esittivät Litvinovin huonoon käytökseen naisvankeja kohtaan varsin erikoisen syyn: esimerkiksi syytettynä ollut leirinvanhin Polikarkin kertoi, että Litvinov oli *"kaksineuvoinen. Kun naispuoliset hormonit pääsevät hänessä voitolle, on L. valmis halaamaan ensimmäistä vastaantulevaa naista, mutta kun taas maskuliiniset hormoonit pääsevät hänessä voitolle, on hän valmis lyömään ja sylkemään ensimmäistä naista silmille. Ammatissaan hän on hyvä ja pätevä, mutta sanoissaan ja puheissaan joskus ehkä liian karkea, ja aika ajoittain vähän hermostunut."*

Sotavanki Tusekin kertoi samanlaista: *"Litvinovin taipumus lähennellä aika ajoittain miehiä, josta syystä hänet kyseessäolijan ilmiannon vuoksi aikanaan siirrettiin pois kokin tehtävistä, on luonnollisesti syy, joka tekee hänet epämiellyttäväksi ja vastenmieliseksi naisten silmissä. Samasta syystä käyttää hän ärtyisää ja rumaa kieltä usein."* Myös vartijana toimiva sotamies Lehto kertoi samaa, hänestä Litvinov oli vähän omituinen johtuen siitä, että hän *"on miehen ja naisen välimuoto jotenkin."*

Todellisempi syy naisten ja kokin välirikoon voi olla se, että kersantti Niveksen mukaan kokki oli aikaisemmin antanut keittiöstä raakaa muonaa enemmän naisille ja sairastuvalle, mutta oli nyttemmin lopettanut sen. Myös sotavanki Gatsciev kertoi, että Litvinov olisi keittänyt parempaa ruokaa naisille, mutta riitauduttuaan näiden kanssa olisi sen lopettanut antaen vielä enemmän aihetta kaunaan.

³⁵⁵ Boleiko, Maria Feodorovna VS-947, syntynyt 17.1.1912 Leningradissa. Venäläinen, lääkäri, siviililääkärinä työkompaniassa. Vangittu 20.10.1941 Nishkaja Alkizo 28 km

Leirin vanhinta, sotavanki nimeltä Pjotr Polikarkinia syytettiin lahjuksien ottamisesta eli että hän olisi järjestänyt toisia vankeja helpompiin töihin esimerkiksi maataloihin, jos nämä vain maksoivat hänelle siitä. Lisäksi hänellä oli tapana harjoittaa uhkapeliä pelaamalla lahjusrahoilla muiden vankien kanssa, mikä oli kiellettyä leirillä. Sotilasvirkailija Georg Pajur kertoi omassa haastattelussaan, että Polikarkin ei hänen mielestään ole poliittisesti tai moraalisesti sopiva leirinvanhimman (starshina) tehtäviin. Sotavanki Bejerk Gatsciev kertoi Polikarkinin voittaneen uhkapelissä kultasormuksen, minkä hän olisi antanut Maria-nimiselle naissotavangille. Hänellä siis olisi ollut suhde, mikä oli kiellettyä sekin. Miesvanki David Tusehka kertoi naisten kertoneen, että Polikarkin olisi antanut kerran naisille 39 limppua ja yhdelle kultasormuksen. Eli leirillä liikkui paljon erilaisia huhupuheita tapauksesta. Polikarkin itse vastasi kuulusteluissa syytöksiin kieltämällä kaiken. Hän ei ollut lahjoittanut mitään kultasormusta eikä leipiä. Huhupuheiden hän uskoi syntyneen siitä, että eräs naisvanki Liganova kantoi katkeruutta häntä kohtaan siitä, että hän olisi siirtänyt tämän miesystävän leiriltä pois työpisteeseen. Polikarkin myönsi korttipelin, mutta väitti ettei pelannut rahalla.³⁵⁶

Loppulausuntoa tässä raportissa ei ollut, joten lopullisista rangaistuksista ei ole tietoa. Koko juttu näyttää sekavalta ja mukana on paljon huhupuheita, mitkä eivät välttämättä pidä paikkaansa. Sisäinen juonittelu näyttää kukoistaneen vankien keskuudessa ja näyttää siltä, että naisvangit olivat varsin kärkkäitä kantelemaan muista sotavangeista, kun heidän etuuksiaan uhattiin tai he muuten tunsivat joutuneensa kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti. Naiset olivat ylpeitä eivätkä sietäneet huonoa käytöstä tai -kohtelua itseään kohtaan.

Vuonna 1944 olivat Naarajärven leirin sotavangit tehneet kantelun leirin päällikölle eräistä häiriköivistä sotavangeista. Siinä pyydettiin leirin päällikköä rankaisemaan henkilöitä ja luovuttamaan heidät Neuvostoliiton viranomaisille. Sotavankien rikoksia olivat "*naissotavankien häpäiseminen sopimattomin sanoin*" ja "*ryöstö, sotavangin riisuminen, elintarvikkeiden ja arvoesineiden (kello) anastaminen.*" Valituksen loppuun

Medvezh. Sijoitukset leireillä: 21.12-41 SvI N:o 4, 28.2.-42 SvI N:o 2, 13.10-42 SvI N:o 1, 16.1-43 Sv.järj.leiri N:o 2.

³⁵⁶ T 8622/21b, sv.järj.leiri N:o 2, jäljennöksiä sv.kuulustelupöytäkirjoista. SARk.

oli lisätty kommentti, jonka mukaan *"yllämainittujen tapausten johdosta ovat sotavangit hyvin kuohuksissaan."*³⁵⁷

Asiasta järjestettiin leirillä tutkinta lokakuussa 1944. Sotavankien haastatteluissa selvisi, että kahdeksan syytettyä olivat jokainen eri tavoin syyllisiä : he olivat riisuneet ja varastaneet erään miesvangin vaatteet väkivaltaisesti, solvanneet naisvankeja ja varastaneet leipää ja tavaroita toisilta vangeilta. Naissotavanki Vera Shkvarina kertoi kuulustelussa, että eräs syytetyistä oli sotavankien jumalanpalveluksen aikana kiroillut hänelle ja sanonut sekä hänen että muiden naisvankien olevan käytökseltään aivan siveettömiä ja saaneen aikaan paljon pahennusta kaikkien sotavankien keskuudessa. Toinen naisvanki kertoi myös, että kun vangit olivat nähneet joukon pahoinpitelevän ja riisuvan uhriaan, olivat naisvangit nuhdelleet heitä, minkä johdosta olivat miehet haukkuneet naisia *"mitä hävyttömimmin."*

Tämän johdosta vaativat naiset syyllisten luovuttamista neuvostoviranomaisten rangaistavaksi. Kuulustelun järjestänyt ja kirjannut luutnantti Reino Kytölä ilmoitti lisäksi, että tällä hetkellä *"leirin kaikkien sotavankien yhteisen päätöksen mukaan täytyy kaikki syytetyt pitää edelleen pidätettyinä, vaikka heidän varsinaisesti ilmitulleet rikoksensa olisivatkin pienempiä. Sotavankien yleinen mielipide on se, että syytetyt ovat muodostaneet keskenään kaikenlaisia ilkeävaltaa harjoittavan joukon, joka väkivaltaisesti tyrannisoii leiriä.* Lisäksi hän huomauttaa, että syytetyt käyttäytyivät kuulusteluissa *"hyvin kurittomasti ja vaikuttivat yleensä rikollisilta tyypeiltä."* Syytetyt vapautettiin eristyksestä 2.10.³⁵⁸

Syytettyjen vankien käytös on varmaankin ollut todella häiritsevää ja koska se on kohdistunut toisia vankeja kohtaan, oli leirin muiden vankien hyödyllistä ilmoittaa ilkeivallasta henkilökunnalle. Varsinkin naisvangit tuntuvat olleen kiukuissaan saamistaan haukuista.

Kyllästyneisyys pitkään vankeuteen vaikutti myös naisten keskinäisiin väleihin. Koska naisten ryhmä oli pieni, joutuivat he viettämään melkein koko vankeusaikansa samojen ihmisten kanssa. Riitaantuneet naisvangit eivät epäröineet vaatia suomalaiselta

³⁵⁷ T 8622/21b, sv.jätj.leiri N:o 2, jäljennöksiä sv.kuulustelupöytäkirjoista 1944. SArk.

³⁵⁸ T 8622/21b, sv.jätj.leiri N:o 2, jäljennöksiä sv.kuulustelupöytäkirjoista 1944. SArk.

henkilökunnalta rangaistusta riitakumppanilleen. Henkilökunnalle ilmiannettiin toisia vankeja silloin, kun siitä oli naisvangeille hyötyä tai kun he tunsivat tulleen huonosti kohdeluiksi toisten vankien puolelta. Naisten keskinäisissä väleissä oli kaksijakoisuutta, koska leirin henkilökunnan kanssa veljeily kuitenkin oli naisvankien ryhmän sisällä kiellettyä ja siitä seurasi rangaistus muilta naisvangeilta.³⁵⁹ Näyttääkin siltä, että kun koko ryhmälle koitui veljeilyä tai toisten vankien ilmiantamisesta hyötyä, se oli hyväksyttävää, mutta kun joku tavoitteli henkilökohtaista hyötyä, rankaisi ryhmä henkilöä. Henkilökohtaisen hyödyn tavoittelemisen oli esimerkiksi suhde miesvartijan kanssa, jos nainen sai vartijalta ruokaa, eikä ilmeisesti jakanut sitä muiden kanssa.

5.2.3 Naiskarkurit

Ensimmäiset naisvangit karkasivat toukokuun alussa vuonna 1942 Karvian leiriltä. He olivat Tamara Zakatova ja Antonina Nikolajevna³⁶⁰, joista mainitaan myös sotavankidokumentissa Jevgenia Adlerin haastattelussa. Naiset saatiin kiinni jo parin päivän päästä Parkanosta ja heidät palautettiin leirille saman päivän iltana.³⁶¹ Rangaistukseksi molemmat saivat 10 kepiniskua.³⁶² Jevgenia Adler muistaa naisten karkaamisen. Hän kertoo haastattelussaan tapauksesta seuraavasti: "*Tamara Zakatova ja Tosja, (Antonina Nikolajevna) he pakenivat, mutta joutuivat pian kiinni. Rangaistukseksi he saivat raippoja. Miehet ruoskivat ja tietysti paljaalle iholle.*"³⁶³

Aikaisemmin mainittu siviilivanki Olga Pekkanen, joka oli halunnut jäädä leirille muiden naisvankien kanssa, karkasi Naarajärven leiriltä 18.10.1944. Luultavasti siviilitaustansa takia hänelle myönnettiin lupa tavata sisartaan leiriaitauksen

³⁵⁹ Jevgenia Adlerin haastattelu dokumentissa Ryssä perkele-sotavankina Suomessa, esitetty Tv 1:llä 3.12.2000.

³⁶⁰ Nikolajevna Antonina Nikolajevna z-399, syntynyt 28.2.1922 Leningradissa. Venäläinen, sairaanhoitaja, sotilasvälskärinä 269 erill.tykistö ja k.k. ptlj. Vangittu 8.10.1941, ei tiedä paikkaa. Sijoitus leireillä: 28.2.-42 Svl N:o 2, 13.10.-42 Svl N:o 1, 2.11.-42 65 Sotas. Rangaistu Svl N:o 2 rahan ja sukien anastamisesta 8 vrk pimeää selliä 21-29.3-42. Rang. karkaamisesta Svl N:o 2 1.5.-42 10 kepinlyöntiä 7.5.-42.

³⁶¹ T 5713/12, Svl N:o 2, päiväkirja 13.2.-13.5.1043. SARk..

³⁶² T 7699/64, Svl n:o 1 poissirrettyjä naisvankeja. SARk.

³⁶³ Jevgenia Adlerin haastattelu dokumentissa Ryssä perkele-sotavankina Suomessa, esitetty Tv 1:llä 3.12.2000

ulkopuolella, vartiohenkilöstön majoitusalueella.³⁶⁴ Pekkasta ei kuulunut takaisin ja seuraavana päivänä ilmoitti naisvartija Paavola, että hän oli kadonnut.

Tapauksesta järjestettiin kuulustelu jossa vartija Lehmusvaara kertoi, että oli tavannut Pekkasen sisarineen parakkialiupseerien päivystyshuoneesta. Hän oli ihmetelty, kenen luvalla naiset siellä olivat, sillä aikaisemmin tällaisissa tapauksissa oli lupa tullut leirin päälliköltä. Luvan oli kuitenkin antanut luutnantti Tolppanen sillä perusteella, että Pekkanen oli aikaisemminkin saanut tavata sisartaan näissä tiloissa leirin päällikön luvalla.

Myöhemmin päivällä Pekkanen pyysi lupaa saada kävellä leiriaitauksen ulkopuolella. Toinen vartija, luutnantti Tolppanen kävi pyytämässä päälliköltä luvan ja sen saatuaan päästi naiset kävelyille. Lupa oli hellinnyt päälliköltä sillä ehdolla, että Pekkanen ja sisar eivät menisi metsään eikä Pieksämäen kauppalaan eivätkä he saisi poistua leirin läheisyydestä.

Samana päivänä ei Lehmusvaara kiinnittänyt asiaan huomiota eikä kukaan ollut huomauttanut siitä, joten hän kuvitteli Pekkasen palanneen leirille. Seuraavana päivänä oli naisvartija Paavola ilmoittanut Lehmusvaaralle, ettei Pekkasta löydy mistään ja että toiset naisvangit olivat ilmoittaneet että hän olisi ollut sisarensa luona. Leirillä ei kuitenkaan tiedetty sisaresta tai hänen olinpaikastaan mitään, ja niinpä Pekkanen ilmoitettiin kadonneeksi.

Leirin arkistoista ei löytynyt asiapapereita Pekkasen kiinnijäämisestä. Ainakin leirin karkuritulastossa Pekkanen oli merkitty karanneeksi, ei löydettyksi.³⁶⁵ Pekkasen tapaus jää arkistolähteiden puutteessa selvittämättä. Olisi todennäköistä, että hän olisi jäänyt kiinni, sillä harvat karkurit jäivät saamatta kiinni. Toisaalta, Pekkasen sisar on voinut avustaa häntä ja auttaa hänet pakoon Naarajärveltä. (Ja näin on varmasti käynytkin)

Leirin päälliköllä näyttää olleen aikamoinen luottamus Pekkasta kohtaan; häntähän piti periaatteessa kohdella samoin kuin muita naisvankeja, koska hän ei halunnut siirtoa

³⁶⁴ T 8622/24a, Sv.järj.leiri N:o 2, oikeus- ja rikosasioiden kuulustelupöytäkirjoja, kirje Sv.kom.esik.,sv.Olga Pekkasen karkaaminen, 1.11.1944. SARk.

³⁶⁵ T 8624/9, Sv.järj.leiri N:o 2, karkaamisasiat, kuria koskevat kirj.,pidätykset: karkuritulasto. SARk

siviilileirille. Kuulostaa uskomattoman suuripiirteiseltä päästää vanki ulos kävelemään ilman mitään valvontaa, vain kieltojen kera. Koska naiset olivat saaneet tehdä näin aikaisemminkin ilman mitään ongelmia, oli päällikön luottamus Pekkaseen kasvanut liiankin suureksi. Ehkä tämä oli ollut naisten juoni; kasvattaa päällikön luottamusta ja sitten sopivalla hetkellä karata kun kukaan ei heti osaisi epäillä mitään.

Sodan loppuvaiheessa ei Naarajärven leirillä ilmeisesti viitsitty vartioida vankeja yhtä tarkasti kuin aikaisemmin; ilmeisesti huononeva sotilaallinen tilanne vaikutti vartijoihin. Naarajärveltä oli nimittäin karannut kaksi naista jo elokuussa ja näistä vain toinen oli saatu kiinni. Naiset olivat Lilja Grikopelets³⁶⁶ ja Klavdija Tolstyh. Naiset eivät olleet paikalla maanantaina 14.8.1944 suoritetussa iltalaskennassa eikä heitä oltu löydetty vielä seuraavanakaan päivänä. Naisten epäiltiin karanneen saman päivän tehdyllä marjaretkellä ja niinpä leirillä järjestettiin kaksipäiväinen kuulustelu, jossa kuulusteltiin myös useita naisvankeja.

Naisvartija Helvi Paavola oli sitä mieltä, etteivät naiset karanneet marjaretkellä, koska he laskivat naiset, kun he menivät metsään ja myös palatessa. Toinen naisvartija, Toini Myötänen, ei edes muistanut nähneensä naisia mukana, "*sillä ainakin Grikopelets iloisen luonteensa ja suulautensa vuoksi olisi jäänyt mieleen.*" Myös leirin miesvartijat olivat laskeneet naiset mennessä ja palatessa ja kaikki olivat olleet paikalla. Leirillä vangit laskettiin iltaisin, mutta tällä kertaa naisvartija oli uskonut parakin naisten vanhinta, joka ilmoitti kaikkien olevan paikalla. Kaikki muutkin naisvartijat sanoivat luottavansa tähän vankiin eikä kukaan osannut epäillä hänen sanojaan. Naisvartija Paavola kuitenkin sanoi kuulustelun lopuksi epäilevänsä, että naisten vanhin valehtelee.

Miesvartija, vääpeli Valkonen kävi oletetun karkaamispäivän seuraavana aamuna tarkastamassa naisten leirin aitauksen. Hän oli huomannut, että aitauksen järven puoleisessa päässä oli yhdessä kohdassa sisäaitauksen alin lanka katkaistu. Paikalla näkyi, että ruoho oli painunut ulospäin ja aitauksen välissä oli ruohikossa havaittavissa jalan jäljen painanteita järvenrantaan päin, missä ulkoaitauksen pää voidaan kiertää maata pitkin. Lähimmästä vartiotornista naisten leirin ja invalidileirin kulmauksesta oli

³⁶⁶ Grikopelets Lilja Vladimirova AU-4886, syntynyt 1923 Leningradissa. Virolainen, teatteriohjaajan apulainen, kirjanpitäjä 3 Div.esik. Vangittu 18.1.1941 Syvärillä. Sijoitukset leireillä: 25.8.-42 Svl N:o 7, 27.8.-42 Svl N:o 17, 29.8.-42 Svl N:o 1, 13.10.-42 Svl N:o 1, 16.1.-43 Sv.järj.leiri N:o 2.

tapahtumapaikalle noin 70 metriä matkaa, joten sinne oli Valkosen mukaan hankala nähdä ja kuulla pimeän aikana vaikka joku liikkuisikin siellä.

Myös sotavankinaisia kuulusteltiin. Leirin naisten parakinvanhin eli naisstarshina Vera Grinko kertoi, että karkulaiset olivat olleet sunnuntain iltatarkastuksessa paikalla, muttei ollut kiinnittänyt karkulaisiin leirillä erityistä huomiota, eikä siksi edes muista nähneensä heitä maanantai aamuna 14.8. Hän laski naisten vahvuudet ennen marjaretkeä, vaikka sanoi sen yleensä olleen naisvartijoiden tehtävä.

Grinko kertoi myös olevansa hyvin pahoillaan siitä, että Paavola epäili hänen tietävän karkureista, mutta ei kertovan vartijoille. Hän halusi alleviivata, että ilta- ja aamulaskennoissa, jonka suoritti aina suomalainen henkilö, hän oli aina kehottanut suomalaisia vielä itse varmistamaan hänen jälkeensä, että kaikki olivat paikalla. Näin ollen *"hän ei edes ole uskaltanut eikä halunnutkaan peitellä ettei hänellä olisi kaikki naiset paikalla."*

Grinko sanoi myös, että hänen mielestään karkurit olivat lähteneet maanantaina marjankeruuretkeltä karkuteille, sillä leirialueen piikkilanka-aitauksen raosta olisi hyvin vaikea lähteä karkuun ja että metsäryhmissä oli täytynyt olla useampi henkilö mukana kuin vartijat olivat lähtiessä laskeneet. Hän pyysi kuulustelun lopuksi eroa starshinan tehtävistä, koska *"nyt hänellä ei ollut luottamusta naisvankien eikä naisvartijoiden keskuudessa"*.

Monet naisvangit muistivat nähneensä jommankumman karkureista vielä maanantaina. Anastasija Magarina³⁶⁷ oli nähnyt Klaudia Tolstyhin aamulaskennassa 14.8. Myöhemmin Tolstyh oli sanonut Magarinalle, joka jäi leirille, menevänsä päiväksi metsään töihin. Tämän jälkeen hän ei ollut nähnyt Tolstyhiä. Hän ei myöskään muistanut, mitä naisella oli ollut päällään. Toinen naisvanki, Proskovja Bozdietnaja, oli nähnyt toisen karkurin eli Lilja Grikopeletsin maanantaina 14.8. järjestäytymässä metsään lähtevien joukkoon. Tämän jälkeen hän ei nähnyt Grikopeletsiä eikä muista,

³⁶⁷ Magarina Anastasija Frolovna Ö-7032 Syntynyt 10.3.1918 Kurskissa. Venäläinen, veturinkuljettajan apulainen, myös panssarijunajoukoissa. Vangittu 20.10. 1941 Syvärillä. Sijoitukset leireillä: 14.11.-41 SvI N:o 4, 28.2.-42 SvI Nn:o 2, 16.1-43 Sv.järj.leiri N:o 2.

oliko tämä ollenkaan metsässä. Aleksandra Gavrilova³⁶⁸ muisti niin ikään, että molemmat naiset olisivat järjestäytyneet metsään lähteviin, mutta ei muista nähneensä heitä metsässä.

Kaikkien lausunnot olivat suunnilleen samanlaisia: naiset oli nähty leirillä vielä sunnuntai-iltana 13.8 ja aamulla 14.8. laskennassa ja useat myös kertoivat heidän lähteneen metsään muiden mukana. Naiset antoivat vain hajanaisia tietoja naisten vaatetuksesta ja esimerkiksi siitä, miten naisten hiukset oli laitettu. Naiset sanoivat vain, etteivät tulleet huomioineeksi naisten ulkomuotoa, koska niin ei oltu käsketty ja koska he olivat kolmen vuoden sotavankeuden jälkeen niin kyllästyneitä toisiinsa, etteivät tulleet katsoneeksi, missä kohtaa jonossa kukin kulki tai mitä kullakin on päällään. Itse naiset epäilivät molempien karanneen juuri metsäretkellä.

Lausunnoissa oli ristiriitaisuuksia, koska nais- ja miesvartijat olivat varmoja, etteivät olleet nähneet karkulaisia metsään lähtevien joukossa ja kaikki kuulustellut naisvangit taas sanoivat naisten lähteneen metsään. Loppulausunnossa todettiin, että naiset olivat luultavasti karanneet leiriltä lauantaina 12.8. aitausten läpi ja naiset vain valehtelivat haluten peittää karkurien jäljet. Runsaiden sateiden vuoksi eivät jälkikoirat olleet päässeet karkureiden jäljille. Lisäksi eräs naisvanki (joka ei ilmeisesti tullut toimeen muiden naisten kanssa) kertoi, että olisi kuullut naisten kuiskailevan keskenään että karkurit olisivat todella lähtenyt jo lauantaina 12.8. järven puoleisen piikkilanka-aidan läpi ja että heidän mukanaan olisi karannut myös kolme karjalaista miesvankia. Tosin kun miesvangit tutkittiin, ei huomattu että ketään leirin miesvangeista olisi puuttunut.³⁶⁹

Lilja Grikopelets jäi kiinni 20.9., mutta Klaudia Tolstyhistä ei löydy mainintoja.³⁷⁰ Hänen vangitsemisestaan ei löydy tietoja leirin arkistoista, ehkäpä hän jäi vapauteen ja jotenkin pääsi siirtymään Neuvostoliiton puolelle.

³⁶⁸ Gavrilova Aleksandra Gavrilovna AU-4883. Syntynyt 1920 Leningradissa., Venäläinen, ylioppilas, sairaanhoitajana erill.lääkinätätydennyskompaniassa. Vangittu 23.10.1941 Syvärillä. Sijoitukset leireillä: 29.12.-42 SvI N:o 1, 16.1.-43 Sv.järj.leiri N:o 2.

³⁶⁹ T 8622/21a, sv.järj.leiri N:o 2, jäljennöksiä sv.kuulustelupöytäkirjoista 1944. SArk

³⁷⁰ T 8624/9, Sv.järj.leiri N:o 2, karkaamisasiat, kuria koskevat kirj.,pidätykset: karkuritilasto. SArk

Naisvartijoiden virheenä oli ollut liiallinen luottamus naisten leirin starshinaan ja siitä johtuen kunnollisen iltalaskennan laiminlyöminen. Usein iltalaskennan aikana oli muutamia luottovankeja ollut vielä töissä eri työpisteillä ja vartijat olivat uskoneet starshinaa joka oli vakuuttanut heidän olevan paikalla. Tästä johtuen eivät naisvartijat olleet käyneet tarkistamassa lauantaina ja sunnuntaina iltalaskennasta puuttuneita naisvankeja parakeista ja näin karkaaminen oli helppoa. Naisvartijoiden tarkkaavaisuus oli löystynyt ja ehkä tässäkin tapauksessa naiset olivat vain odottaneet sopivaa tilaisuutta kasvattaen samalla vartijoiden luottamusta.

Edellisen karkaamistapauksen varjossa voidaan todeta, että jos leirillä vangit olivat kyllästyneitä toisiinsa, olivat vartijatkin omiin tehtäviinsä. Rutiinitehtävät, kuten tässä tapauksessa vankimäärän tarkistaminen, eivät enää kiinnostaneet ja vartijat olivat alkaneet luottaa liiaksi luottovankeihinsa. Kuulustelupöytäkirjassa ei kerrota, saivatko naisvartijat rangaistuksen tai huomautuksen huolimattomuudestaan ja - voidaan sanoa - naiiviudesta.

Huono aitausjärjestely ja vartijan arviointikyky antoi 21.6.1943 Syyspohjan leirissä tilaisuuden naisvanki Zoja Aleksejevna Vasiljevälle³⁷¹. Leirillä suoritettiin parakkien rikittämistä ja päällikkö Holopainen määräsi naiset sijoitettavaksi vastavalmistuneeseen korsiin jota hän piti turvallisena säilytyspaikkana. Naiset kuitenkin sijoitettiin vastoin määräystä ja päällikölle mitään ilmoittamatta vankisaunalle leiriupseeri, sotilasvirkailija Tammisen toimesta. Saunan ympärillä oli piikkilanka-aita, mutta yksi sivu siitä nojasi järveen joten sen saattoi kiertää järven kautta. Vaikka saunalla oli vartiomies, onnistui Vasiljevan silti karata. Hänet saatiin kiinni samana iltapäivänä noin kilometrin päästä leiriltä. Pidättäjä oli leirin vapaalla ollut vartiomies, jonka kodin lähellä Vasiljeva oli harhaillut.

Miksi Tamminen ei noudattanut päällikön käskyä, raportissa ei mainita. Kiusaus karkaamiseen näytti kasvaneen liian suureksi, kun mahdollisuus yhtä - äkkiä ilmaantui. Syyspohjan leiri oli, kuten aikaisemmin jo mainittiin, syrjäisellä paikalla ja sieltä oli

³⁷¹ Vasiljeva Zoja Aleksejevna Ö-6136. Syntynyt 6.2.1912 Leningradissa. Venäläinen, konekirjoittaja, myös 3 Div. esik. Vangittu 15.10.1941 Syvärillä. Sijoitukset leireillä: 27.10-41 Svl N:o 4, 28.2-42 Svl N:o 2, 13.10.-42 Svl N:o 1, 19.11 -42 Svl N:o 3. Ei huomautuksia karkaamisesta.

siksi hankalaa karata, varsinkaan jos ei tuntenut paikkakuntaa. Maastossa harhailut naisvanki jäikin varsin nopeasti kiinni.

5.2.4 Raippaa vai arestia

Naisten rankaisemisesta oli säädetty Punaisen Ristin sotavankien kohtelua säännöstöstä vuodelta 1929, jossa naisia kehoitetaan kohtelevaan "kaikella sillä hienotunteisuudella, joka kuuluu heidän sukupuolelleen."³⁷² Kopio säännöstöstä löytyi Köyliön leirin arkistoista eli Suomen leireillä ollaan oltu tietoisia säännöstöstä. Esimerkiksi Geneven sopimuksen mukaan kiellettyjä rangaistuksia olivat ruumiillisten rangaistusten, kovennetun arestirangaistuksen (sulkeminen pimeään huoneeseen) ja kaikkien joukkorangaistusten käyttö. Sotavankeja ei myöskään voitu rangaista aiheettomasta kantelusta. Yksinkertainen arestirangaistus (sulkeminen valoisaan huoneeseen) oli ankarin kurinpidollinen rangaistus, joka sotavangille voitiin määrätä. Myöskään kollektiivisia rangaistuksia ei saanut antaa yksittäisen sotavangin rikoksesta. Arestirangaistuksen enimmäispituus oli 30 vuorokautta.³⁷³ Kaikkia näitä sääntöjä rikottiin, Suomessa, myös naisten kohdalla.

Kansainvälisten sopimusten yleisenä piirteenä oli, että sotavankeja oli kohdeltava samoin kuin vangitsijamaan sotilashenkilöitä. Eli sotavangit oli rangaistaessa asetettava samaan asemaan kuin vastaavan arvoiset isäntävaltion sotilashenkilöt. Sotavankeja rangaistaessa oli otettava huomioon tarkoitus, johon vangin rankaisemisella pyrittiin. Sotavankien rankaiseminen oli mielletävä vain isäntävaltion tehokeinoksi, minkä avulla vanki voitiin pakottaa pysyttää kurissa ja järjestyksessä. Kansainvälinen säännöstä korosti nimenomaan sitä, että vankien kohdalla oli vältettävä tarpeetonta väkivaltaa.³⁷⁴

Suomessa oli epäselvyyksiä siitä, tuliko kansainvälisiä sopimuksia noudattaa, koska Neuvostoliittokaan ei niitä noudattanut ja niistä oli erilaisia mielipiteitä sotavankiasioista päättävien tahojen kesken. Lisäksi esimerkiksi Geneven sopimusta ei Suomessa ratifioitu, koska se sopinut yhteen sotaväen rikoslain kanssa, mitä oli

³⁷² Hallikainen 2000, 58.

³⁷³ Mikkola 1976, 133.

³⁷⁴ Mikkola 1976,133-132.

noudatettava sotavankien kohdalla.³⁷⁵ Sen sijaan Haagin sopimus vuodelta 1907, missä ei puututtu sotavankien kohteluun ja kurinpitoon yhtä tarkasti kuin Geneven sopimuksessa, näytti sopivan paremmin Suomen sotavankiviranomaisille, koska se jätti enemmän liikkumavaraa. Suomen sotavankeihin kohdistunut kurinpitosäännöt muodostuivat kansainvälisten sopimuksien ja parhaaksi katsottujen menetelmien sekoitukseksi.³⁷⁶

Suomessa määrättiin myös 10.12.1942 Päämajan sotavankikomentajan esikunnan taholta, ettei naisia saanut rangaista ruumiillisesti.³⁷⁷ Tämän käskyn antamisen jälkeen ei naisia enää rangaistu kepiniskuilla tai muilla fyysisillä rangaistuskeinoilla; ainakaan arkistoista ei määräyksen antamisen jälkeen löytynyt tietoja tällaisista rangaistuksista naisille.

Ennen säädöstä sai muutama nainen raippoja. Karvian leirin kaksi karkuria, Tamara Zakatova ja Antonina Nikolajevna saivat 7.5.1942 10 kepinlyöntiä rangaistukseksi karkaamisesta. Rangaistukset merkittiin naisten sotavankikortteihin. Karvialla samaan aikaan ollut Jevgenia Adler muistaa myös kaksi karkuria ja heidän rankaisemisensa; naisia oli lyöty hänen mukaansa paljaalle iholle. Rangaistuksen antajana oli hänen mukaansa ollut miesvartija.³⁷⁸

Myös Olga Mihailovna Kulilleva sai rangaistukseksi työstä kieltäytymisestä Karvialla 21.9.1942 10 kepiniskua.³⁷⁹ Linda Freintahl, joka järjesti toverinsa kanssa esityksen Naarajärven leirillä viihdytystilaisuudessa, oli raportin mukaan aikaisemmin saanut raippa- ja arestirangaistuksia.³⁸⁰ Sotavankikortin mukaan hän oli saanut useita

³⁷⁵ Hallikainen 2000, 63-67.

³⁷⁶ Sama.

³⁷⁷ T 19657/F26, PM Sv.kom.esik. 1941-1944, 10.12.1942. SArk.

³⁷⁸ Jevgenia Adlerin haastattelu dokumentissa Ryssä perkele-sotavankina Suomessa, esitetty Tv 1:llä 3.12.2000.

³⁷⁹ Kulilleva Olga Mihailovna Z-1095. Syntynyt 20.1.1922 Smolenskin alueella. Venäläinen, kolhoosilainen, lennätintehtävissä. Vangittu 5.10. Padassa. Haavoittunut vaesmpaa käteen ja jalkaan. Sijoitukset leireillä: 6.3.-42 Svl N:o 2, 8.8.-42 28.Sotas, 20.8.-42 Svl N:o 2, 13.10 -42 Svl N:o 1, 16.1-43 Sv. järj.leiri N:o 2. Ei kuulunut puna-armeijaan, vapautettiin 18.7.-41 vankilasta. Oleskeli Nazinan kylässä jossa vangittiin. Rang. 7.10 -42 Svl N:o 2: näpistelystä 2 vrk valoisaa selliä. Rang Svl N:o 2 työstä kielt. 10 kepinlyöntiä 21.9 -42.

³⁸⁰ T 8622/21a, jäljennöksiä kuulustelupöytäkirjoista, sv. koskevat kuulustelut 1944. SArk

rangaistuksia, kepinlyöntejä oli tullut huolimattomuudesta ja työstä kieltäytymisestä niin ikään Karvialla 21.9.1942.³⁸¹

Karvian oloja on Jevgenia Adler dokumentissa moittinut työn osalta raskaiksi ja mainitsi myös "häijyn ja julman" naisvartijan, joka huusi ja löi naisvankeja. Sama vartija antoi naisille myös tukkapöllyä. Syyksi Adler arveli venäläisvihaa, koska naisvartijan (jota Adler nimittää lotaksi) mies oli kuollut talvisodassa.³⁸²

Karvian olot näyttivät rangaistusten valossa olleen ankarampia kuin muilla leireillä. Tämän saattoi johtua siitä, ettei yhtenäistä säännöstöä tai oikeammin sotavankien kohtelua määrittävien säädösten valvontaa oltu järjestetty vielä sodan alussa. Esimerkiksi Pietola kertoo kirjassaan ja haastattelussaan dokumentissa vankien kohtelun olleen huonoa kunnes Mannerheim puuttui asiaan ja sotavankien käsittely muutettiin sotavankikomentajan esikunnan alaiseksi, pois suojeluskunnilta.³⁸³ Ainakaan sodan alussa ei kansainvälisiä säädöksiä aina noudatettu naisten kohdalla - jos muidenkaan sotavankien.

Muita rangaistuksia naisille olivat esimerkiksi yksin- ja kaksinkertainen aresti. Esimerkiksi Zoja Jefremova, joka levitti Köyliön leirillä lentolehtisiä joissa kannustettiin vankeja työlakkoon, sai rangaistukseksi 30 vuorokauden yksinkertaista arestia ja siirron Syyspohjan leirille ankarampiin oloihin.³⁸⁴

Linda Freintahl sai leirin viihdytystilaisuudessa riehumisesta myös 30 vuorokauden yksinkertaista arestia, jonka aikana hän sai vain A-muona-annoksen. Hänetkin siirrettiin rangaistukseksi Syyspohjan leirille. Hänellä oli useita rikkomuksia kontollaan jo ennen siirtoa: häntä oli muun muassa rangaistu Miehikkälässä 10 vuorokauden arestilla järjestyserikkomuksesta ja 8 vuorokauden arestilla varkaudesta. Karvialla häntä oli saanut työstä kieltäytymisestä 3 vuorokautta pimeää selliä 5.9-8.9.1942. Lisäksi olivat vielä ruumiilliset rangaistukset.³⁸⁵

³⁸¹ T 7966/64, Svl N:o 1, poissiirrettyjä naisvankeja A-Z.SArk

³⁸² Jevgenia Adlerin haastattelu dokumentissa Ryssä perkele-sotavankina Suomessa, esitetty Tv 1:llä 3.12.2000.

³⁸³ Pietola 1987, Eino Pietolan haastattelu dokumentissa Ryssä perkele-sotavankina Suomessa, esitetty Tv 1:llä 3.12.2000

³⁸⁴ T 8623/8, Sv.järj.leiri N:o 2, saap. ja läht.kirj., 14.12.1943. SArk

³⁸⁵ T 7966/64, Svl N:o 1, poissiirrettyjä naisvankeja A-Z.SArk

Pimeää selliä ei annettu naisille rangaistuksena - ainakaan sotavankikorttien mukaan - 10.12.1942 jälkeen. Yleisin rangaistus tämän jälkeen oli aresti. Joskus käytettiin myös erilaisia rajoituksia, kuten esimerkiksi Naarajärvellä, jossa naisvangit olivat myöhästyneet aamutarkastuksesta ja heitä rangaistiin arestilla. Naiset eivät saaneet liikkua parakistaan sunnuntaisin mihinkään, vaan joutuivat istumaan sisällä koko päivän. Sotavankitarkastaja Waldemar Spåre huomauttikin asiasta, koska hän oli joukkorangaistuksia vastaan ja huomauttikin, että vastaisuudessa tulisi rangaista ainoastaan tottelemattomia, ei koko parakkia.³⁸⁶

Kun tarkastellaan naisten saamia rangaistuksia ja esimerkiksi yleisohjeena olevia kansainvälisiä säädöksiä, on niiden välillä ristiriitaisuuksia: esimerkiksi naisia ei olisi niiden mukaan (vaikka Geneven sopimusta ei ratifioitukaan) saanut rangaista ollenkaan ruumiillisesti missään vaiheessa. Myöskään pimeää selliä tai joukkorangaistusta ei olisi saanut käyttää.

Naisia pidettiin leireillä hankalina ryhminä: tarkastusraporteissa mainitaan muutamaankin otteeseen levottomat ja hankalasti käsiteltävät naisvangit.³⁸⁷ Naiset vahvistivat tätä kuvaa omalla käytöksellään. Ylimielinen suhtautuminen leirin henkilökuntaan aiheutti paljon kurinpidollisia ongelmia ja leireillä oli joskus pakko rangaista naisia ankarastikin. Kuitenkin muutamia kansainvälisiä säädöksiä noudatettiin, kun niistä erikseen Suomessa määrättiin.

6 MITÄ NAISVANGEILLE TAPAHTUI SODAN JÄLKEEN

Sotavankien sodan jälkeisiä vaiheita ei ole tässä tutkimuksessa käyty läpi. Sotavankidokumentti valottaa joidenkin tässä tutkimuksessa mainittujen sotavankien, kuten Jevgenia Adlerin, vaiheita. Suurin osa naisista (170) palautettiin Neuvostoliittoon Naarajärven leiriltä, josta lähti kuljetus Vainikkalaan 2.11.1944 klo 11.00.³⁸⁸ Jevgenia Adler kertoo: *"Tuli käsky, että lähdemme Venäjälle. Tuskin tarvitsimme tuntiakaan*

³⁸⁶ Kotij.Esik.Sv.Tsto, tarkastuskertomus N:o 20, 17.204.1943. Tarkastuskertomukset H 3. SArk

³⁸⁷ Esimerkiksi T 6862/3, SvI N:o 3, kirje Kotij.esik. 21.7.1943, T 19656/F5, Sv.järj.leiri N:o 2:n päällikön kirje Sv.kom.esik.8.1.1944, tarkastuskertomus N:o 8,5.-9.10.1942.SArk.

³⁸⁸ T 8625/2, Sv.järj.leiri Nn:o 2, luetteloita NL luovutetuista sv. T 8621/6, Sv.järj.leiri Nn:o 2, sv.kuljetuksia koskevat asiakirjat. SArk.

kootaksemme tavaramme. Luulen, että olimme valmiita varttitunnissa. Adlerin kertoman mukaan kaikki naiset todella lähtivät Neuvostoliittoon tässä kuljetuksessa: *"Kun meitä sitten alettiin koota ja kuljettaa Venäjälle pojat kyselivät, että ovatko kaikki tytöt lähdössä takaisin. Tottakai me olimme."* Muutamia sotavankeja karkasi, kun palauttamisen aika tuli. Dokumentissa haastateltu miessotavanki kertoi että hänen kuljetuksestaan karkasi 17 sotavankia ennen rajaa. Kotiin palaavat pelkäsivät rangaistusta vangiksi jäämisestä.

Naisten kuljetuksen saavuttua Viipuriin joutuivat he heti kuulusteluihin. Adler kertoo *"Kuulustelu oli tiukka. En nähnyt kuulustelijaa, kuulin vain äänen. Kuulusteluja kesti monta päivää. Olin yksin talossa ja lauloin koko ajan Stalinista: "Stalin vie meidät taistoon" ja " Kaikki isänmaan puolesta."*

Kuulusteluiden lopuksi Adlerilta kysyttiin, haluaako hän kotiin Leningradiin vai armeijaan. Hän vastasi, että *" jos voin hyvittää erheeni, niin haluaisin armeijaan".* Adler vastasi oikein ja jo tunnin päästä hän pääsi pois. Sitä ennen hänelle tarjottiin hyvä ateria. Syötyään Adler lähti kaupungin sotilaskomiteaan.

Viipurin kuulusteluissa kaikki naiset eivät vastanneet oikein ja osa heistä katosi. Haastatellut naiset eivät tieneet, mihin heidät vietiin. Esimerkiksi suomalaisten vartijoiden kanssa pelehtinyt nainen, "morsian", katosi heti Viipuriin saapumisen jälkeen eikä kukaan enää kuullut hänestä. Monet Neuvostoliittoon palanneista joutuivat ensin karanteenileirille ennekuin he pääsivät koteihinsa. Jevgenia Adler joutui metsätöihin, joissa hän työskenteli 8 kuukauden ajan.³⁸⁹

7 VIHOLLISSOTILAISTA NAISVANGEIKSI

Naisvankien sijoittaminen leireille yhdeksi ryhmäksi muiden vankien joukossa ei ollut helppoa, eikä se koskaan toteutunut täysin. Siihen oli kaksi syytä: Suomen sotavankileiriorganisaatio oli jäykkä ja vanhanaikainen eikä se pystynyt kunnolla toimimaan jatkosodan vaativissa olosuhteissa. Sotavankien kohtelua säätelivät useat

säännöt, joista ei kuitenkaan oltu yksimielisiä; esimerkiksi kansainvälisten säädösten noudattaminen ei ollut yksimielistä ja joskus leirit näyttävät soveltaneen sääntöjä oman mielensä mukaan.

Naisten asemaa leireillä näyttää mutkistaneen se, ettei naissotavangeista ollut selviä sääntöjä edes kansainvälisissä säännöstöissä; ongelmana oli, että säännöissä oli liikaa tulkinnan varaa. Varsinkin alussa, kun ensimmäiset naiset vangittiin, aiheutti heidän sijoittamisensa päänvaivaa koska tilanteeseen ei oltu varauduttu. Kukaan ei ollut uskonut, että vihollisten joukossa olisi naissotilaita.

Sotiva nainen oli suomalaisille epämiellyttävä ilmiö, paha muisto sisällissodan ajoilta, jolloin naiskaartin sotilaat ravistelivat vanhoja käsityksiä ja järkyttivät valkoisen Suomen mielenrauhaa. Naisvangit saivatkin huomiota jopa lehdistössä ja pysyivät erityisasemassa koko vankeusaikansa: naisvankien tekemisiin kiinnitettiin aina huomiota esimerkiksi tarkastuksissa, vaikka aihetta sinällään ei olisi ollutkaan. Tavallaan suomalaiset sovelsivat naissotavankien kohtelussa samoja periaatteita kuin aikoinaan naiskaartilaisten kanssa; naisten osallistumista sotatoimiin pidettiin raskaampana rikoksena kuin miesten ja naisia tuli siksi kohdella samoin kuin miehiä.

Sotavankiorganisaatio ei ollut niin tilanteen tasalla tai yhtenäinen, että olisi saanut aikaiseksi esimerkiksi ohjesääntöä juuri naisvankien kohtelusta ja käsittelystä. Sodan aikana saatiin aikaan vain yksi, pelkästään naisia koskettava sääntö. Muuten kohtelua jätettiin leirin henkilökunnan varaan. Organisaatio ei pystynyt mukautumaan naisten tuomien uusien haasteiden edessä: esimerkiksi menettely raskaana olevien naisten kanssa oli epämääräistä eikä päätöksiä pystytty tekemään tilanteen vaatimalla nopeudella. Lapset eivät muuten näytä olleen ongelmana leireillä, koska vain siviilistatuksen omaavat naiset siirrettiin pois ja sotavankinaiset jäivät lapsineen leireille. Tilanteita naisvankien kanssa leimaakin aina tietty kaksijakoisuus: välillä heitä kohdeltiin naisina, välillä taas pelkästään sotavankeina. Kohtelu vaihteli leirien ja niiden henkilökunnan mukaan; esimerkiksi Karvian leirillä sodan alussa näyttää naisten kohtelua olleen ankarimmillaan mistä se lieveni sitten sodan loppua kohti.

³⁸⁹ Sotavankidokumentti Ryssä perkele-sotavankina Suomessa, esitetty Tv 1:llä 3.12.2000.

Naisten saama ankarampi kohtelu alkuaikoina johtui siitä, että sotavankiorganisaatio päätti kohdella naisia vihollisen sotilaina ottamatta sukupuolta huomioon muissa kuin aivan välttämättömissä järjestelyissä. Sodan loppua kohden kohtelu muuttui siten, että naisten kohtelussa otettiin huomioon heidän sukupuolensa; tavallaan leireillä alettiin huomioimaan kansainvälisten säädösten kohta, jossa naisia kehoitettiin kohtelevaan sukupuolelleen kuuluvalla hienotunteisuudella. Naiset käyttivät myös löystyneempää kuria hyväkseen, koska naisten järjestämät häiriöt lisääntyivät sodan loppua kohden.

Naisten asuinparakit olivat yleensä hieman paremmassa kunnossa kuin miesten tai ainakin niissä oli enemmän tilaa. Tämä johtui vain siitä, että naisvankeja oli vähemmän ja siksi suuria parakkeja ei aina saatu täyteen. Naisten sijoittaminen sotavankileireille aiheutti enemmän kuluja kuin miesvankien, koska naisille tuli järjestää miehistä erilliset tilat, omat vartijat eivätkä he muutenkaan saaneet olla missään kontaktissa toistensa kanssa, minkä vuoksi vartiointiin oli kiinnitettävä enemmän henkilöstöä. Toisaalta naiset tekivät leireillä välttämättömiä huoltotöitä, joskus jopa miehiä paremmin ja näin enemmän miesvankeja voitiin sijoittaa tuottavampiin töihin leirien ulkopuolelle. Mitään erityistä vaatetusta ei naisille voitu järjestää, johtuen maan huonosta vaatetilanteesta yleensä ja siitä, ettei sotavankiorganisaatiolla ollut tarjota naistenvaatteita. Vaatetilanne oli yhtä huono sekä miehillä että naisilla, mutta joissain tapauksissa siviilistatuksen omaavilla naisvangeilla oli paremmat vaatteet kuin sotatoimiin osallistuneilla naisilla. Maan huono elintarviketilanne vaikutti naistenkin ruoan saantiin, mutta naiset näyttivät yleisesti saaneen hieman enemmän ruokaa kuin miesvangit. Terveystieteidenhoidossa naiset eivät saaneet sukupuolensa perusteella erityiskohtelua. Ainoa selkeä etu, mikä naisvangeille suotiin sukupuolen perusteella, oli ruumiillisen rangaistuksen kielto.

Naisten läsnäolo koetteli usein leirin henkilökunnan kärsivällisyyttä ja keskinäisiä välejä. Yhtenäisten sääntöjen puuttuessa saattoivat saman leirin esimiehet soveltaa jokainen omia sääntöjään naisten suhteen, mistä aiheutui hankausta myös henkilökunnan sisällä. Yleisesti ottaen naisia pidettiin hankalana ryhmänä jonka tekemisiin tuli kiinnittää tavallista enemmän huomiota.

Naisten suhteita henkilökuntaan, varsinkin miehiin, on vaikeaa saada selvää kuvaa. Jonkinlaista vapaaehtoista fyysistä kontaktia joillakin naisilla on miesvartijoiden kanssa

ollut, mutta kuinka säännöllistä ja yleistä kontaktit ovat olleet, ei voida selvittää. Naisten sisäinen ryhmäkuri tuomitsi veljeilyn suomalaisten kanssa, mutta aina on mahdollisuus että jotain tapahtui piilossa muiden silmiltä.

Naisvangit olivat ryhmänä melko yhtenäinen iältään ja kansalaisuudeltaan; suurin osa oli nuoria, alle 30-vuotiaita venäläisiä. Suurin osa ilmoitti palvelleensa armeijassa hoitotehtävissä. Neuvostoliitossa naisten sotaan lähtöön vaikutti tehokkaasti levitetty sotapropaganda; monet tunsivat velvollisuudekseen lähteä rintamalle miesten rinnalle sotimaan. Naiset oli suurimmaksi osaksi samanikäisiä kuin rintamalle kutsutut miehet. Suurin osa naisista oli kaupungeista kotoisin ja he olivat saaneet muutaman vuoden opistotason koulutusta keskikoulun jälkeen.

Naisten vankeusaika leireillä muodostui pitkän vankeusajan ja pienen ryhmäkoon takia tuskastuttavaksikin kokemukseksi naisille. Edellä mainitut sotavankiorganisaation vaikeudet naisiin suhtautumisessa eivät voineet olla vaikuttamatta naisten mielialoihin leireillä. Lisäksi naisten asenteisiin suomalaista henkilökuntaa kohtaan vaikuttivat asenteet vihollisvaltoja kohtaan: suomalaiset rinnastettiin yhtä raaoiksi kuin saksalaiset neuvostopropagandassa ja vangiksi jäämistä pidettiin kauheana kohtalona. Vangiksi jääminen myös oli neuvostoliittolaisen ideologian mukaan vangin oma syy ja siitä oli odotettavissa rangaistus sodan jälkeen. Vankeina ollessaan osa vahvan ideologian omaavista naisista tunsivat velvollisuudekseen järjestää hankaluuksia vangitsijoilleen; koskaan ei saanut alistua, vaan aina tuli kapinoida. Vaikka naisilla oli pitkän vankeutensa aikana yleensä samat vartijat, jotka seurasivat heitä leiriltä toiselle, eivät vartijat koskaan saavuttaneet naisten luottamusta.

Levottomuudet sodan loppuvaiheessa olivat osaksi myös oireilua, mikä johtui kyllästyneisyydestä. Koska kontakteja miesvankeihin ei sallittu, olivat naiset keskenään ja näin ryhmän sisäiset levottomuudet toisinaan purkautuivat tappeluina ryhmän vahvasta solidaarisuudesta huolimatta.. Tosin usein vain muutamat yksilöt aiheuttivat hankaluuksia, joiden takia koko naisvankien ryhmä leimattiin häiriköiksi. Usein myös naisten tekemisiin kiinnitettiin enemmän huomiota kuin asia olisi ansainnut.

Naiset tiesivät itsekkin olevansa erityisryhmä ja he osasivat manipuloida leirin henkilökuntaa. Esimerkiksi leirien järjestyssääntöjä käytettiin hyväksi silloin, kun niistä

oli naisille hyötyä. Naiset eivät hyväksyneet huonoa kohtelua leirin henkilökunnalta tai miessotavangeilta. He olivat kärkkäitä lakkoilemaan ja osoittamaan mieltään, kun he tunsivat tulleensa kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti.

Omalla käytöksellään naiset vahvistivat suomalaisten mielikuvaa hurjapäisistä raivottarista, jotka sotivat puna-armeijassa isänmaansa ja aatteensa puolesta, aivan kuten punakaartin naiset aikoinaan. Näin suomalaisten vahvistivat negatiiviset mielikuvat vahvistuivat, mikä on voinut olla syynä alkuaikojen ankarampaan kohteluun. Naisvangeissa oli erilaisia persoonia, mutta "raivopäät raivottaret" saivat etusijan suomalaisten käsityksissä.

LÄHTEET

Arkistolähteet

KANSAN ARKISTO(ka):

Kokoelma 4: Suomi toisessa maailmansodassa/ II sotatapahtumat/ kansio 11: sotavangit.

Kokoelma 4: Suomi toisessa maailmansodassa/ III sodanvastainen toiminta/ kansio 13.

SOTA- ARKISTO (SArk):

Kotijoukkojen Esikunnan sv. toimisto :

Fa kirjeistö, Fa 1-3, 5-6, 9-10 H sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat:

H 1 Tarkastuskertomukset no 2-19, 9.7 1941-15.6 1942.

H 2 Tarkastuskertomukset no 20, 24 6.8 1942- 30.9 1943.

H 3 Tarkastuskertomukset no 28, 30 19.4 1941- 30.9 1943.

Puolustusvoimien pääesikunta. Sv. Kom. Esikunnan selvityselin:

T-19661/ B 60 Sv. tilastoja 1944-43, NL luovutettujen luetteloita.

T- 19657/ F 26, sv. käsittelyä koskevia asiakirjoja 1941-44.

Päämajan Hallinnollinen toimisto:

T- 19653/ 7 salaista kirjeistöä 1942.

/ 8 salaista kirjeistöä 1942

Sotavankitoimisto : T-19654/ F3- F 4.

Sotavankikomentajan esikunta: T-19655/ D 5.

Sotavankileiri 1:

T- 7536/ 48 kirjeistöä 6.7 - 31.

/ 49 salainen kirjeenvaihto 1.1-31.7 1942.

/ 50 salainen kirjeenvaihto 1.8-31.12 1942.

/ 51 salainen kirjeenvaihto 1.1- 2.3 1943.

/ 52 salainen kirjeenvaihto 3.3 – 31.12 1943.

/ 67 yleinen kirjeenvaihto, kirj. ja kirjetoisteet 1.1 1942-2.3 1943.

T- 7699 / 64 Sv. leiri 1:stä siirrettyjä naissotavankeja A-Z.

Sotavankileiri 2 :

T- 5713/ 8 Svl 2 päiväkirja, Svl 2 muonataulukko.

Sotavankileiri 3:

T-6861 / 11 Tsto II (Huoltotsto) 1941.

/ 12 Läh. kirjelmiä (tsto I) 1942.

T-6862 / 7 läh. kirjelmiä (tsto III) 1943.

/ 18 saap. kirjelmiä (tsto III) 1943.

T-6863/ 5 sal. läh. kirjelmiä (tsto III) 1944.

/ 9 läh. kirjelmiä (tsto II) 1944.

Sotavankileiri 4 :

P 11049/2-3 vankiluetteloita, luettelo sv. työsijoituksista. Pääkirjoja (vahvuusluetteloita).

Sv. Järjestelyleiri 2 :

T-8621/ 6 poistamisilmoituksia, heimosv. Luetteloita, sv. koskevia kirjelmiä, sv. leirin ohjesääntö ym.

/ 7 sv. järj. leiri 2 sv. vahvuuskirjanpidot 11.10 1943- 10.10 1944.

T- 8622 / 21 jäljennökset kuulustelupöytäkirj. Sv. koskevat kuulustelut. 1944

/ 23 yleinen kirjeenvaihto, kirj. sekä kirjetoisteet 1943.

/ 24 oikeus- ja rikosasiain kuulustelupöytäkirjoja, sv. juttuja 1944.

/ 47 oikeusasioita.

T-8623/ 2 luetteloita siirretyistä sotavangeista.

/3 sv. siirtoja ja passituksia 1943.

/8 saap. ja läht. Kirj. 1943.

T- 8625/ 1-2 sv. työpassitukset 1943.44, saapuneet sekal. Kirjelmät, luetteloita NL luovutetuista sv.

KIRJALLISUUS:

Aleksijevitsh, Svetlana: Sodalla ei ole naisen kasvoja. Helsinki 1988.

Anne Elliot Griesse ja Richard Stities: Russia: Revolution and War. Teoksessa Female Soldiers - Combatants or Non - Combatants. Historical and Contemporary Perspectives. Toim. Nancy Loring Goldman. USA 1982.

Bogat, A.P: Puna- armeijan naissotureita. Leningrad 1931.

Erkkilä, Veikko: Vaiettu sota. Neuvostoliiton partisaanien iskut suomalaisiin kyliin. Hämeenlinna 1998.

Eräsaari, Eero 1994: Toim. Isänmaa pelastui. Kansa taisteli - miehet kertovat. Helsinki 1994.

Hallikainen, Janne: Toimen menettämisestä raippaan, pilkasta luotiin: Neuvostoliittolaisiin sotavankeihin kohdistunut kurinpito ja mielivalta Suomen sotavankimuodostelmissa Jatkosodan aikana. Pro gradu. Jyväskylä 2000.

Hanski, Raija: Behandlingen av krigsfångar under vinter- och fortsättningskriget. Ett folkrättslig studie. Pro gradu. Åbo Akademi. Turku 1990.

Helkavaara, Irma: Suomen naisten ” asevelvollisuus”. Helsinki 1937.

Hietanen, Silvo: Perunan ja rukiin maa- ravinto ja asuminen sotavuosien Suomessa. Teoksessa Kansakunta Sodassa, osa 2. Toim. Silvo Hietanen. Helsinki 1990.

Klinge, Matti: Ylioppilaskunnan historia. Porvoo 1968.

Kujansuu, Juha: Kenraalikorppi ja sikalaryssät. Jatkosodan politrukki- ja upseerisotavangit. Suomen Historian lisensiaattityö. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1999.

Kuortti, Aatami: Veljeni sotavangit. Jyväskylä 1990.

Kuprijanov, Gennadi: Jäämereltä Laatokalle. Helsinki 1984.

Kostiainen, Auvo: Loikarit: Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon. Helsinki 1988.

Liljeström, Marianne: Sosialistinen perhe. Teoksessa Familia - Eurooppalaisen perheen historia., osa 6. Toim. Kaari Utrio. Hämeenlinna 1997.

Manninen, Ohto: Suomi toisessa maailmansodassa, teoksessa Suomen historia, osa 7. Toim. Avikainen, Hetemäki, Laaksonen, Pärssinen. Espoo 1987.

Markkola, Pirjo: Työläiskodin synty: Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Helsinki 1994.

Mikkola, Timo: Sotavankikysymys Suomessa vuosina 1941-1944. Pro gradu. Helsinki 1976.

Nygård, Toivo: Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen: aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Helsinki 1978.

Ollila, Anne: Suomen kotien päivä valkenee...Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Helsinki 1993.

Ohanwe, Tiina: Järjestönaiset huolenpitäjinä koti- ja sotarintamalla. Teoksessa Naisten aseet: suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Toim. Riikka Raitis ja Elina Haavio- Mannila. Juva 1994.

Pietola, Eino: Sotavangit Suomessa 1941-44. Jyväskylä 1987.

Seppälä, Helge: Sotavangit, teoksessa Suomi taisteli, osa 6. Toim. Helge Seppälä. Porvoo 1994.

Siltala, Juha: Röda gardets kvinnor. Historisk Tidskrift för Finland 1996.

Soikkanen, Hannu: Kansalaissodan dokumentit: valkoista ja punaista sanankäyttöä v.1917 - 1918. Helsinki 1987.

Syrjämäki, Petteri: Kootaan kaikki hulikaaniaines venäläisistä sotavangeista: sotavankileiri 24 eli kurileiri 1942-44. Pro gradu. Jyväskylä 2000.

Sulamaa, Kaarle: Hilja Riipinen - Lapuan Lotta. Keuruu 1995.

Vihavainen, Timo: Rahmetovin perilliset - sankarillinen neuvostoihminen. Teoksessa Uusi uljas ihminen - eli modernin pimeä puoli. Jyväskylä 1998.

Vuorenmaa, Anssi: Eräs Neuvostoliiton sankari. Teoksessa Tuntematon Sota. Uusia ja yllättäviä tapahtumia talvi- ja jatkosodan vuosilta. Helsinki 1991.

Ylikangas, Heikki: Tie Tampereelle. Porvoo 1999.

KIRJEET(kirjoittajan omistuksessa):

Alikersantti Reino Löfbergin kirje 1.9 1941. Aimo Löfberg.

Majuri Gunnar Visapuun kirje 3.10 1941. Aimo Löfberg.

Kauko Kenkkilän kirje 25.1.2001.

SANOMALEHDET:

Uusi Suomi N:o 235, 31.8 1941: ”Rykmentin ensimmäinen naisvanki.” JYK3220.

HAASTATTELUT:

Jevgenia Adlerin haastattelu TV 1 dokumentissa Ryssä Perkele-sotavankina Suomessa. Esitetty 3.12. 2000. Käsikirjoitus ja ohjaus: Reijo Nikkilä. Tuottaja: Timo-Erkki Heino. YLE TV1 Dokumenttiohjelmat.